

Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

Затверджено на засіданні кафедри всесвітньої
історії та методики викладання історії
20 листопада 2007 р., протокол № 7.

Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка
29 листопада 2007 р., протокол № 4.

Навчально-методичний комплекс

**ІСТОРІЯ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ
НАРОДІВ
(ЧАСТИНА I)
для студентів II курсу**

Шифр, назва спеціальності:

Напрямок підготовки: 0101 Педагогічна освіта.

Спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти. Історія.

Спеціалізація “Суспільствознавство”.

Спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти. Історія.

Спеціалізація “Правознавство”.

Спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти.

Історія. Спеціалізація “Географія”.

**Розробник: кандидат історичних наук,
доцент Лахно О.П.**

Полтава — 2009

УДК 94(=16)(4-11)(072)
Л 30
ББК 63.3(49=41)р30

**Лахно О.П. Історія слов'янських народів (частина I):
Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу /
Олександр Петрович Лахно. — Полтава, 2009. — 176 с.**

Розробник: к. і. н., доцент Лахно Олександр Петрович

Видання друге, виправлене та доопрацьоване

Рецензенти:

Якименко М.А. — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства Полтавської державної аграрної академії

Лахижа М.І. — кандидат історичних наук, доцент, заступник начальника управління державної служби Головного управління державної служби України у Полтавській області

*Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка,
протокол № 4 від 29 листопада 2007 року*

Для студентів II курсу історичного факультету Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка денного відділення, а також студентів I та II курсів історичного факультету Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка заочного відділення, які вивчають навчальну дисципліну «Історія слов'янських народів» (частина I).

© Лахно О.П., 2008, 2009

З М І С Т

БЛОК А: Комплекс дисципліни для студентів денного відділення:

1. Загальні положення

1.1. Структура залікового кредиту з навчальної дисципліни із тематичним планом курсу	5
1.2. Мета і завдання вивчення навчальної дисципліни	7
1.3. Опис предмета навчальної дисципліни	7
1.4. Види навчальної діяльності студентів із навчальної дисципліни	8
1.5. Форми контролю, критерії та шкала оцінювання знань студентів із навчальної дисципліни	8
1.6. Рекомендації для студентів щодо опрацювання змістових модулів і виконання різних видів робіт з навчальної дисципліни	12

2. Зміст навчальних модулів дисципліни та ІНДЗ за I семестр

2.1. Змістовий модуль №1 «Рання історія слов'ян і перші слов'янські держави — Болгарія і Київська Русь»	15
2.2. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №1	48
2.3. Змістовий модуль №2 «Балканські слов'яни в добу середньовіччя»	50
2.4. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №2	67
2.5. Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань за I семестр	69
2.6. Питання для підсумкового контролю студентів за I семестр ...	73

3. Зміст навчальних модулів дисципліни та ІНДЗ за II семестр

3.1. Змістовий модуль №3 «Слов'яни Центральної Європи у середньовічну добу»	75
3.2. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №3	98
3.3. Змістовий модуль №4 «Об'єднання руських земель і зміцнення Московської держави (XIII — початок XVI століття)»	100

Лахно О.П. Історія слов'янських народів (частина I)

3.4. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №4	114
3.5. Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань за II семестр	116
3.6. Питання для підсумкового контролю студентів за II семестр ...	120
4. Перелік питань для ректорської контрольної роботи з курсу	124

БЛОК Б: Комплекс дисципліни для студентів заочного відділення:

1. Тематика лекцій	127
2. Тематика семінарських занять	129
3. Тематика самостійної роботи	131
4. Тематика рефератів з курсу	133
5. Тематика контрольних робіт з курсу	139
6. Перелік питань для самоконтролю та підсумкового контролю	148
7. Загальний список літератури до курсу	154

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Курс «Історія слов'янських народів» (частина I) є складовою частиною всесвітньої історії й охоплює тривалий період в історії Південної, Центральної та Східної Європи — від появи слов'янських етносів до нового часу розвитку людської цивілізації.

1.1. Структура залікового кредиту з навчальної дисципліни із тематичним планом курсу

№ з/п	Назви змістових модулів і тем дисципліни	Аудиторна робота (год.)		Позааудиторна робота (год.)	
		Лекційні заняття	Семінарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
<i>I семестр</i>					
Змістовий модуль №1.					
Рання історія слов'ян і перші слов'янські держави — Болгарія і Київська Русь					
1.1.	Вступ до курсу	2	-	-	-
1.2.	Походження та рання історія слов'ян	4	-	2	2
1.3.	Розселення слов'ян на Балканському півострові	2	-	2	2
1.4.	Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави	4	4	2	2
1.5.	Перша Болгарська держава	2	4	2	2
1.6.	Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.)	4	4	2	2
1.7.	Друге Болгарське царство	2	2	2	2
Модульна контрольна робота №1					
<i>Загалом</i>		20	14	12	12
Змістовий модуль №2.					
Балканські слов'яни в добу середньовіччя					
2.1.	Сербські землі в період раннього середньовіччя. Держава Неманичів	2	2	2	2
2.2.	Середньовічна Боснія і основні віхи її історії	1	2	1	1
2.3.	Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії	1	2	1	1
2.4.	Далматинські міста в середні віки. Чорногорія	2	2	-	-
2.5.	Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя	-	-	2	2
2.6.	Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.)	2	-	2	2
Модульна контрольна робота №2					
<i>Загалом</i>		8	8	8	8
Перевірка ІНДЗ і залік					
Усього за семестр		28	22	20	20
90 год. (2,5 кредити)					

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

<i>II семестр</i>					
Змістовий модуль №3.					
Слов'яни Центральної Європи у середньовічну добу					
3.1.	Слов'яни Центральної Європи в період раннього середньовіччя	2	2	2	2
3.2.	Становлення та розвиток середньовічної Чеської держави	6	4	2	2
3.3.	Втрата Чехією політичної самостійності	-	2	2	2
3.4.	Словаки у середньовічну добу	2	2	2	2
3.5.	Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави	4	2	2	2
3.6.	Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XVI ст.)	4	4	2	2
3.7.	Культура центральноевропейських (західних) слов'ян в епоху середньовіччя	4	2	2	2
Модульна контрольна робота №3					
<i>Загалом</i>		22	18	14	14
Змістовий модуль №4.					
Об'єднання руських земель і зміцнення Московської держави (XIII — початок XVI століття)					
4.1.	Боротьба народів Русі за незалежність у XIII-XIV ст.	4	4	2	2
4.2.	Об'єднання руських земель і утворення Московської держави (XIV — поч. XVI ст.)	8	4	2	2
4.3.	Культура на руських землях у XIV — на початку XVI ст.	2	4	3	3
Модульна контрольна робота №4					
<i>Загалом</i>		14	12	7	7
Перевірка ПНД і екзамен					
Усього за семестр		36	30	21	21
108 год. (3 кредити)					
Разом за курс					
		64	52	41	41
198 год. (5,5 кредитів)					

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

1.2. Мета і завдання вивчення навчальної дисципліни

Основною метою курсу є формування знань про специфіку предмету дослідження історії східних, західних і південних слов'ян у ранній час і середньовічну добу, розуміння основних тенденцій розвитку слов'янства у визначений період, вироблення умінь і навичок, необхідних при аналізі джерел і літератури.

Завданнями курсу «Історія слов'янських народів» (частина I) є:

- дати студентам основи знань з проблем еволюційного розвитку слов'янських народів;
- виробити у них науковий підхід до економічної, соціально-політичної історії та культурної спадщини слов'янських народів з точки зору сучасної історіографії;
- розвивати вміння та навички критичного аналізу інформації, взятої з історичних джерел і наукової літератури;
- засвоїти основні поняття та терміни курсу «Історія слов'янських народів» (частина I).

1.3. Опис предмета навчальної дисципліни

Загальна кількість годин на вивчення дисципліни — 198

Загальна кількість кредитів — 5,5

Обов'язкова чи за вибором — обов'язкова

Семестр — третій і четвертий (другий курс)

Лекції — 64 год.

Практичні заняття — 52 год.

Лабораторні заняття — 0 год.

Самостійна робота — 41 год.

Індивідуальна робота — 41 год.

Кількість змістових модулів і їх назви — 4:

Змістовий модуль №1 «Рання історія слов'ян і перші слов'янські держави — Болгарія і Київська Русь»

Змістовий модуль №2 «Балканські слов'яни в добу середньовіччя»

Змістовий модуль №3 «Слов'яни Центральної Європи у середньовічну добу»

Змістовий модуль №4 «Об'єднання руських земель і зміцнення Московської держави (XIII — початок XVI століття)»

Вид підсумкового контролю — залік (I семестр) і екзамен (II семестр)

1.4. Види навчальної діяльності студентів
із навчальної дисципліни

I. Аудиторна діяльність:

а) **лекційна робота** — конспектування теоретичного матеріалу, який в усній формі пропонується викладачем на лекційних заняттях;

б) **робота на практичних (семінарських) заняттях** — проявляється у вигляді виступів, рецензій, відповідей на задалегідь запропоновані запитання, доповнень тощо, до яких студенти готують тези на підставі опрацювання рекомендованої літератури та виконання запропонованих завдань;

в) **модульна контрольна робота** — виконання різнорівневих тестових завдань, в яких представлений увесь навчальний матеріал модуля;

II. Позааудиторна діяльність:

а) **виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (далі — ІНДЗ)** — полягає в написанні письмового реферату з певної проблеми та виконанні творчого завдання з однієї з тем дисципліни;

б) **самостійна робота** — передбачає варіативне самостійне виконання завдань у вигляді тестів, заповнення або складання таблиць і схем, вирішення проблемних завдань, робота з контурною картою, словником термінів тощо;

в) **консультації** — отримання студентами відповідей на запитання від викладача; проводяться за встановленим кафедрою розкладом або за усною домовленістю з викладачем;

г) **підготовка до заліку чи екзамену** — повторення всього обсягу вивченого матеріалу з дисципліни.

1.5. Форми контролю, критерії та шкала оцінювання знань
студентів із навчальної дисципліни

Форми контролю:

а) **поточний контроль** — проводиться постійно під час проведення аудиторних занять і спрямований на перевірку систематичності роботи студентів, рівня засвоєння матеріалу впродовж викладання курсу за встановленими критеріями;

б) **модульний контроль** — здійснюється як підсумок вивчення окремого змістового модуля й проводиться у різних формах організації контролю знань;

в) **підсумковий контроль** — підсумкова оцінка складається з усіх балів, набраних студентом під час поточного та модульного видів контролю, а також отриманих балів на самому підсумковому контролі. Форми підсумкового контролю з курсу «Історія слов'янських народів» (частина I) — залік і екзамен. Оцінки, отримані впродовж вивчення всіх модулів, є остаточними.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

Оцінювання навчальної діяльності студента з дисципліни (за семестр)

Поточний контроль		ІНДЗ	Підсумковий контроль (залік/екзамен)	Сума балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	до 20 балів	до 40 балів	до 100
до 40 балів				
Змістовий модуль 3	Змістовий модуль 4	до 20 балів	до 40 балів	до 100
до 40 балів				

Шкала оцінювання знань і зміст підсумкової оцінки

Оцінка за 100-бальною шкалою	90-100	83-89	75-82	68-74	60-67	35-59	0-34
Оцінка ECTS	A	B	C	D	E	FX	F
Оцінка за національною шкалою	відмінно	добре	задовільно		незадовільно		
	зараховано					не зараховано	

Оцінка ECTS	Зміст оцінки	За 100-бальною шкалою	Національна шкала	
			Екзамен	Залік
A	Відмінно - відмінний рівень компетентностей з незначними недоліками, які не мають принципового значення	90-100 балів	відмінно	зараховано
B	Дуже добре - високий рівень компетентностей з деякими недоліками	83-89 балів	добре	
C	Добре - добрий рівень компетентностей з деякими недоліками	75-82 балів		
D	Задовільно - посередній рівень компетентностей з недоліками, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	68-74 балів	задовільно	
E	Достатньо - мінімальний рівень компетентностей, допустимий для подальшого навчання або професійної діяльності	60-67 балів		
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання -незадовільний рівень компетентностей, можливе повторне складання за умови належного самостійного доопрацювання	35-59 балів	незадовільно	не зараховано
F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу - дуже низький рівень компетентностей, необхідне повторне вивчення дисципліни	0-34 балів		

Шкала оцінювання кожного виду навчальної діяльності студента
*(лекційна робота за один модуль, семінарська робота за одне заняття,
 самостійна робота за один модуль, модульна контрольна робота, ІНДЗ, екзамен/залік)*

Кафедральна шкала (оцінка)	Національна шкала	Рівень компетентностей студента
12	відмінно	Студент має системні глибокі знання в обсязі та в межах вимог навчальних програм, усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях. Уміє самостійно аналізувати, оцінювати, узагальнювати опанований матеріал, самостійно користуватися джерелами інформації, приймати рішення
11		Студент на високому рівні володіє узагальненими знаннями в обсязі та в межах вимог навчальних програм, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях, уміє знаходити інформацію та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми
10		Студент має міцні знання, здатний використовувати їх у практичній діяльності, робити висновки, узагальнення, аргументувати їх
9	добре	Студент добре володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних ситуаціях, уміє аналізувати й систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази із самостійною і правильною аргументацією
8		Знання студента є достатніми, він застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, намагається аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його логічна, хоч і має неточності
7		Студент правильно відтворює навчальний матеріал, знає основоположні теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, частково контролює власні навчальні дії
6	задовільно	Студент виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу. Відповідь його правильна, але недостатньо осмислена. Вміє застосовувати знання при виконанні завдань за зразком.
5		Студент відтворює основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило
4		Студент з допомогою викладача відтворює основний навчальний матеріал, може повторити за зразком певну операцію, дію
3	незадовільно	Студент відтворює частину навчального матеріалу; з допомогою викладача виконує елементарні завдання
2		Студент відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення
1		Студент може розрізняти об'єкти вивчення
0		Студент узагалі відмовляється від відповіді або робота ним не виконана

**Шкала переходу від оцінки до балів ECTS
(для екзамену/заліку)**

Кафедральна шкала (оцінка) (за модуль, екзамен/залік)	Бали (за модуль, екзамен/залік)
12	40 балів
11	37 балів
10	33 бали
9	30 балів
8	27 балів
7	23 бали
6	20 балів
5	17 балів
4	13 балів
3	10 балів
2	7 балів
1	3 бали
0	0 балів

**Шкала переходу від оцінки до балів ECTS
(для двомодульного семестру та ІНДЗ)**

Кафедральна шкала (оцінка) (за один модуль, ІНДЗ)	Бали (за один модуль, ІНДЗ)
12	20 балів
11	18 балів
10	17 балів
9	15 балів
8	13 балів
7	12 балів
6	10 балів
5	8 балів
4	7 балів
3	5 балів
2	3 бали
1	2 бали
0	0 балів

1.6. Рекомендації для студентів щодо опрацювання змістових модулів і виконання різних видів робіт з навчальної дисципліни

Вивчення кожної теми необхідно розпочинати з ознайомлення із її програмними положеннями, які містять стислу і конкретну інформацію про той історичний матеріал, який потрібно засвоїти.

Наступним кроком є ознайомлення з **конспектом лекції**, який становить своєрідний “скелет” теми, базову структуру необхідних знань. Поглиблені знання з теми студенти отримують, готуючись до семінарських занять та виконуючи завдання для самостійної роботи й ІНДЗ.

Семінар є результатом самостійної підготовки студента і обговорення на занятті під керівництвом викладача результатів цієї пізнавальної діяльності.

Підготовка до семінарського заняття складається з таких етапів:

- ознайомлення з планом семінару та методичними рекомендаціями до нього;
- перегляд конспекту лекції;
- прочитання відповідного розділу підручника;
- ознайомлення із змістом рекомендованої літератури та конспектування її основних положень;
- виконання завдань для самостійної роботи;
- засвоєння опорних понять теми;
- запис тез (розгорнутого плану) виступу з питань семінарського заняття. Їх текстовий об'єм не має встановлених меж, головне, щоб він забезпечував студенту повну і ґрунтовну відповідь.

У ході семінарського заняття заслуховуються виступи студентів. Студент повинен упродовж 10-15-хвилинного виступу не лише викласти суть питання, але й висловити свою думку щодо питань, порушених у монографіях, підручниках, статтях. Подальший перебіг семінару передбачає виступи студентів, в яких вони висловлюють свою думку до висвітлених питань, доповнюють їх додатковим матеріалом, ставлять запитання виступаючому. Студенти повинні навчатися вільно, творчо обговорювати проблеми, що виносяться на семінарське заняття, а не просто читати текст. Дискусія повинна бути творчою, змістовною, доказовою, коректною.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами виступи, активність у дискусії, вміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Викладач проводить індивідуальні бесіди із студентами, які пропустили семінарське заняття, перевіряє у визначеній разом із студентом формі знання матеріалу з тем, які закріплювалися на семінарі.

Опанування загальнотеоретичних проблем та фактичного матеріалу вимагає від студентів засвоєння цілого ряду специфічних термінів, понять. З метою їх засвоєння студентам рекомендується вести словник (на виділених у зошиті для самостійної роботи сторінках). До словника записуються опорні поняття і терміни, визначені у завданнях самостійної роботи. Значення термінів і понять можна взяти у словниках, енциклопедіях тощо.

Над завданнями **самостійної роботи** студенти працюють самостійно, без викладача, в окремих зошитах для самостійної роботи. Самостійна робота з курсу «Історія слов'янських народів» (частина I) — варіативна, тобто складається із двох варіантів завдань для опрацювання. Перший варіант виконують усі студенти груп, порядковий номер яких за списком у груповому журналі непарний (1, 3, 5, 7, ...) (завдання для першого варіанту складаються із непарних номерів — 1, 3, 5, 7, ...). Другий варіант виконують усі студенти груп, порядковий номер яких за списком у груповому журналі парний (2, 4, 6, 8, ...) (завдання для другого варіанту складаються із парних номерів — 2, 4, 6, 8, ...). Третій рівень завдань самостійної роботи (підвищеної творчості виконання) спільний для обох варіантів і обов'язковий до виконання всіма студентами.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є видом позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, науково-дослідницького характеру, яке спрямоване на самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної творчої роботи.

ІНДЗ — це завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних та семінарських занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

Кожен студент академічної групи отримує для виконання один із варіантів індивідуальних навчально-дослідних завдань. Крім визначеної тематики завдань, студент самостійно обирає форму та обсяг виконання завдання за умови обов'язкового погодження із викладачем.

Індивідуальне завдання виконується студентом самостійно з консультацією викладача. Іноді викладачем допускається виконання комплексної тематики кількома студентами. У такому разі кожен студент самостійно оформляє і захищає свою частину комплексної теми.

Реферати повинні складатися із титульної сторінки, плану, короткого вступу, в якому автор визначає завдання свого дослідження, основної частини, висновків та списку використаних джерел і літератури.

Посилання на літературні джерела слід супроводжувати цифрами у квадратних дужках із позначенням спочатку номера цитованого видання відповідно до списку використаної літератури і через кому цифрами сторінку, наприклад, [2, с. 74; 5, с. 11].

Перелік використаних джерел і літератури обмежується завданнями і видом обраного ІНДЗ. Оптимальною кількістю найменувань джерел і літератури можна вважати 4-5 позицій.

Текстова частина ІНДЗ викладається рукописно на стандартному папері формату А4 (з однієї сторони). Обсяг тексту повинен становити не менше 15 сторінок. Поля: верхнє та нижнє — 25 мм, лівє — 30 мм, правє — 10 мм.

Малюнки та таблиці розміщуються як за текстом, так і на окремих аркушах паперу і повинні мати нумерацію у межах розділу. Макети карт та плани розміщення експозицій зображуються на папері формату А3 чи більшому.

Захист ІНДЗ відбувається у терміни, спільно обумовлені студентами і викладачем, але обов'язково до початку підбиття підсумкових оцінок.

Для конспектування лекцій студент повинен мати один зошит, а для семінарських занять — інший. Також має бути окремий зошит для самостійної роботи і ведення словника.

Після вивчення матеріалу кожного модуля студентам для самоконтролю пропонуються проблемні питання, які будуть по закінченні курсу включені до підсумкової контрольної-залікової роботи (заліку чи екзамену).

**2. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ МОДУЛІВ ДИСЦИПЛІНИ
ТА ІНДЗ ЗА I СЕМЕСТР**

2.1. Змістовий модуль №1

**“РАННЯ ІСТОРІЯ СЛОВ’ЯН І ПЕРШІ СЛОВ’ЯНСЬКІ
ДЕРЖАВИ — БОЛГАРІЯ І КИЇВСЬКА РУСЬ”**

ТЕМА 1.1. Вступ до курсу

Зміст теми:

Предмет, характер, структура, тривалість, територіальні та хронологічні рамки курсу. Завдання курсу.

Історична слов’яністика в руслі наукового гуманітарного знання. Міждисциплінарний характер досліджень у галузі наукової слов’яністики. Історична слов’яністика серед інших слов’яністичних дисциплін. Місце курсу в системі історичної освіти.

Роль східних, західних і південних слов’ян у європейському та світовому історичному процесі.

Рекомендована навчальна література. Характеристика найважливіших джерел. Вивчення слов’янської історії вітчизняними вченими. Огляд синтетичних праць.

Форми звітності й контролю. Основні вимоги до опанування курсу.

Література до теми:

- Алексеев Ю.М. Теоретичні засади курсу історії слов’янських народів в українській вищій школі / Ю.М.Алексеев, Н.М.Кравченко, Ю.В.Павленко // Український історичний журнал. — 1993. — №10. — С.86-94.
- Баран В. Міждисциплінарні підходи до вивчення етногенезу слов’ян / В.Баран // Історія в школах України. — 2006. — №1. — С. 46-49.
- История южных и западных славян. — М., 1957.
- История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т.1-2.
- Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов’ян. Підручник. — К., 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.

Лахно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Досталь М.Ю. Словистика: между пролетарским интернационализмом и славянской идеей (1941-1948) / М.Ю.Досталь // Славяноведение. — 2007. — №2. — С.17-31.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- Источниковедение истории южных и западных славян (феодальный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- История России с древнейших времен до 1861 г. (Под ред. Н.И.Павленко). — М., 1996.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1; 1981. — Ч.2.
- Колесник М. Внесок науково-історичних товариств Лівобережної України у розвиток вітчизняного слов'язознавства (70-ті роки ХІХ ст. — 30-ті роки ХХ ст.) / М.Колесник // Київська старовина. — 2004. — №1. — С.97-104.
- Колесник М. Вивчення історії південних та західних слов'ян науково-історичними товариствами Лівобережної України (70-ті роки ХІХ ст. — 30-ті роки ХХ ст.) / М.Колесник // Рідна школа. — 2003. — №10. — С.51-52.
- Копилов С.А. Виникнення історії славистики як нового напрямку слов'язознавчих досліджень в Україні (друга половина ХІХ ст.) / С.А.Копилов // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2006. — №4. — С.16-21.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1-3.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1991. — Т.1-3.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Вступ до курсу (2 год.).

План:

1. Слов'язознавство як наукова дисципліна.
2. Огляд літератури та джерел із курсу.
3. Форми звітності та контролю з предмету.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

* * *

ТЕМА 1.2. Походження та рання історія слов'ян

Зміст теми:

Глотогенез і етногенез слов'ян. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу. Основні проблеми вияву та наукової інтерпретації історичних джерел з історії походження слов'ян як особливої мовної та етнічної спільноти в просторі давньої Європи.

Ранньослов'янський етнос у найдавніший період своєї історії: первісний ареал проживання, господарський лад, соціальна організація, мова, релігія та культура. Його подальша історична доля.

Проблема походження слов'ян: наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян, основні теорії етногенезу. Формування етноніму (венеди, анти, склавіни, хорвати, серби) та його сучасний стан. Наукові, політичні, ідеологічні аспекти в дискусії про походження етноніму "слов'яни".

Велике переселення народів і початок розселення слов'ян у місця їх пізнішого проживання. Основні напрямки, імовірні причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.

Письмові джерела, археологічні матеріали, лінгвістичні дані про ранню історію слов'ян та їх розселення на теренах Європи.

Землеробство як основа господарської діяльності слов'ян. Розвиток ремесла та торгівлі. Суспільний лад слов'ян. Особливості релігійного життя. Військова справа та її роль у зміцненні слов'янських племен. Характерні риси культури та повсякденного побуту слов'ян. Остаточне розмежування слов'янських племен на східних, західних і південних.

Література до теми:

- Алексеев С.В. Славянская Европа VII-VIII вв. / С.В.Алексеев. — М., 2007.
- Баран В. Археологія та лінгвістика про етнокультурний розвиток давніх слов'ян / В.Баран // Українознавство. — 2005. — №4. — С. 270-273.
- Баран В. Велике розселення слов'ян / В.Баран // Археологія. — 1998. — №2. — С. 30-37.
- Баран В. Питання економіки та соціального розвитку слов'ян / В.Баран // Історія в школах України. — 2005. — №5. — С.44-50.
- Баран В. Слов'яни під час Великого переселення народів / В.Баран // Історія в школах України. — 2003. — №3. — С. 46-50.
- Баран В. Слов'яни у V-VII століттях нашої ери / В.Баран // Історія в школах України. — 2003. — №2. — С. 35-38.
- Баран В.Д. Давні слов'яни / В.Д.Баран. — К., 1998.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Баран Я. Суспільний розвиток слов'ян у світлі етнографії, археології та історичних джерел / Я.Баран // Історія в школах України. — 2006. — №7. — С. 52-56.
- Баран Я.В. Слов'янська община / НАН України. Ін-т археології. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. Буковинський центр археологічних досліджень / Я.В.Баран. — К.-Чернівці, 2004.
- Брайчевский М.Ю. Об «антах» Псевдомаврикия / М.Ю.Брайчевский // Советская этнография. — 1953. — №2.
- Бычков А. Происхождение славян / Алексей Бычков. — М., 2007.
- Війна скіфів із персами за царювання Дарія. Версія Геродота із Галікарнасу // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2005. — №8. — С.19-20.
- Денисов О. Прабатьківщина слов'ян / О.Денисов, М.Ведейко // Голос України. — 2005. — №181. — С.8-9.
- Древняя Русь в свете зарубежных источников. — М., 1999.
- Залізник Л.Л. Первісна історія України: Навч. посіб. для студ. історич. спец. вищих навч. закладів / Ін-т українознавства Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка / Л.Л.Залізник. — К., 1999.
- Историографические исследования по славяноведению и балканистике. — М., 1984.
- История культур славянских народов: В 3-х т. — Т. 1. Древность и Средневековье. — М., 2003.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- Йордан. О происхождении и деяниях гетов / Е.Скржинская. — СПб., 1997.
- Кобычев В.П. В поисках прародины славян / В.П.Кобычев. — М., 1973.
- Мишулин А.В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в. н.э. / А.В.Мишулин // Вестник древней истории. — 1941. — №1.
- Мишулин А.В. Древние славяне и судьбы Восточно-Римской империи / А.В.Мишулин // Вестник древней истории. — 1939. — №1.
- Очерки истории культуры славян. — Вып. 1. — М., 1996.
- Пастернак Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях / Я.Пастернак // Український історик. — 1973. — №1/2. — С. 88-106; №3/4. — С. 69-83.
- Петров Н. Походження слов'ян / Н.Петров. — К., 1972.
- Петрухин В.Я. Очерки истории народов России в древности и раннем Средневековье / В.Я.Петрухин, Д.С.Раевский. — М., 2004.
- Плиний Старший. Естественная история // Вестник древней истории. — 1949. — №2.
- Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — М., 1989.
- Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI — начале VII века / М.П.Свердлов // Советское славяноведение. — 1977. — №3.
- Свод древнейших известий о славянах. — М., 1991-1995. — Т.1-2.
- Сегеда С. Найдавніші історичні витоки слов'янства за даними антропології / С.Сегеда // Народна творчість та етнографія. — 2005. — №6. — С. 18-23.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье / В.В.Седов. — Т.1-2. — М., 1994, 1995.
- Скіфія. — Х., 2005.
- Славяне и скандинавы. — М., 1986.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х тт. — Минск, 1987. — Т.1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Походження та рання історія слов'ян (4 год.).

План:

1. Теорії походження слов'ян.
2. Лінгвістичні дані про давніх слов'ян.
3. Писемні свідчення іноземців.
4. Суспільно-політичний устрій давніх слов'ян.
5. Науки та джерела про давніх слов'ян. Історіографія про прабатьківщину слов'ян.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Грівень:

1. Першими слов'янами давньоримські автори I-II ст. н.е. імовірно називали народ:
а) сарматів; б) германців; в) венедів; г) поляків.
2. Підкресліть назви давньослов'янських народів, ужиті в працях Йордана та Флавія Кассіодора:
венети, германці, склавени, авари, готи, гуни, анти.
3. Перша вірогідна писемна згадка про слов'ян датується:
а) I ст. н.е.; б) II половина IV ст. н.е.; в) VI ст.; г) VIII ст.

4. Сукупність сусідських громад це:
а) сімейна громада; б) плем'я; в) двір; г) жупа.
5. Які слов'яни взагалі не мали власних державних утворень?
а) південні; б) західні; в) східні; г) полабсько-балтійські.
6. У якому столітті слов'яни почали приймати християнство?
а) VII ст.; б) VIII ст.; в) IX ст.; г) X ст.
7. Що таке глотогенез?
а) наука про походження мови; б) наука про утворення первісної культури; в) наука про розвиток народу.
8. До якої мовної сім'ї належать слов'янські мови?
а) романо-германська; б) кельтська; в) індоєвропейська.
9. Які території були прабатьківщиною слов'ян за Нестором?
а) землі по нижній течії Дунаю і Паннонія; б) землі по течії Південного Бугу; в) район Західної Двіни.
10. Яку теорію походження слов'ян започаткував П.Шафарик?
а) вісло-одерську; б) дунайську; в) прикарпатську.
11. Автором якої концепції походження слов'ян був Л.Нідерле?
а) вісло-дніпровської; б) вісло-одерської; в) буго-дністровської.
12. Який вчений при вивченні етногенезу слов'ян використовував флористичну лексику?
а) Ю.Ростафінський; б) Ю.Костішевський; в) Т.Лер-Сплавінський.
13. Який вчений стверджував, що трипільська культура є слов'янською?
а) О.Шахматов; б) Б.Рібаков; в) В.Хвойка.
14. Яку теорію походження слов'ян започаткувала розповідь Нестора-літописця?
а) вісло-одерська; б) скіфо-сарматська; в) дунайська.
15. Хто став основоположником автохтоністичної теорії походження слов'ян?
а) В.Хвойка; б) Ю.Костішевський; в) П.Трубачов.
16. З якою археологічною культурою вчені Київської школи археології ототожнюють венетів?
а) дзедзіцькою; б) пшеворською; в) пенківською.

Прівень:

17. Проаналізуйте роль готів у розселенні давніх слов'ян.
18. Охарактеризуйте взаємини давніх слов'ян із гуннами та аварами.
19. Занесіть до колонок їх відповідники:

Основні види господарства давніх слов'ян	Допоміжні види господарства давніх слов'ян
<i>бортництво, рибальство, землеробство, мисливство (полювання), городництво, хліборобство, скотарство (тваринництво), бджільництво, садівництво, виноградарство</i>	

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

20. Укажіть причини невирішеності проблеми походження слов'ян до нашого часу.
21. Перелічіть відомі вам гіпотези походження слов'ян і їх авторів.
22. Обґрунтуйте найбільш вірогідну, на ваш погляд, концепцію походження давніх слов'ян.
23. Які агрокультури вирощувалися слов'янами?
24. Знайдіть зайве слово в ланцюжку мов:
італійська, німецька, давньослов'янська, кельтська, грецька, англійська, фракійська, анатолійська.
25. На основі чого О.Трубачов дійшов висновку, що носії ранніх слов'янських діалектів були в тісному контакті з германцями та італіками?
26. Співвіднесіть:
а) слов'яно-германські контакти; А) XII-X ст. до н.е.;
б) слов'яно-кельтські контакти; Б) V-III ст. до н.е.;
в) слов'янсько-іранські контакти; В) III-II ст. до н.е.;
г) слов'яно-італійські контакти. Г) V-VI ст. н.е.
27. Проаналізуйте періодизацію еволюції праслов'янської мови, розроблену Ф.Філіним.
28. Проаналізуйте вплив зовнішніх факторів на становлення слов'янських мов.

III рівень (усім):

Запишіть до словника і дайте визначення поняттям теми:

слов'яни, етногенез, глотогенез, культура, кераміка, господарство, ремесло, промисел, віче, плем'я, князь, поклон, ополчення, військова демократія, воєвода.

* * *

ТЕМА 1.3. Розселення слов'ян на Балканському півострові

Зміст теми:

Дії слов'ян проти балканських володінь Східної Римської імперії (Візантії): від перших нападів до масової колонізації. Утвердження аварів на Середньому Дунаї та утворення Аварського каганату. Слов'яни та Аварський каганат.

Падіння влади Візантії та розселення слов'ян на Балканському півострові. Доля автохтонного (ранньовізантійського) населення Балканського півострову. Походження середньовічних влахів і албанців та основні віхи їх історії в епоху середньовіччя.

Особливості слов'янської колонізації Балканського півострова. Напрямки розселення слов'янських племен.

Перехід слов'ян до мирного освоєння захоплених територій на Балканах. Розвиток контактів із залишками автохтонного населення та уцілілими візантійськими центрами. Початок визрівання умов і передумов для виникнення власної державності. Соціально-політична організація слов'ян на колишніх візантійських землях («словинії»).

«Візантійська Реконкіста» та відновлення влади імперії над частиною земель Балканського півострову. Політика Візантії відносно підкорених слов'ян і поява слов'янського населення у Малій Азії. Історична доля слов'янського населення Візантії.

Література до теми:

- Алексеев С.В. Славянская Европа VII-VIII вв. / С.В.Алексеев. — М., 2007.
- Брайчевський М.Ю. З історії слов'яно-візантійських війн VI ст. Війна 550-551 рр. / М.Ю.Брайчевський // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — К.-Львів, 1999.
- Буданова В.П. Великое переселение народов. Этнополитические и социальные аспекты / Буданова В.П., Горский А.А., Ермолова И.Е. — М., 1999.
- Бычков А. Происхождение славян / Алексей Бычков. — М., 2007.
- Васильев А.А. История Византийской империи. От начала крестовых походов до падения Константинополя / А.А.Васильев. — СПб., 2000.
- Византийский земледельческий закон / Под ред. И.П.Медведева. — Ленинград, 1984.
- Горбаненко С.А. Землеробство слов'ян останньої чверті I тис. н.е. / С.А.Горбаненко // Археологія. — 2006. — №3. — С.73-79.
- Горский А. Ветви славянского древа: «Славинии» раннего средневековья: как складывались государства у славян: VI-VIII вв. / А.Горский // Родина. — 2001. — №9. — С. 22-23.
- Иванов С.А. Оборона балканских провинций Византии и проникновение «варваров» на Балканы в первой половине VI в. / С.А.Иванов // Византийский временник. — 1984. — Т. 45.
- Иванова О.В. О путях интеграции иноплеменников в Византийской империи в VII-X вв. (преимущественно на примере славян) / О.В.Иванова // Византия между Западом и Востоком. Опыт исторической характеристики. — СПб., 2001.
- История Византии: В 3-х тт. / Отв. ред. С.Д.Сказкин. — М., 1967. — Т.1.
- Каждан А.П. Очерки истории Византии и южных славян / Каждан А.П., Литаврин Г.Г. — СПб., 1998.
- Кланица З. Первые славяне в среднем Подунавье и в Полабье / Кланица З., Тржештик Д. // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI-XII вв.). — М., 1991.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Кобычев В.П. В поисках прародины славян / В.П.Кобычев. — М., 1973.
- Королюк В.Д. Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья / В.Д.Королюк. — М., 1985.
- Курбатов Г.Л. Христианство: Античность. Византия. Древняя Русь / Курбатов Г.Л., Фролов Э.Д., Фроянов И.Я. — Л., 1988.
- Липшиц Е.Э. Византийское крестьянство и славянская колонизация / Е.Э.Липшиц // Византийский сборник. — М.; Ленинград, 1945.
- Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин. — М., 1960.
- Литаврин Г.Г. Славинии VII–IX вв. Социально-политические организации славян / Г.Г.Литаврин // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.). — М., 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. — М., 1985.
- Русанова И.П. Славянские древности VI–VII вв.: Культура пражского типа / И.П.Русанова. — М., 1976.
- Сборник документов по социально-экономической истории Византии / Отв. ред. Г.А.Косминский. — М., 1951.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- Удальцова З.В. Идеино-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV–VII вв.) / З.В.Удальцова. — М., 1974.
- Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х тт. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х тт. — Минск, 1987. — Т.1.
- Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розселення слов'ян на Балканському півострові (2 год.).

План:

1. Слов'янські племена в добу «Великого переселення народів».
2. Колонізація слов'янами візантійських провінцій на Балканах.
3. Розмежування слов'ян на східних, західних і південних.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Прихід у Північне Причорномор'я якого племені прискорив міграційні процеси в слов'янському середовищі?
а) аварів; б) гунів; в) готів; г) скіфів.
2. Коли розпочалося проникнення слов'ян на Балкани?
а) початок V ст.; б) кінець V ст.; в) початок VI ст.; г) кінець VI ст.
3. Як називалися військово-територіальні об'єднання союзів слов'янських племен на Балканах?
а) каганати; б) кутригури; в) феми; г) словинії.
4. Скільки виділяється періодів у походах слов'ян на Балкани?
а) три; б) чотири; в) п'ять.
5. Коли слов'яни зайняли територію Дації та Паннонії?
а) IV-VI ст.; б) V-VI ст.; в) VI-VII ст.
6. Який візантійський автор уперше повідомляв про розселення слов'ян і початок освоєння ними земель у Фракії?
а) Прокопій Кесарійський; б) Тацит; в) Іоанн Ефеський.
7. В яких роках виник великий союз слов'янських племен, очолюваний вождем Хоцоном?
а) 614-619 рр.; б) 617-621 рр.; в) 615-620 рр.
8. Хто розгромив антські племена?
а) хазари; б) авари; в) склавини.
9. В якому році булгари вторглися до Південної Фракії?
а) 692 р.; б) 705 р.; в) 716 р.
10. В якому році було укладено договір булгар із франками?
а) 732 р.; б) 817 р.; в) 832 р.

II рівень:

11. Заповніть таблицю:

Східні слов'яни	Західні слов'яни	Південні слов'яни
...

12. Співвіднесіть народи (етноси) з племенами:

поляки	ганаки
чехи	лучани
словаки	вісляни
словенці	зличани
серби	сусли
	мазовшани
	ленцяни
	стодорани
	дукляни

13. Назвіть причини «Великого переселення народів».

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

14. Визначте долю Союзу семи слов'янських племен унаслідок Великого переселення народів.
15. Простежте причини та напрями переселення протоболгар на Балканський півострів.
16. Назвіть причини та наслідки асиміляції протоболгар слов'янами.

III рівень (усім):

На контурній карті Європи вкажіть напрями та території розселення слов'ян на Балканському півострові (вклеїти до зошита).

* * *

ТЕМА 1.4. Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави

Зміст теми:

Особливості етногенезу та глотогенезу східних слов'ян. Їх розселення та взаємодія з неслов'янськими етносами. Господарський лад і побут давніх східних слов'ян.

Ранні політичні об'єднання у східних слов'ян. Остаточне розселення східнослов'янських племен. Боротьба Півночі та Півдня.

Визрівання передумов і причин для утворення давньоруської держави — Київської Русі. Проблема походження терміну «Русь» в історіографії.

Література до теми:

- Алексеева Т.И. Восточные славяне: истоки, становление, формирование / Т.И.Алексеева // Наука в России. — 2003. — №2. — С. 63-72.
- Арцыбашева Т.Н. Славяне-русы-варяги — кто они? / Т.Н.Арцыбашева // Вопросы истории. — 2004. — №1. — С.118-125.
- Асов А.И. Славянские боги и рождение Руси / А.И.Асов. — М., 1999.
- Балязин В.Н. Рождение Великой империи / В.Н.Балязин. — М., 2009.
- Бычков А. Энциклопедия славянской мифологии / Алексей Бычков. — М., 2008.
- Відейко М. Напередодні Русі: VIII — початок IX ст. / М.Відейко // Голос України. — 2006. — 7 червня. — С. 12-13.
- Волошина Т.А. Языческая мифология славян / Т.А.Волошина, С.Н.Астапоп. — Ростов-н/Д., 1996.
- Гвоздь М. Міфи і правда про трьох братів слов'янських / М.Гвоздь // Українське слово. — 2006. — №19. — С. 8.; №20. — С. 8; №21. — С. 8; №22. — С. 8; №23. — С. 8,9.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Горский А.А. Политические центры восточных славян и Киевской Руси: проблемы эволюции / А.А.Горский // Отечественная история. — 1993. — №6.
- Гудзь-Марков А. Домонгольская Русь в летописных сводах V-XIII вв. / Алексей Гудзь-Марков. — М., 2008.
- Гуревич А.Я. Походы викингов / А.Я.Гуревич. — М., 1996.
- Дигтярев А. Два центра зарождения русской государственности / А.Дигтярев, И.Фроянов // Лепта. — 1992. — №1. — С. 165-171.
- Еманов В.Е. Рорик Ютландский и летописный Рюрик / В.Е.Еманов // Вопросы истории. — 2002. — №4. — С. 127-137.
- Етнічні процеси у середньовічному слов'янському світі // Український історичний журнал. — 2001. — №3. — С. 3-47.
- Залізник Л. Давньоруська народність: Нова версія старого міфу / Л.Залізник // Урок української. — 2004. — №4. — С. 50-55.
- Залізник Л. Походження східних слов'ян / Л.Залізник // Дивослово. — 2001. — №3. — С. 26-28.
- Иловайский Д.И. История России: Киевский период / Д.И.Иловайский. — М., 2008.
- Истоки: Откуда есть пошли славяне // Родина. — 2001. — №1/2. — С. 20-85.
- История СССР: Учеб. для ист. фак. пед. ин-тов. Т. 1. С древнейших времен до 1861 года / Под ред. Епифанова П.П., Мавродина В.В. — М., 1983.
- Кацва Л.А. История России VIII-XV вв. / Л.А.Кацва, А.Л.Юрганов. — М., 1993.
- Кирпичников А.Н. Русь и варяги: Русско-скандинавские отношения домонгольского времени / Кирпичников А.Н., Дубов И.В., Лебедев Г.С. // Славяне и скандинавы. — М., 1986.
- Киселева Г.Н. Киевский воевода Свенельд / Г.Н.Киселева // Вопросы истории. — 2006. — №8. — С.153-156.
- Кіндратенко А.М. Матеріали до історії Скитії-України IV-V ст. Походження та дії гунів. Кн.2. Гуни в описі Пріска Панійського / А.М.Кіндратенко. — Х., 2002.
- Кліменко С.І. Розробка уроків за темою “Слов'яни та їхні сусіди” / С.І.Кліменко // Історія та правознавство. — 2007. — №22-24. — С.77-87.
- Ковалів П. До питання про виникнення східнослов'янських націй / П.Ковалів // Визвольний шлях. — 1969. — №5. — С. 631.
- Козак Д.Н. До проблеми походження слов'ян у Дністрово-Дніпровському межиріччі / Д.Н.Козак // Археологія. — 2006. — №2. — С.44-52.
- Константин Багрянородный. Об управлении империей: Текст, перевод, комментарий. — М., 1991.
- Кулаков В.И. Славянская симфония / В.И.Кулаков // Наука в России. — 2003. — №5. — С. 72-79.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Лебедев Г.С. Вернемся к началу: О гипотезе происхождения славян / Г.С.Лебедь // Знание-сила. — 1986. — №10. — С. 17-19.
- Ловмянский Х. Русь и норманны / Х.Ловмянский. — М., 1985.
- Мішин В. Війни східних слов'ян / В.Мішин // Народна армія. — 1999. — 14 вересня. — С. 4-5.
- Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. — М.-Ленинград, 1950.
- Поляков А.Н. Образование древнерусской цивилизации / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2005. — №3. — С. 72-89.
- Попова А.Д. Русь и славяне в поисках прародины: Ритмы истории / А.Д.Попова. — М., 2004.
- Практикум по истории СССР с древнейших времен до конца XVIII века. — М., 1976.
- Приходнюк О. Дунайська теорія походження слов'ян (Реальність чи фантазія Печерника Нестора) / О.Приходнюк // Пам'ять століть. — 1999. — №1. — С. 81-87.
- Прицак О. Відкіль єсть пішла руськая земля? / О.Прицак // Сучасність. — 1978. — №3. — С. 48-73.
- Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — М., 1989.
- Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А.Рыбаков. — М., 1981.
- Свод древнейших известий о славянах. — М., 1991-1995. — Т.1-2.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье / В.В.Седов. — Т.1-2. — М., 1994, 1995.
- Седов В. Соседи Рима, кельтов и германцев: К началу I тысячелетия н.э. относятся первые известия о славянах в античных источниках / В.Седов // Родина. — 2006. — №4. — С. 6-11.
- Скляренко В.Г. Походження назви Русь / В.Г.Скляренко // Мовознавство. — 2005. — №6. — С. 3-17; 2005. — №3/4. — С. 33-46.
- Скляренко В.Г. Русь і варяги / В.Г.Скляренко. — К., 2006.
- Славянская мифология: Энциклопедический словарь. — М., 1995.
- Славянский мир: Общность и многообразие // Родина. — 2006. — №4. — С. 1-145.
- Степ С. Варяги: До теорії походження варягів / С.Степ // Визвольний шлях. — 1968. — №4. — С. 415.
- Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен / К.Тищенко // Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С. 4-16.
- Толочко П.П. Давня історія України. В 3-х тт.: Первісне суспільство. 1 / Ред. Станко В.Н. — К., 1997.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Франклин С. Начало Руси. 750-1200 / С.Франклин, Д.Шеппард. — СПб., 2000.
- Шилов Ю.А. Истоки славянской цивилизации / Межрегиональная академия управления персоналом / Ю.А.Шилов. — К., 2004.
- Юсова Н.М. Започаткування в СРСР досліджень із проблем східнослов'янського етногенезу (кінець 1930-х — початок 1940-х рр.) / Н.М.Юсова // Український історичний журнал. — 2005. — №4. — С. 145-159.
- Юсова Н.М. Ідейна й термінологічна генеалогія поняття «давньоруська народність» / Н.М.Юсова // Український історичний журнал. — 2006. — №4. — С. 101-129.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави (4 год.).

План:

1. Походження та розселення східних слов'ян.
2. Господарство східних слов'ян.
3. Суспільна організація.
4. Язичництво давніх слов'ян.
5. Початок Русі. Норманізм і антинорманізм.

Б) Семінарське заняття №1-2: Еволюція східних слов'ян у додержавний період (4 год.).

План:

1. Аналіз історіографії з теми:
 - а) російська дорадянського періоду;
 - б) радянська;
 - в) сучасна пострадянської доби;
 - г) зарубіжна.
2. Джерела про східних слов'ян VI-IX ст.:
 - а) візантійські;
 - б) арабські;
 - в) західноєвропейські;
 - г) руські літописні та правові пам'ятки.
3. Розселення східних слов'ян і взаємодія між ними.
* * *
4. Господарський і суспільний лад східних слов'ян у VI-IX ст.:
 - а) основні та допоміжні види господарства;
 - б) промисли, ремесла та торгівля;
 - в) зародження феодальних відносин;
 - г) соціальна структура суспільства.
5. Вірування та мистецтво східних слов'ян дохристиянського періоду.
6. Додержавні політичні утворення східних слов'ян.

Методичні поради:

Тема семінарського заняття безпосередньо стосується важливого етапу державотворення у східних слов'ян упродовж VI — IX століть. У ході опрацювання запропонованих питань необхідно зрозуміти різні чинники еволюції соціально-економічного, політичного та духовно-культурного розвитку східнослов'янських союзів племен і перших додержавних політичних утворень на теренах майбутньої Київської держави.

Перше питання необхідно розкривати поетапно аналізуючи історіографічну традицію щодо окресленої проблематики — спочатку праці російських істориків дорадянського періоду, потім доробки радянських учених, далі пострадянських і зарубіжних авторів. Студентам треба виокремити найхарактерніші моменти в трактуванні історії східних слов'ян VI — IX століть різними вченими.

Друге питання потребує аналізу візантійських, арабських, західноєвропейських і руських писемних пам'яток VI — XII століть, у яких є розповідь про східних слов'ян VI — IX століть.

Третє питання передбачає активне залучення карти; необхідно знати та показувати території розселення різних східнослов'янських племенних об'єднань, а також їх сусідів; визначити особливості впливу різних етносів на східних слов'ян упродовж означеного періоду.

При розкритті четвертого питання семінарського заняття слід аналізувати основні та допоміжні види господарства, різноманітні промисли, ремесла та торгівельні відносини, соціальну структуру суспільства східних слов'ян VI — IX століть, а також простежити процес зародження феодальних відносин у цей же час.

П'яте питання прямо торкається духовної культури східних слов'ян до прийняття ними християнства й потребує відповідного осмислення та ілюстрування.

Під час розкриття останнього питання необхідно використовувати різні джерела та літературу задля максимального розуміння значення існування Куявії, Славії та Артанії для подальшого східнослов'янського державотворення.

Наприкінці заняття робляться загальні висновки до теми.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Заснування Києва відбулося в:
а) IV ст.; б) V ст.; в) VI ст.; г) VII ст.
2. Скандинавська назва Київської Русі:
а) Гетика; б) Гардарика; в) Готія; г) Куявія.
3. Яке раннє політичне додержавне утворення східних слов'ян мало центром місто Київ?
а) Куявія; б) Артанія; в) Славія; г) Померанія.

Лахно О.П. Історія слов'янських народів (частина I)

4. Яке раннє політичне додержавне утворення східних слов'ян мало центром місто Новгород?
а) Куявія; б) Артанія; в) Славія; г) Померанія.

II рівень:

5. Підкресліть східнослов'янські об'єднання, названі в «Повісті минулих літ»:
чудь, поляни, сіверяни, древляни, росіяни, радимичі, вятичі, білоруси, українці, кривичі, словене ільменські, дреговичі, воляняни, білі хорвати, тиверці, улчі, хозари, авари, татари, печеніги, половці, готи, гуни.
6. Співвіднесіть у таблиці прибічників норманізму та антинорманізму:

Норманісти	Антинорманісти
<i>А.Шльоцер, Г.Міллер, М.Ломоносов, І.Забелін, С.Гедеонов, Г.Байер, В.Татищев, М.Карамзін, М.Щербатов, Д.Львовський</i>	

7. Покажіть схематично систему влади у східних слов'ян додержавного періоду.
8. Перелічіть і проаналізуйте спільне та відмінне в державотворенні Києва та Новгорода упродовж IX століття.

III рівень (усім):

Запишіть до словника і дайте визначення поняттям теми:

Військова дружина, вервь, полюддя, віче, данина, «військова демократія», сусідська община, племінне об'єднання (союз племен).

* * *

ТЕМА 1.5. Перша Болгарська держава

Зміст теми:

Протоболгари, хан Аспарух і утворення середньовічної болгарської держави. Болгаро-візантійське суперництво у боротьбі за підкорення балканських слов'ян. Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Болгарської держави. Становлення єдиної військово-адміністративної та судової організації на територіальній основі.

Прийняття християнства та становлення єдиної й самостійної церковної організації (Болгарська архієпископія). Вхідження в орбіту церковного та культурного впливу Візантії й засвоєння Кирило-Мефодіївської традиції. Проголошення царства й патріархії.

Перший культурний розквіт на шляху освоєння та відтворення основних досягнень візантійської церковної культури («Преславська

цивілізація»). Формування болгарської (слов'яно-болгарської) середньовічної народності.

Ослаблення болгарської держави та початок візантійського завоювання. Рух комітопулів і возвеличення царя Самуїла («Самуїлова держава»). Остаточне падіння I Болгарського царства та візантійське завоювання Болгарії. Богомільський рух.

Література до теми:

- Ангелов Д. Богомільство в Болгарии / Д.Ангелов. — М., 1954.
- Баран В.Д. Давні слов'яни / В.Д.Баран. — К., 1998.
- Баран В.Д. Походження слов'ян / В.Д.Баран. — К., 1997.
- Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності / М.Ю.Брайчевський. — К., 1964.
- Брудницька Л. Дух хана Кубрата: Коріння болгарського народу віднайдено на українській землі / Л.Брудницька // Політика і культура. — 2001. — №35. — С. 32-33.
- Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства / А.П.Власто. — К., 2004.
- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
- Етнокультурні процеси у Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — К.; Львів, 1997.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI-XII вв. / Г.Г.Литаврин // История и культура Болгарии. — М., 1981.
- Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) / Г.Г.Литаврин // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) / Г.Г.Литаврин // Как была крещена Русь. — М., 1988.
- Маршак Б.И. Перещепинский клад / Б.И.Маршак, К.М.Скалон. — Ленинград, 1972.
- Наливайко С. Аспарух: ім'я засновника Болгарської держави у світлі індоіранських фактів / С.Наливайко // Українознавство. — 2005. — №4. — С. 246-252.
- Наумов Є.П. Болгарське середньовіччя (VII-XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків / Є.П.Наумов // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
- Нидерле Л. Славянские древности / Л.Нидерле. — М., 2001.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. — К.: Львів, 1997.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI — XII вв.). — М., 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI — XII вв. — М., 1985.
- Сахаров А.Н. Балканские походы Святослава и дипломатия Древней Руси / А.Н.Сахаров // Вопросы истории. — 1982. — №2. — С. 81-107.
- Свод древнейших письменных известий о славянах. — М., 1991.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- Славяне на Днестре и Дунае. — К., 1983.
- Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. — К., 1990.
- Флоря Б.Н. Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции / Б.Н.Флоря. — СПб., 2000.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.
- Чорній В. Історія Болгарії / Володимир Чорній. — Львів, 2007.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Перша Болгарська держава (2 год.).

План:

1. Початок державного будівництва та політика болгарських ханів.
2. Прийняття християнства в Болгарії. Богомільський рух.
3. Встановлення візантійського панування.

Б) Семінарське заняття №3-4: Болгарська держава у VII-XII ст. (4 год.)

План:

1. Передумови виникнення Болгарської держави в ранньому середньовіччі.
2. Державний устрій і політична структура болгарського суспільства в VII-IX ст.
3. Прийняття християнства та проголошення царства.
4. Болгарія наприкінці IX-X ст.
5. Виникнення та занепад Західної Болгарської держави.
* * *
6. Причини ліквідації болгарської державності на початку XI ст.
7. Богомільство: передумови виникнення та сутність вчення.
8. Особливості візантійського панування на болгарських землях.
9. Болгарська культура IX-XII ст.

Методичні поради:

Пропонована тема розкриває значний період у становленні та розвитку першої Болгарської держави від моменту її виникнення до тимчасового візантійського завоювання.

Спираючись на джерельну базу, необхідно розкрити передумови виникнення ранньосередньовічної Болгарської держави на Балканах, зміни в державному устрої, етнічних спільнотах та політичній структурі суспільства.

Аналізуючи причини прийняття Болгарією християнства за східним зразком, показати його наслідки та значення у подальшій середньовічній історії Болгарії, передумови і розповсюдження богомільства на болгарському ґрунті. Також проблемним моментом є період активного римо-католицького впливу на болгарську церкву.

На основі документальної бази показати історичне значення виникнення Західної Болгарської держави та її відносини з сусідніми країнами. Проаналізувати причини занепаду першої болгарської державності та завоювання болгарських земель Візантійською імперією. Визначити соціально-економічні, політичні та духовні особливості візантійського панування на землях колишнього I Болгарського царства.

Характеризуючи першоджерела та історичні пам'ятки необхідно простежити процес зародження, становлення та подальшого розвитку болгарської культури у сукупності всіх її складових частин упродовж IX-XII століть.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Столиця Першого Болгарського царства з 893 р.:
а) Пліска; б) Преслав; в) Фессалоніки; г) Тирново.
2. Перше Болгарське царство розпалося на східну й західну частини в:
а) 893 р.; б) 936 р.; в) 969 р.; г) 1018 р.
3. Перший цар Болгарії («василевс болгар»):
а) Борис; б) Симеон; в) Петро (Петир); г) Боріл.
4. Роками правління Симеона були:
а) 872-893 рр.; б) 889-907 рр.; в) 893-927 рр.; г) 927-970 рр.
5. Встановлення візантійського панування на болгарських землях відбулося в:
а) 970 р.; б) 989 р.; в) 999 р.; г) 1018 р.
6. Офіційне запровадження християнства в Болгарії відбулося в:
а) 863 р.; б) 864 р.; в) 866 р.; г) 898 р.

II рівень:

7. Заповніть таблицю:

Дата	Основні події I Болгарського царства
...	...

8. Перелічіть основні положення вчення богомилів.

9. Знайдіть помилки в тексті й виправте їх:

Болгарський князь Володимир-Расате запровадив християнство західного зразка у Болгарії. Він усіма силами сприяв розвитку болгарської християнської церкви і в 889 р. пішов до монастиря, вважаючи свою місію виконаною.

10. Знайдіть відповідники між болгарськими правителями та їх вчинками:

а) Аспарух;

б) Симеон;

в) Омуртаг;

г) Самуїл;

д) Крум;

е) Тервел;

ж) Борис I;

и) Борис II;

к) Петро I (Петир);

л) Іван Владислав.

А) хрещення Болгарії;

Б) утворення першої болгарської держави на Балканах;

В) перший носій звання «кесар» у Болгарії;

Г) укладення першого 30-літнього мирного договору з Візантією;

Д) уніфікація законодавства та адміністративно-територіальна реформа в Болгарії;

Е) проголошення в Болгарії царства та патріархії;

Ж) укладення другого 30-літнього мирного договору з Візантією;

И) втрата Болгарією північно-східних земель і детронізація царя;

К) останній цар Першої Болгарської держави;

Л) засновник Західного Болгарського царства.

11. Складіть генеалогічне дерево роду Дуло.

12. Порівняйте умови союзного договору 862 р. з положеннями Глибокого миру 863 р. Які наслідки укладення останнього?

13. Опишіть походи київського князя Святослава на Болгарію.

14. Заповніть таблицю:

Правитель	Роки правління доби I Болгарського царства
...	...

III рівень (усім):

Запишіть до словника і дайте визначення поняттям теми:

Пронія, фема, словінія, комітат, василевс, хан, боїл, багаїн, болярин, кавхан, коміт, танґризм, комітопули, деспот.

ТЕМА 1.6. Еволюція давньоруської держави (IX-XIII ст.)

Зміст теми:

Становлення ранньої давньоруської держави східних слов'ян. Формування території та державного ладу. Криза середини X ст. і реформи Ольги. Святослав-Завойовник.

Нова смута й утвердження в Києві Володимира. Його реформи та прийняття християнства, наслідки.

Епоха Ярослава Мудрого. Друга смута на Русі. Борис і Гліб. Боротьба Ярослава з Мстиславом Тмутараканським і нове об'єднання Русі. Розквіт держави Ярослава. Церква та релігія. Митрополит Іларіон. Печерські святителі. Становлення ранньофеодальних відносин. Державна влада. Міста. Торгівля. Військо. Від язичницьких бунтів до соціального протесту.

Міжусобиці на Русі. Бунт Олега Гориславича і нові князівські чвари. Початок військової діяльності Володимира Мономаха. Трагедія 1096-1097 рр. Хрестовий похід у степ 1111 р. Повстання 1113 р. і епоха Володимира Мономаха.

Смерть Мстислава Великого та початок нової кризи. Політична роздробленість Київської Русі. Утворення на території Русі князівств-держав: Київське князівство, Чернігівське та Сіверське князівства, Галицько-Волинське князівство, Великий Новгород, Володимиро-Суздальське князівство та ін.

Культура Русі: зародження, писемність, освіта, архітектура, мистецтво та побут. Музика.

Література до теми:

- Алпатов М.В. Сокровища русского искусства. XI-XVI вв. / М.В.Алпатов. — Ленинград, 1971.
- Анухин Г. Новая гипотеза происхождения государства на Руси / Г.Анухин // Вопросы истории. — 2000. — №3. — С. 51-61.
- Балязин В.Н. Рождение Великой империи / В.Н.Балязин. — М., 2009.
- Баран В. Державотворчі та етнокультурні процеси в період Київської Русі / В.Баран // Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славістів; Нац. б-ка України імені В.І.Вернадського. Вип.1. — К., 2006. — С.23-40.
- Баран В. До питання про етнічні та державотворчі процеси в Київській Русі / В.Баран // Визвольний шлях. — 2002. — №6. — С. 22-28.
- Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі / В.Баран // Історія в школах України. — 2004. — №4. — С.40-44.
- Белорусы / Отв. ред. В.К.Бондарчик. — М., 1998.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Богатюк М. Устав Володимира Великого і суспільно-економічні зносини з церквою / М.Богатюк // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.327-354.
- Богданов А.П. Княгиня Ольга / А.П.Богданов // Вопросы истории. — 2005. — №2. — С.57-72.
- Бодрухин В. Феодальна роздробленість Русі й еволюція державності / В.Бодрухин // Пам'ять століть. — 2000. — №4. — С. 26-30.
- Бычков А. Киевская Русь: Страна, которой никогда не было? / Алексей Бычков. — М., 2007.
- Введение христианства на Руси / Отв. ред. А.Д.Сухов. — М., 1987.
- Відейко М. Особливості економіки та політики на Русі / М.Відейко // Голос України. — 2007. — 19 вересня. — С. 12-13.
- Власов В. І роздерлася руська земля: Роздробленість Київської Русі / В.Власов // Історія України. — 2002. — №3. — С. 36-41.
- Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства / А.П.Власто. — К., 2004.
- Волощук О. Ярослав Мудрий — погляд крізь віки / О.Волощук // Науковий світ. — 2004. — №6. — С.14-15.
- Головки А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — первой трети XIII вв. / А.Б.Головки. — К., 1988.
- Горский А.А. Проблема происхождения названия «Русь» в современной советской историографии / А.А.Горский // История СССР. — 1983. — №3. — С. 131-137.
- Горский А.А. Русь в конце X — начале XII века: территориально-политическая структура («земли» и «волости») / А.А.Горский // Отечественная история. — 1992. — №4.
- Горський В. Книга і книжники в Київській Русі / В.Горський // Київська Русь. — 2007. — №1. — С.193-212.
- Горський В.С. Святі Київської Русі / В.С.Горський. — К., 1994.
- Греков Б.Д. Киевская Русь / Б.Д.Греков. — М., 1953.
- Григорьев Ю. Владимир Красное солнышко, или перестройка №1 / Ю.Григорьев // Наука и религия. — 2004. — №9. — С.18-23.
- Гудзенко О. Духовні ідеали Київської Русі як джерела формування національно-християнської моралі / О.Гудзенко // Сіверянський літопис. — 2003. — №4. — С.23-28.
- Гудзь-Марков А. Домонгольская Русь в летописных сводах V-XIII вв. / Алексей Гудзь-Марков. — М., 2008.
- Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.) / И.Н.Данилевский. — М., 1999.
- Дідух Л. Ремесло у Київській Русі / Л.Дідух // Історія в школах України. — 2005. — №5. — С.41-43.
- Домановський А.М. Окремі елементи зовнішньоторговельної політики візантійського уряду та рання історія Давньоруської

- держави / А.М.Домановський // Археологія. — 2005. — №2. — С. 34-46.
- Древняя Русь: Город, замок, село. — М., 1985.
 - Егоров В.Л. Русь и ее южные соседи в X-XIII веках / В.Л.Егоров // Отечественная история. — 1994. — №6.
 - Завітневич В. Володимир Святий як політичний діяч / В.Завітневич // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.81-202.
 - Иловайский Д.И. История России: Киевский период / Д.И.Иловайский. — М., 2008.
 - Иловайский Д. Становление Руси / Дмитрий Иловайский. — М., 2005.
 - История русской литературы X-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — М., 1980.
 - Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси / В.В.Каргалов. — М., 1967.
 - Климов Е.В. Причины гибели великого князя Святослава I Игоревича / Е.В.Климов // Вопросы истории. — 2008. — №11. — С. 155-160.
 - Княгиня Ольга // Все для учителя. Фізичне виховання, ОБЖ. — 2006. — №13-14. — С.59-61.
 - Князьков С.А. Допетровская Русь / С.А.Князьков. — М., 2005.
 - Костомаров Н.И. Мысли о федеративном начале в Древней Руси / Н.И.Костомаров // Український історичний журнал. — 1993. — №10. — С. 121-132.
 - Котляр М. Давньоруська держава кінця XI — початку XII ст.: Від усобиць до стабілізації / М.Котляр, В.Отрошенко // Український історичний журнал. — 1997. — №2. — С. 18-28.
 - Котляр М. З історії міжкнязівських відносин на Русі доби удільної роздробленості / М.Котляр // Історія України. — 2002. — Листопад (№41). — С. 1-7.
 - Котляр М. Князівські клани в дипломатичному суперництві за Київ (середина XII ст.) / М.Котляр // Київська старовина. — 2002. — №1. — С. 10-23.
 - Котляр М. Причини настання удільної роздробленості на Русі / М.Котляр // Київська старовина. — 1997. — №3/4. — С. 62-76.
 - Котляр М. Структура Галицько-Волинського літопису / М.Котляр // Другий міжнародний конгрес українців. Львів, 22-28 серпня 1993 року. Ч.1. — Л., 1994. — С.15-19.
 - Котляр М. Усні джерела Галицько-Волинського літопису / М.Котляр // Київська старовина. — 2004. — №1. — С.1-11.
 - Котляр Н.Ф. Древнерусская государственность / Н.Ф.Котляр. — СПб., 1998.
 - Кралюк П. Чи приймав князь Володимир Святославич іслам? (маловідомі аспекти зовнішньої політики Київської Русі в X ст.) / П.Кралюк // Людина і політика. — 2004. — №5. — С.52-60.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Кузьмин А.Г. Падение Перуна: становление христианства на Руси / А.Г.Кузьмин. — М., 1988.
- Лазарев В.Н. Древнерусские мозаики и фрески XI-XV вв. / В.Н.Лазарев. — М., 1973.
- Лазарев В.Н. Русская иконопись. От истоков до начала XVI в. / В.Н.Лазарев. — М., 1983.
- Литаврін Г. Дипломатія руської княгині Ольги / Г.Литаврін // Хроніка-2000. — 2007. — В.67-68. — С.311-384.
- Лотоцький О. Хрещення Руси за кн. Володимира Великого / О.Лотоцький // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.228-244.
- Любимов Л. Искусство Древней Руси / Л.Любимов. — М., 1974.
- Мироненко О.М. “Перша релігійна реформа” князя Володимира або третій антихристиянський терор / О.М.Мироненко // Вісник Київського національного університету. Сер. Історія. — 2002. — Вип.63-64. — С.106-108.
- Моця О. Київська Русь: Етапи формування державної території / О.Моця // Археологія. — 2001. — №1. — С. 42-50.
- Новиков А. Норманни и Древняя Русь / А.Новиков // Новый журнал. — 1998. — №1. — С. 132-144.
- Новосельцев А.П. Образование Древнерусского государства и его первый правитель / А.П.Новосельцев // Вопросы истории. — 1991. — №2.
- Памятники литературы древней Руси: Начало русской литературы. XI-начало XII в. — М., 1978.
- Памятники права Киевского государства X-XIII вв. — М., 1953.
- Перевезенцев С.В. К вопросу о специфике русской политической мысли XI-XVII вв. / С.В.Перевезенцев // Вестник Московского университета. Серия 12: Политические науки. — 2008. — №4. — С. 11-22.
- Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков / В.Я.Петрухин. — Смоленск, 1995.
- Плахонин А. К вопросу о территориальном устройстве Древнерусского государства / А.Плахонин // Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славістів; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Вип.1. — К., 2006. — С.358-362.
- Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. — М.-Ленинград, 1950.
- Полное собрание русских летописей. — М., 1962. — Т. 1-2.
- Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основные черты социального строя / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2006. — №9. — С.67-86.
- Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основы политического строя / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2007. — №3. — С.50-69.
- Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. — М., 1988.

- Присяжнюк В. Виникнення і розвиток Давньоруської держави / В.Присяжнюк // Історія України. — 2003. — Листопад (№44). — С. 1-6.
- Рапов О.М. Русская церковь в IX — первой трети XII в. Принятие христианства / О.М.Рапов. — М., 1998.
- Раппопорт П.А. Древнерусская архитектура / П.А.Раппопорт. — СПб., 1993.
- Ричка В. Княгиня Ольга / В.Ричка. — К., 2004.
- Ричка В.М. Знаки влади: Організація та форми репрезентації верховної влади в Київській Русі / В.М.Ричка // Український історичний журнал. — 2009. — №1. — С.67-83.
- Ричка В.М. Про склад і структуру великокнязівського двору середньовічного Києва / В.М.Ричка // Український історичний журнал. — 2007. — №3. — С.4-16.
- Ричка В. Київська Русь: Проблеми, пошуки, інтерпретації / В.Ричка // Український історичний журнал. — 2001. — №2. — С. 22-23.
- Романов А. «Свободные» смерды / А.Романов // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2001. — 23-31 августа (№32). — С. 10-14.
- Романов Б.А. Люди и нравы Древней Руси / Б.А.Романов. — М., 1990.
- Рыбаков Б.А. Из истории культуры Древней Руси / Б.А.Рыбаков. — М., 1984.
- Свердлов М. Володимир Святославич святий — князь і людина / М.Свердлов // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.263-286.
- Свердлов М.Б. Генезис и структура феодального общества в Древней Руси / М.Б.Свердлов. — Ленинград, 1983.
- Седов В.В. Русский каганат IX века / В.В.Седов // Отечественная история. — 1998. — №4.
- Семенов-Зусер С. Князь Святослав / С.Семенов-Зусер. — Х.: Кн.-газ. вид-во, 1946. — 59 с.
- Симоненко М.О. Військове мистецтво слов'ян Київської Русі / М.О.Симоненко // Історія та правознавство. — 2005. — №5. — С.7-9.
- Скрипник М. Політична думка в Київській Русі / М.Скрипник // Історія України. — 2004. — №35. — С.11-14.
- Солонська Н. Бібліотека Ярослава Мудрого і початок розвитку науки в Київській Русі (XI століття) / Н.Солонська // Історія України. — 2004. — №47. — С.1-4.
- Солонська Н. Ярослав Мудрий — державний діяч, книжник / Н.Солонська // Вісник Книжкової палати. — 2004. — №5. — С.53-57.
- Средневековая Русь. XIII-XIV века // Родина. — 2003. — №11. — С. 9-143.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Стефанович П.С. Государство и церковь в домонгольской Руси / П.Стефанович // Вопросы истории. — 2002. — №7. — С. 41-59.
- Терещенко Ю. Християнізація Русі-України до Володимирового хрещення і європейський контекст / Ю.Терещенко // Історія України. — 1996. — №10. — С. 1-3.
- Терещенко Ю. Становлення старокиївської держави і процес державотворення у Західній Європі (VI-IX ст.) / Ю.Терещенко // Історія України. — 1996. — №7. — С. 1-3.
- Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология / А.П.Толочко. — К., 1992.
- Толочко О.П. Київська Русь / О.П.Толочко, П.П.Толочко. — К., 1998.
- Толочко П.П. Історичні портрети: Із іст. давньоруської та європейської політики X-XII ст. / П.П.Толочко. — К., 1990.
- Толочко П.П. Ярослав Мудрий / П.П.Толочко. — К., 2002.
- Федака С. Любецький з'їзд князів 1097 року — контрапункт давньоруської історії / С.Федака // Історія України. — 1999. — Квітень (№15). — С. 4-6.
- Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования социальной и политической борьбы / И.Я.Фроянов. — М.-СПб., 1995.
- Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-политической истории / И.Я.Фроянов. — Ленинград, 1980.
- Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории / И.Я.Фроянов. — Ленинград, 1974.
- Цукерман К. Два етапа формування Древнерусского государства / К.Цукерман // Археологія. — 2003. — №1. — С. 76-99.
- Шип Н.А. Дискусія про термін Русь / Н.А.Шип // Український історичний журнал. — 2002. — №6. — С. 92-107.
- Шип Н. Етимологія і семантика терміна «Русь» / Н.Шип // Історія України. — 2003. — Лютий (№7). — С. 10-13.
- Шмурло Е.Ф. История России. IX-XX века / Е.Ф.Шмурло. — М., 2005.
- Юшков С.В. Очерки по истории феодализма в Древней Руси / С.В.Юшков. — М.-Ленинград, 1939.
- Яременко В. Володимир Мономах: князь-державець, князь-письменник / В.Яременко // Українська культура. — 2005. — №7-8. — С.28-30.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.) (4 год.).

План:

1. Передумови утворення давньоруської держави.
2. Внутрішня та зовнішня політика перших київських князів.
3. Прийняття християнства та діяльність Володимира Великого.
4. Київська Русь за Ярослава Мудрого.
5. Феодальна роздробленість Русі: причини та наслідки.

Б) Семінарське заняття №5-6: Київська Русь — держава східних слов'ян (IX-XII ст.) (4 год.)

План:

1. Утворення держави та перші князі.
2. Хрещення Русі та його значення для історії східного слов'янства.
3. Політичний розвиток Київської Русі в X-XI ст.
* * *
4. Соціально-економічне становище в Київській Русі упродовж X-XI ст.
5. Культура на руських землях упродовж X-XI ст.
6. Феодална роздробленість Київської Русі як етап розвитку східних слов'ян.
7. Руські землі напередодні монголо-татарського вторгнення.

Методичні поради:

Під час вивчення теми студенти повинні зрозуміти глибинні процеси державотворення у східних слов'ян доби середньовіччя. Для цього слід користуватися джерелами та спеціальною історичною літературою.

При розгляді першого питання необхідно проаналізувати соціально-економічні, соціально-політичні та духовні передумови утворення Київської Русі, а також з'ясувати основні етапи формування давньоруської держави. Слід розглянути постулати норманської теорії походження Русі та з'ясувати сучасні підходи до її розуміння. У цьому ж питанні потрібно розкрити особливості об'єднання східнослов'янських племен за перших київських князів — Олега, Ігоря, Ольги, Святослава та Володимира Великого, проаналізувати їх внутрішню та зовнішню політику. Звернути увагу на взаємини Русі та Візантії.

Далі варто визначити передумови та причини прийняття Руссю християнства за східним обрядом, хід самого хрещення Русі та його значення для східних слов'ян.

Під час аналізу політичної діяльності Ярослава Мудрого та його нащадків слід наголосити на їх внутрішній і зовнішній політиці, внескові у формування княжого права та порядку престолонаслідування тощо. Значне місце в цьому питанні займає аналіз правових джерел часів Ярослава Мудрого.

Аналіз соціально-економічного розвитку Київської Русі означеного періоду проводиться у динаміці його змін через порівняння між містом і селом, між різними соціальними групами тощо. Відповідь на питання слід будувати за наступною схемою: характер економічного розвитку, господарство, ремесла та промисли, торгівля, гроші та кредит тощо. Підтвердженням окремих суджень обов'язково повинні бути положення «Руської Правди».

Розповідаючи про характерні риси культурного розвитку руських земель упродовж X-XI століть необхідно охарактеризувати особливості писемності, освіти, архітектури, мистецтва та побуту, а також музики.

У передостанньому питанні теми слід розкрити причини та наслідки смут на Русі, еволюції язичницьких бунтів до рівня соціального протесту та інших міжусобиць. Дане питання завершується розповіддю про смерть Мстислава Великого та початок нової кризи — цього разу вже повної політичної роздробленості Київської Русі.

Наостанок варто встановити внутрішній стан справ на руських землях в умовах глибокої феодалної роздробленості напередодні монголо-татарського вторгнення. Наприкінці другого заняття необхідно зробити узагальнення та короткі висновки з теми.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Хто з київських князів підкорив древлян, сіверян, радимичів?
а) Олег; б) Ігор; в) Святослав; г) Володимир Великий.
2. Яким був державний устрій Київської Русі?
а) ранньофеодальна монархія; б) конституційна монархія;
в) боярська республіка.
3. Особистий військовий загін князя мав назву:
а) ополчення; б) дружина; в) рать; г) армія.
4. Ким Київ був проголошений «матір'ю міст руських»?
а) Олег; б) Ігор; в) Святослав; г) Володимир Великий.
5. Яке слов'янське плем'я стало причиною загибелі князя Ігоря?
а) поляни; б) в'ятичі; в) сіверяни; г) древляни.
6. Хто з великих київських князів був першим християнином?
а) Олег; б) Ігор; в) Ольга; г) Володимир.
7. В яких родинних стосунках були князь Святослав і княгиня Ольга?
а) син і мати; б) чоловік і дружина; в) дядько й племінниця;
г) племінник і тітка.
8. В якому році і ким було вбито князя Святослава?
а) 966 р.; б) 968 р.; в) 972 р.; г) 978 р.
А) печеніги; Б) варяги; В) половці; Г) татари.
9. Дата офіційного хрещення Київської Русі:
а) 966 р.; б) 988 р.; в) 989 р.; г) 998 р.
10. Роки правління Ярослава Мудрого?
а) 1019-1054 рр.; б) 1021-1044 рр.; в) 1035-1066 рр.

II рівень:

11. Поставте події у хронологічній послідовності:
 - розгром Києва монголо-татарами;
 - смерть Мстислава Великого;
 - Куликовська битва;
 - смерть Всеволода «Велике Гніздо»;
 - Любецький з'їзд князів;
 - руйнування Києва Андрієм Боголюбським;

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- смерть Ярослава Мудрого;
- охрещення Київської Русі.

12. Заповніть таблицю:

Норманізм		Антинорманізм	
сильні сторони теорії	слабкі сторони теорії	сильні сторони теорії	слабкі сторони теорії
...

13. Яке походження етноніму «Русь»?
14. Наведіть докази того, що процес утворення держави у східних слов'ян завершився тільки на кінець X ст.
15. Охарактеризуйте наслідки Любецького з'їзду руських князів.
16. Обґрунтуйте значення 1132 р. для Київської держави.
17. Знайдіть та выпишіть статті «Руської Правди» щодо поглиблення соціальної неоднорідності та становлення індивідуальної власності у Київській Русі.
18. Знайдіть і выпишіть статті «Руської Правди» щодо фіксації зміцнення державності.
19. Що значить вислів: «Кождо да держить отчину свою»?
20. Події 1169 р. у Києві: сутність і наслідки.
21. Назвіть функції та повноваження новгородського князя упродовж IX-XIII ст.
22. У чому відмінності між новгородським та іншим руським боярством? Обґрунтуйте.

III рівень (усім):

Запишіть до словника та дайте визначення поняттям:

Грецький вогонь, град, урок, погост, літопис, ряд, вотчина, смерди, закупи, холопи, рядовичі, тіун, вірник, ємець, челядь, бояри, мечники, ізгої, вира, літопис, фреска, смальта, мозаїка, плінфа, зернь, скань, перегородчаста емаль, тріумвірат, поруб, тисяцький.

* * *

ТЕМА 1.7. Друге Болгарське царство

Зміст теми:

Візантійська адміністрація в болгарських землях і становище місцевого населення. Болгарська Охридська архієпископія. Її значення для збереження Кирило-Мефодіївської традиції та історична доля. Збереження болгарських культурно-політичних традицій і великі антивізантійські виступи XI ст.

Криза та початок розпаду Візантійської імперії. Повстання братів Асенів і відновлення середньовічної Болгарської держави.

IV хрестовий похід, захоплення хрестоносцями Константинополя і розпад Візантійської імперії. Відроджена Болгарія

між «греками» і «латинянами» у боротьбі за «візантійський спадок». Відновлення царства та патріархії.

Подальше ослаблення Болгарії: зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати.

II Болгарське царство напередодні османського завоювання: тимчасова стабілізація й останній культурний розквіт на основі церковного зближення з Палеологівською Візантією, відновлення удільного сепаратизму та розпад єдиної держави.

Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави. Османське завоювання та остаточне падіння середньовічної Болгарської держави.

Література до теми:

- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- История Болгарии: В 2-х т. — М., 1954.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том I).
- Источниковедение истории южных и западных славян (феодальный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин // История и культура Болгарии. — М., 1981.
- Наумов Є.П. Болгарське середньовіччя (VII–XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків / Є.П.Наумов // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI — XII вв.). — М., 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI — XII вв. — М., 1985.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Хрестоматія по історії середніх віків: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматія по історії южних і західних славян: В 3-х томах. — Т. 1. Епоха феодалізму. — Минск, 1987.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Болгарія в період розвитку феодалізму. II Болгарське царство (2 год.).

План:

1. Економічний розвиток болгарських земель у XII-XIV ст.
2. Політична ситуація в II Болгарському царстві.
3. Повстання Івайло та подальший розвиток Болгарії.
4. Османське завоювання Болгарії та його наслідки.

Б) Семінарське заняття №7: Друге Болгарське царство (2 год.)

План:

1. Відновлення та утвердження Болгарської держави наприкінці XII — початку XIII ст.
2. Політичний розвиток Другого Болгарського царства.
3. Економічний розвиток і соціальні відносини в Болгарії упродовж XIII-XIV ст.
4. Послаблення Другого Болгарського царства напередодні османського завоювання.
5. Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави.
6. Культура та побут болгар наприкінці XII-XIV ст.

Методичні поради:

Для повноцінного опрацювання теми необхідним є використання історичних джерел. Спираючись на них потрібно проаналізувати особливості розвитку Болгарії в період розвитку феодалізму після візантійського поневолення й до османського завоювання (XIII-XIV ст.).

При розгляді першого питання потрібно означити становище болгарського населення під владою візантійської адміністрації, визначити особливості антивізантійських виступів XI-XII ст. Слід розкрити рушійні сили та характер повстання братів Асенів, показати його значення для відновлення Болгарської держави, проаналізувати перші державотворчі кроки болгарських правителів.

У наступному питанні важливими проблемами є розпад Візантійської імперії, відновлення болгарської патріархії та державотворча діяльність болгарських царів упродовж XIII-XIV ст. Далі слід проаналізувати особливості економічного розвитку та соціальних відносин у Болгарії того ж періоду.

Четверте питання варто розпочати з аналізу ослаблення Болгарії через зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати. Необхідно також окремо зупинитися на періодові тимчасової стабілізації та останнього культурного розквіту на основі церковного зближення з Візантією на болгарських землях. Визначити причини розвитку удільного сепаратизму та розпаду єдиної Болгарської держави.

При розгляді п'ятого питання семінарського заняття потрібно розповісти про хід і наслідки битви на р. Мариці та про подальше просування османів болгарськими землями. Розбір проблем заняття необхідно завершити з'ясуванням причин остаточного падіння середньовічної Болгарської держави та аналізом культурного розвитку й побуту болгар у часи Другого Болгарського царства.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Яке з повстань було переможним для болгар?
а) 1040 р.; б) 1072 р.; в) 1185-1187 рр.; г) 1198-1199 р.
2. Хто очолював третє повстання болгар проти візантійського панування?
а) Петро Делян; б) Петро та Асень; в) Георгій Войтех;
г) Георгій Тертер.
3. У 1185 р. відбулося вінчання на царство:
а) Костянтина Тиха; б) Георгія Тертера; в) Асеня I; г) Петра II.
4. Повстання Івайло тривало упродовж:
а) 1188-1190 рр.; б) 1277-1280 рр.; в) 1290-1292 рр.
5. Столиця II Болгарського царства:
а) Турново; б) Софія; в) Відін; г) Пловдів.
6. Антибогомільський церковний собор відбувся в:
а) 1211 р.; б) 1212 р.; в) 1214 р.; г) 1221 р.
7. Ініціатором скликання антибогомільського церковного собору був:
а) Петро II; б) Асень I; в) Калоян; г) Боріл.
8. Хто носив титул «цар болгар і греків»?
а) Калоян; б) Боріл; в) Іван Асень II; г) Іван Александр.

II рівень:

9. Заповніть таблицю:

Повстання Івайло

1. Хронологічні рамки
2. Причини виступу
3. Рушійні сили
4. Хід, події повстання
5. Території поширення
6. Наслідки повстання

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

10. Розкрийте роль болгарського царя Івана Александра (1331-1371 рр.) у зміцненні Болгарського царства.
11. Опишіть причини, умови та наслідки коронації Калояна та унії болгарської церкви з Римом.
12. Заповніть таблицю:

Правителі Другого Болгарського царства

Роки правління	Правитель (династія)
...	...

III рівень (усім):

Запишіть до словника та дайте визначення поняттям теми:

Великий логофет, протовестарій, протостратор, прімикюр, протокеліот, епікерній, стольник, хора, дук, кефалія, повинники, отроки, технітари, парики, клірики, ісихазм, варлаамітство, поживдовлені, адамітство.

* * *

2.2. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №1

1. Визначте предмет і завдання слов'янознавства.
2. Розкрийте місце слов'янознавства в системі історичної освіти.
3. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
4. Охарактеризуйте господарський лад давніх слов'ян.
5. З'ясуйте особливості соціальної організації первісних слов'ян.
6. Назвіть особливості мови, релігії та культури давніх слов'ян.
7. Охарактеризуйте основні теорії етногенезу давніх слов'ян.
8. Визначте особливості формування етнізмів для позначення слов'янських народів.
9. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
10. Назвіть причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.
11. Проаналізуйте хід масової колонізації Балканського півострова.
12. Охарактеризуйте взаємини слов'ян із Аварським каганатом.
13. Визначте долю автохтонного населення Балканського півострова.
14. Зробіть аналіз соціально-політичної організації «словіній».
15. Охарактеризуйте т.зв. «Візантійську Реконкісту» на Балканах.
16. Визначте особливості етногенезу та розселення східних слов'ян.
17. Дослідіть ранні політичні об'єднання у східних слов'ян.
18. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
19. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
20. З'ясуйте роль протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
21. Зазначте особливості прийняття християнства в Болгарії.
22. Проаналізуйте процес проголошення царства й патріархії в Болгарії.
23. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
24. Охарактеризуйте початок візантійського завоювання болгарської держави.
25. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
26. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.

27. Визначте особливості формування території Київської Русі.
28. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
29. Проаналізуйте реформи княгині Ольги.
30. Дайте характеристику діяльності Святослава Завойовника.
31. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
32. Визначте особливості прийняття християнства східними слов'янами.
33. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
34. Проаналізуйте текст «Руської Правди» та встановіть її місце в історії Русі.
35. Дайте характеристику бунту Олега Гориславича на Русі.
36. Проаналізуйте військову діяльність Володимира Мономаха.
37. Дайте характеристику повстанню 1113 р. у Київській Русі.
38. Проаналізуйте державницьку діяльність Володимира Мономаха.
39. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
40. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське та Сіверське князівства.
41. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
42. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
43. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
44. Дайте характеристику писемності та освіти в Київській Русі.
45. Проаналізуйте особливості архітектури, мистецтва та музики в Київській Русі.
46. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
47. Проаналізуйте хід і наслідки повстання братів Асенів.
48. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
49. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
50. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.

* * *

2.3. Змістовий модуль №2

“БАЛКАНСЬКІ СЛОВ'ЯНИ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ”

ТЕМА 2.1. Сербські землі в період раннього середньовіччя.

Держава Неманичів

Зміст теми:

Поява сербів на Балканському півострові та утворення перших сербських князівств. Сербські землі між Аварським каганатом, Візантією та I Болгарським царством. Зетська держава у боротьбі за звільнення від візантійської опіки.

Возвеличення Стефана Немані та становлення єдиної середньовічної Сербської держави під владою династії Неманичів. Здобуття повної державної незалежності та проголошення королівства. Св. Савва Сербський і утворення самостійної церковної організації (Сербська архієпископія). Підйом сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку. Формування середньовічної сербської народності.

Розквіт Сербської держави Неманичів і її територіально-політична експансія. Стефан Душан і його завоювання. «Законник» Стефана Душана. Проголошення царства та патріархії.

Розпад держави царя Душана та виокремлення Моравської Сербії серед інших сербських державних утворень. Битва на Косовому полі й встановлення залежності від Османської держави. Битва біля Анкари, оформлення деспотовини та останній розквіт середньовічної Сербії.

Падіння Сербської деспотовини та остаточне встановлення османського панування у сербських землях.

Література до теми:

- Боброва С.П. Некоторые вопросы крестьянского землевладения в Сербии XII — первой половине XIV вв. / С.П.Боброва // Вопросы истории славян. — Воронеж, 1963. — Вып. 1.
- Грачев В.П. Сербская государственность в X–XIV вв. / В.П.Грачев. — М., 1972.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1-3.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1.
- История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- Наумов Е.П. Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII–XV вв. / Е.П.Наумов. — М., 1974.
- Наумов Е.П. К историографии Законника Стефана Душана / Е.П.Наумов // Славяно-балканские исследования. — М., 1972.
- Наумов Е.П. Становление и развитие Сербской раннефеодальной

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- государственности / Е.П.Наумов // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- Наумов Е.П. Экономическое положение Сербского государства в середине XIV в. / Е.П.Наумов // Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
 - Равинский П. Сербская физиономия Белграда / П.Равинский // Родина. — 2006. — №9. — С. 54-58.
 - Сербия и Болгария в середине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы. — Кишинев, 1980.
 - Фрейденберг М.М. Крестьянство на Балканах в XII-XVIII вв. / М.М.Фрейденберг. — Калинин, 1984.
 - Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
 - Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1.
 - Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.
 - Чиркович С. Сербия: Средние века / С.Чиркович. — М., 1996.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Серби в період раннього середньовіччя. Держава Неманичів (2 год.).

План:

1. Перші державні утворення на сербських землях.
2. Держава Неманичів (II половина XII — I половина XIV ст.).
3. Розпад Сербського царства та початок османської експансії на Балканах.
4. Сербська деспотовина XV ст.
5. Серби в монархії Габсбургів.

Б) Семінарське заняття №8: Сербська держава Неманичів (2 год.)

План:

1. Передумови формування держави Неманичів. Зетська держава.
2. Здобуття Сербією державної незалежності та проголошення королівства.
3. «Законник» Стефана Душана.
4. Проголошення Сербією царства та патріархії.
5. Падіння Сербської держави та встановлення османського панування.

Методичні поради:

У пропонованій студентам темі семінарського заняття потрібно з'ясувати історичні умови виникнення, розквіту та занепаду сербської держави Неманичів — однієї з наймогутніших слов'янських державних утворень XII-XIV ст. Необхідно показати специфіку розвитку південнослов'янських народів у середні віки на прикладі сербів.

Спочатку студенти повинні всебічно проаналізувати передумови виникнення держави у сербів, зокрема, слід акцентувати увагу на вивченні минулого першого протодержавного сербського утворення — Зетської держави.

У другому питанні необхідно розкрити особливості сербського шляху до проголошення незалежності та королівства. Потрібно проаналізувати особливості державної влади та адміністративно-територіального устрою Сербії, визначити внесок різних сербських правителів у зміцнення сербського королівства.

При розгляді третього питання обов'язковим є коментований аналіз пам'ятки сербського законодавства XIV ст. — «Законника Стефана Душана» (1349-1354 рр.), повідомлення про історію її створення та запровадження.

Ключовими моментами четвертого питання є з'ясування причин і наслідків проголошення в Сербії царської влади, умов утворення патріархії. Це питання варто висвітлювати в руслі апогею державотворчості в Сербії в означений період.

В останньому питанні необхідно встановити передумови та причини падіння Сербської держави, аналізуючи як внутрішні, так і зовнішні чинники. Слід змалювати ситуацію в Сербії після встановлення османського панування.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Переселення сербів на Балкани дехто з дослідників пов'язує з подіями, які трапилися в добу правління візантійського імператора:
а) Юстиніана; б) Іраклія; в) Василя II; г) Льва III.
2. В якому році серби, перемігши аварів, заселили Балкани?
а) 635 р.; б) 636 р.; в) 637 р.; г) 638 р.
3. Коли серби прийняли християнство?
а) середина IX ст.; б) кінець IX ст.; в) початок X ст.;
г) середина X ст.
4. Хто був останнім представником першої сербської династії?
а) Мутимир; б) Клонімір; в) Стоїмир; г) Чеслав.
5. Які сучасні землі серби заселяли в VII ст.?
а) Сербія; б) Боснія; в) Хорватія; г) Герцеговина; д) Македонія;
е) Південна Далмація.
6. Перелічіть сербські державні утворення XI-XII ст.
а) Дукля (Зета); б) Далмація; в) Рашка; г) Захум'є; д) Албанія;
е) Дубровник.
7. Представниками сербських правителів були:
а) Твртко; б) Стефан Неманя; в) Томислав; г) Стефан Душан;
д) Іван Асень III; е) Лазар Хребелянович.

8. Після битви на р. Мариці Сербія розпалася на окремі частини.
Виділіть із переліку сербських правителів:
*а) Джурадж Балишич; б) Стефан Воїслав; в) Вук Бранкович;
г) брати Деляновичі (Драгаши); д) Стефан Црковєвич;
е) Павло Шубич.*
9. Коли Стефан Неманя став великим жупаном Рашки?
а) 1145 р.; б) 1165 р.; в) 1195 р.; г) 1205 р.
10. Перший сербський монастир?
а) Скадарський; б) Которський; в) Хиландарський; г) Косівський.
11. У якому році Сербія вперше стала королівством?
а) 1205 р.; б) 1208 р.; в) 1217 р.; г) 1219 р.
12. Хто був першим королем Сербії?
а) Стефан I Неманя; б) Стефан II; в) Вукан; г) Владислав.
13. Сербська православна церква здобула автокефалію в:
а) 1217 р.; б) 1219 р.; в) 1221 р.; г) 1223 р.
14. В якому році Сербія перетворилася на царство?
а) 1330 р.; б) 1346 р.; в) 1349 р.; г) 1355 р.
15. «Царем сербів і греків» себе проголосив:
*а) Стефан Першовінчаній; б) Стефан Дечанський;
в) Стефан Душан; г) Урош V.*
16. «Законник» Стефана Душана було прийнято:
*а) 21 травня 1349 р.; б) 21 травня 1359 р.;
в) 21 вересня 1349 р.; г) 21 вересня 1359 р.*
17. Останнім царем із династії Неманичів був:
а) Стефан Душан; б) Урош V; в) Вукашин; г) Углекша.
18. Коли відбулася битва на р. Мариці?
а) 1365 р.; б) 1371 р.; в) 1377 р.; г) 1385 р.
19. Роки правління Стефана Немані:
а) 1190-1200 рр.; б) 1185-1212 рр.; в) 1196-1217 рр.; г) 1165-1195 рр.
20. Хто надав титул «деспот» сербським правителям у 1406 р.?
а) візантійці; б) венеціанці; в) османи; г) мадари.
21. За «Законником» Стефана Душана до категорії селян належали:
а) себри; б) меропхами; в) отроки; г) колони; д) батраки; е) морлаки.
22. Які з перелічених монастирів були сербськими?
*а) Студениця; б) Мілешева; в) Погановський; г) Св. Люції;
д) Раваниця; е) Св. Димитрія.*
23. Яке місто на Далматинському узбережжі називали «Слов'янською Венецією»?
а) Задар; б) Трієст; в) Дубровник; г) Спліт.
24. Підкресліть підконтрольні Стефанові II Першовінчаному території:
*а) Травунія; б) Дубровник; в) Македонія; г) Захум'є; д) Епір;
е) Діоклетія.*

II рівень:

25. Співвіднесіть дати з подіями:
а) 636 р.; А) поява сербів на Балканах;
б) 638 р.; Б) перемога сербів над аварами;
в) 950 р.; В) загибель Чеслава в бою проти мадяр;
г) 1016 р.; Г) вбивство Владимира болгарським правителем.
26. Співвіднесіть дати з подіями:
а) 836-843 рр.; А) правління Властимира;
б) 932-960 рр.; Б) правління Чеслава;
в) 1051-1081 рр.; В) правління Бодіна;
г) 1081-1101 рр.; Г) правління Михайла.
27. Співвіднесіть дати з подіями:
а) 1349 р.; А) битва на Дубровниці біля Парачина;
б) 1371 р.; Б) битва на Косовому полі;
в) 1381 р.; В) битва на р. Мариці;
г) 1389 р.; Г) прийняття «Законника» Стефана Душана.
28. Співвіднесіть дати з подіями:
а) 1441 р.; А) смерть Джураджа Бранковича;
б) 1456 р.; Б) «перше падіння Сербії»;
в) 1458 р.; В) остаточна втрата незалежності Сербією;
г) 1459 р.; Г) перемога антиосманської партії.
29. Складіть схему всіх правителів династії Неманичів у Сербії.
30. Заповніть таблицю:

Роки	Основні події з історії держави Неманичів
...	...

31. У чому основне значення битви на р. Мариці? Обґрунтуйте.
32. Співвіднесіть:
а) Дубровник; А) Республіка Св. Влаха;
б) Венеція; Б) Зетська держава;
в) Візантія; В) Румунія;
г) Дукля; Г) Республіка Св. Марка.
33. Проаналізуйте політику Джураджа Бранковича.
34. Охарактеризуйте середньовічну сербську культуру.

III рівень (усім):

Запишіть до словника та дайте визначення поняттям теми:

Жуна, жупан, громада, задруга, сабор, деспот, деспотовина, Біла Сербія, меропхами, властели, отроки, старійшина.

* * *

ТЕМА 2.2. Середньовічна Боснія та основні віхи її історії

Зміст теми:

Боснія серед сербських князівств періоду раннього середньовіччя. Установлення сюзеренітету над Боснією з боку Угорського королівства. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Відособлення Боснії від сусідніх сербських областей. Питання про формування середньовічної боснійської народності.

Краль Твртко та розквіт середньовічної Боснійської держави. Її подальше ослаблення та фактичний розпад. Герцог Стефан Вукчич Косача та його володіння. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.

Література до теми:

- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Середньовічна Боснія та основні віхи її історії (1 год.).

План:

1. Боснійські землі в Х-ХІІІ ст.
2. Боснійська бановина.
3. Боснія за правління Твртко.
4. Занепад Боснійської держави.

Б) Семінарське заняття №9: Боснійська держава Твртко (2 год.)

План:

1. Боснійські землі напередодні утворення держави Твртко.
2. Перший період правління Твртко — Боснійська бановина.
3. Другий період правління Твртко — Королівство Боснія.
4. Занепад Боснійської держави після правління Стефана Твртко.

Методичні поради:

Проблематика семінарського заняття розкриває особливості розвитку боснійської державності в часи її розквіту та найбільшого піднесення — за правління Твртко, тобто коли Боснія існувала як королівство.

Перше питання передбачає аналіз подій кінця XIII — першої половини XIV століття на тернах Боснійської бановини. Необхідно виокремити політичні, соціально-економічні та духовні передумови утворення королівства Боснії.

Друге питання слід розкривати, починаючи з 1353 року. Головне — показати складність ситуації в боснійських землях на той момент у внутрішньополітичному, зовнішньополітичному та династичному аспектах. Розглянути громадянську війну в Боснійській бановині упродовж 60-70-х років XIV століття.

Розкриття третього питання семінарського заняття передбачає аналіз внутрішньої та зовнішньої політики короля Стефана Твртко, його особистих якостей і зовнішніх чинників впливу. Усе це разом перетворить Боснію в 1377-1390 роках на наймогутнішу балканську державу.

В останньому питанні основною проблемою для висвітлення є аналіз причин і умов послаблення Боснійської держави після 1391 року аж до її остаточного підпорядкування Османській імперії. Наприкінці заняття необхідно підвести підсумки та визначити місце держави Твртко в середньовічній історії Балкан і південних слов'ян загалом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.):

І рівень:

1. Правителя ранньосередньовічної Боснії називали:
а) князь; б) жупан; в) бан; г) король.
2. У якому році Боснія стала королівством?
а) 1377 р.; б) 1379 р.; в) 1381 р.; г) 1388 р.
3. Хто був першим королем Сербії та Боснії одночасно?
а) Твртко; б) Лазар; в) Стефан II; г) Владислав.
4. Битва на Косовому полі відбулася:
а) 28 червня 1389 р.; б) 26 липня 1391 р.; в) 14 вересня 1394 р.; г) 18 червня 1398 р.
5. Хто з цих феодалів був королем Боснії?
а) Павле Раденович; б) Сандаль Хранич; в) Хрвоє Вукчич; г) Остоя Христич.
6. Хто заволодів Боснією в середині XV ст.?
а) серби; б) османи; в) германці; г) татари.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

7. В якому році в Боснію вдерлися татаро-монголи?
а) 1240 р.; б) 1241 р.; в) 1242 р.; г) 1243 р.
8. Скільки разів Папа Римський закликав до хрестових походів проти богомільської Боснії у XIII столітті?
а) один; б) два; в) три; г) чотири.
9. За підтримки якого короля Твртко сів на боснійський престол?
а) Лайош I Великий; б) Себислав; в) Дабіша; г) Сигізмунд.
10. До якого року тривала громадянська війна в Боснії?
а) 1369 р.; б) 1371 р.; в) 1382 р.; г) 1383 р.
11. Хто очолював турків-османів при їх вторгненні в боснійські землі в 1388 р.?
а) Шаїн; б) Мехмед II; в) Мурад; г) Батий.
12. В якій країні в 1388 р. Твртко установив свій контроль?
а) Чорногорія; б) Хорватія; в) Албанія; г) Болгарія.
13. В якому році в документах з'являється титул Твртко «король Рашки, Боснії, Далмації, Хорватії та Примор'я»?
а) 1388 р.; б) 1389 р.; в) 1390 р.; г) 1391 р.
14. Коли помер Твртко?
а) серпень 1395 р.; б) квітень 1393 р.; в) березень 1391 р.; г) жовтень 1396 р.
15. Хто успадкував боснійський престол після Твртко?
а) Дабіша; б) Лазар; в) Влатко Вукович; г) Стефан I.
16. Занепад Боснійської держави відбувається через:
а) феодальні міжусобиці; б) витіснення Боснії з ринків збуту товарів; в) османську навалу; г) громадянську війну.

II рівень:

17. Проаналізуйте єретичні рухи в боснійських землях XII-XIII століть.
18. Розташуйте події в хронологічній послідовності:
 - бій біля м. Біліча;
 - похід Лайоша проти Сербії;
 - проголошення Твртко королем Сербії та Боснії;
 - смерть Твртко;
 - битва на Косовому полі;
 - визнання влади боснійського короля всіма містами Далмації.

III рівень (усім):

- Запишіть до словника та дайте визначення поняттям теми:
Бан, бановина, боснійські мусульмани.

* * *

ТЕМА 2.3. Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії

Зміст теми:

Поява хорватів на Балканському півострові. Хорватські землі між Аварським каганатом, франками та Візантією. Перші слов'янські князівства.

Становлення середньовічної Хорватської держави. Затвердження християнства та входження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу Риму й західного християнства. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції. Князь Томислав і розквіт ранньосередньовічної Хорватії. Становлення середньовічної хорватської народності. Проблема приєднання Славонії та стабілізації хорватського етнополітичного ареалу.

Подальше ослаблення Хорватії. Король Дімітрій Звонімір і перехід Хорватії під владу Угорського королівства. Землі Хорватії та Славонії у складі середньовічної Угорщини. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Становлення станової організації та режиму станової монархії.

Зростання османської загрози, битва біля Мохача та османське завоювання. Перехід частини угорських і хорватських володінь (“залишки залишків”) під владу австрійських Габсбургів.

Література до теми:

- Акимова О.А. Формирование хорватской раннефеодальной государственности / О.А.Акимова // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1.
- История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том I).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Фрейдзон В.И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В.И.Фрейдзон. — СПб., 2001.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Хрестоматія пам'яток феодального державства та права країн Європи. — М., 1961.
- Хрестоматія по історії середніх віків: В 3-х т. / Під ред. С.Д.Сказкіна. — М., 1961. — Т. 1.
- Хрестоматія по історії південних та західних слов'ян: В 3-х томах. — Т. 1. Епоха феодалізму. — Мінськ, 1987.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція середньовічної Хорватії (1 год.).

План:

1. Формування незалежного хорватського князівства. Держава Трпимировичів.
2. Турецький наступ у Хорватії й розподіл хорватських земель.
3. Утворення Військової Границі.

Б) Семінарське заняття №10: Держава Трпимировичів (2 год.)

План:

1. Державний устрій Хорватського князівства.
2. Соціально-економічний розвиток держави Трпимировичів.
3. Зовнішня політика хорватської держави.
4. Культурний розвиток Хорватії за Трпимировичів.

Методичні поради:

У пропонованій студентам темі семінарського заняття необхідно з'ясувати особливості хорватської держави династії Трпимировичів, передумови її виникнення, основні риси державного, соціально-економічного, зовнішньополітичного та культурного її розвитку тощо.

У першому питанні потрібно проаналізувати систему державної влади та управління князівства, розглянути політичну діяльність хорватських правителів династії Трпимировичів, їх внутрішню політику.

Під час розгляду другого питання варто визначити загальні тенденції розвитку господарства та побуту хорватської середньовічної держави, зупинившись окремо на аналізові успіхів у сільському господарстві, промисловості, торгівлі тощо.

Третє питання передбачає вивчення міжнародної політики держави Трпимировичів, визначення її векторів руху, наповненості та спрямованості, а також впливу на внутрішнє життя Хорватії.

У четвертому питанні слід розглянути загальні риси культурного розвитку Хорватії в означений період через аналіз тенденцій у писемності, освіті та науці, архітектурі, мистецтві, музиці та в повсякденному побуті.

Наприкінці заняття потрібно зробити загальні висновки та узагальнення з теми, підвести підсумки.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.):

І рівень:

1. Коли розпочалося повстання під проводом Людевіта Посавського?
а) 815 р.; б) 819 р.; в) 823 р.; г) 827 р.
2. Проти кого воювали повстанці Людевіта Посавського?
а) авари; б) татари; в) візантійці; г) франки.
3. В якому році Хорватія вперше стала королівством?
а) 915 р.; б) 925 р.; в) 935 р.; г) 945 р.
4. Хто був першим королем Хорватської держави?
а) Домагой; б) Бранімир; в) Томислав; г) Ласло.
5. В якому році на хорватських землях спалахнуло повстання «глаголяшів»?
а) 1060 р.; б) 1063 р.; в) 1065 р.; г) 1069 р.
6. Кого було обрано королем на Саборі «Вузької» Хорватії в 1527 році?
а) Сигізмунд; б) Карл; в) Фердинанд Габсбург; г) Твртко II.

II рівень:

7. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток хорватських земель у XII-XV століттях.
8. Охарактеризуйте хорватську культуру середньовічного періоду.
9. Проаналізуйте процес прийняття християнства Хорватією.
10. Розкрийте основні етапи становлення церковної організації в хорватських землях.
11. Назвіть причини посилення угорського впливу на хорватські території Балканського півострова.
12. З'ясуйте долю хорватських земель у XVI столітті.

III рівень (усім):

Запишіть до словника та дайте визначення поняттям теми:
«Глаголяші», «Біла Хорватія», «Вузька» Хорватія.

* * *

ТЕМА 2.4. Далматинські міста в середні віки. Чорногорія

Зміст теми:

Міста та фортеці Далматинського узбережжя між Візантією та слов'янами у період раннього середньовіччя. Відновлення та зміцнення церковних зв'язків із Римом.

Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою. Далматинські міста, сусідні держави та середземноморська торгівля. Особливості політико-адміністративної, господарсько-економічної, конфесійно-культурної та етномовної ситуації.

Встановлення венеціанського панування в Далмації. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

Словенські землі в середньовічну добу. Господарство. Культура.
Чорногорія в X-XV ст. Особливості розвитку економіки.
Народні рухи. Культура.

Література до теми:

- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Фрейденберг М.М. Дубровник и Османская империя / М.М.Фрейденберг. — М., 1984.
- Фрейденберг М.М. Города-коммуны Далматинского побережья / М.М.Фрейденберг, А.В.Чернышов // Раннефеодальные государства на Балканах. — М., 1985.
- Чуркина И.В. Первые государственные объединения словенцев / И.В.Чуркина // Вопросы истории. — 2007. — №4. — С. 126-141.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Далматинські міста в середні віки (2 год.).

План:

1. Розвиток Дубровника та Далмації в X-XI ст.
2. Розквіт Дубровника. Далмація в XII-XIV ст.
3. Економічні та політичні здобутки (1 половина XV ст.). Посилення османської загрози.
4. Дубровницько-далматинське літературне Відродження.

Б) Семінарське заняття №11: Чорногорія в X-XV ст. (2 год.)

План:

1. Перші державні утворення на землях Чорногорії.
2. Процес об'єднання Зети з Рашкою.
3. Зета між Венецією та Османською імперією.

Методичні поради:

У ході семінарського заняття необхідно з'ясувати історичну долю Дукляньського королівства (Зетської держави) в середньовічну добу, простеживши політичну, соціально-економічну та духовно-культурну еволюцію майбутніх чорногорських земель. У цей період вони належали різним сусіднім державам, періодично стаючи незалежними державними утвореннями.

При розгляді першого питання варто розглянути процес державотворення Дукляньського королівства (Зетської держави), роль перших міст у цьому процесі. У X-XII століттях перші державні утворення на землях Чорногорії періодично перебували під впливом різних держав — Візантійської імперії, Македонського царства та Угорського королівства. Також важливою проблемою є внутрішня боротьба за незалежність від сусідніх держав. Слід проаналізувати діяльність короля Михайла та Бодина.

Друге питання семінарського заняття передбачає аналіз подій кінця XII-XIV століть у землях Чорногорії. У цей час Зета приєднується до Рашки, перетворившись на складову частину новоутвореної Сербської держави Стефана Немані. Далі слід простежити долю Дуклі (Зети) в складі держави Неманичів аж до її розпаду після смерті царя Стефана Душана.

Кінець XIV-XV століття на території Зети розглядається в третьому питанні заняття. Основною проблемою цього питання є аналіз боротьби за владу, перерозподіл земель і вплив Венеції та Османської імперії на події в Зеті. Тривалі міжособні війни та боротьба з іноземними загарбниками цього періоду закінчаться приєднанням Зети до Скадарського санджаку Османської імперії. На тривалий час Зета втрапить усі можливості для державотворення.

В) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

* * *

**ТЕМА 2.5. Культура балканських слов'ян
в епоху середньовіччя**

Зміст теми:

Процеси державно-політичної, конфесійно-культурної та етномовної інтеграції й диференціації. Значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян. Візантійсько-православна конфесійно-культурна традиція та середньовічна візантійсько-православна спільнота.

Культура середньовічних слов'янських країн візантійського культурного кола. Господарсько-економічний устрій. Соціально-

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

політична організація. Духовне життя. Освоєння візантійської спадщини. Провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування й співпраці.

Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Кирило-Методіївська традиція та культурно-мовний простір *Slavia Orthodoxa*.

Література до теми:

- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф. Дворник. — М., 2001.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярвого. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Очерки истории культуры славян. — М., 1996.
- Чрня З. История хорватской культуры / З. Чрня. — Загреб, 1965.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція не передбачена робочим планом.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Назвіть перший сербський монастир:
а) Студениця; б) Раваниця; в) Мілешева; г) Хіландар.
2. Один із перших правових документів у Європі — «Винодольський законник» (1288 р.) — є пам'яткою культури:
а) Сербії; б) Чорногорії; в) Хорватії; г) Боснії.
3. Основний літературний твір Марка Марулича:
а) «Фігаро»; б) «Юдіф» в) «Осман»; г) «Дубравка».
4. Основним архітектурним стилем Дубровника в пізньому середньовіччі був:
а) бароко; б) готика; в) романтизм; г) рококо.

II рівень:

3. З'ясуйте особливості архітектури балканських слов'ян в епоху середньовіччя.
6. Яке значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян?
7. Виділіть особливості візантійського культурного кола.
8. Назвіть провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування.
9. Яка роль Кирило-Мефодіївської традиції у розвитку середньовічної культури балканських слов'ян?
10. Виділіть основні риси образотворчого мистецтва південних слов'ян у середні віки.
11. Охарактеризуйте дубровницько-далматинське літературне відродження.
12. Визначте вплив європейського Відродження на культуру балканських слов'ян у пізньому середньовіччі.

III рівень (усім):

Заповніть таблицю та доберіть кілька ілюстрацій з теми:

Країна/народ	Вид мистецтва	Діячі, їх твори
...

* * *

ТЕМА 2.6. Слов'янські землі під владою Османської імперії
(до XVI ст.)

Зміст теми:

Османська держава та основні віхи її територіально-політичної експансії щодо слов'янських територій Балканського півострова. Найважливіші особливості її військового, адміністративного та релігійно-судового устрою. Тимарна система та система мілетів.

Становище населення слов'янських земель під османською владою. Найважливіші соціально-демографічні, культурні та етнічні процеси. Значення християнства, церкви та її інститутів для збереження культурної й етнічної ідентичності місцевого населення.

Антиосманські виступи в слов'янських землях. Їх особливості, спрямованість і вимоги.

Література до теми:

- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- История Болгарии: В 2-х т. — М., 1954. — Т. 1.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Разин Е.А. История военного искусства: В 3-х т. / Е.А.Разин. — М., 1957. — Т. 2.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.) (2 год.).

План:

1. Завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
2. Внутрішня політика Порти на загарбаних землях.
3. Соціально-економічне становище поневолених народів.
4. Національно-визвольний рух та його форми.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Грівень:

1. В якому році турки-османи завоювали Тирновську область?
а) 1393 р.; б) 1396 р.; в) 1390 р.; г) 1402 р.
2. Коли остаточно завойовано II Болгарське царство?
а) 1390 р.; б) 1395 р.; в) 1396 р.; г) 1402 р.
3. В якому році Дубровник потрапляє у васальну залежність від Османської імперії?
а) 1526 р.; б) 1358 р.; в) 1205 р.; г) 1402 р.
4. Коли відбулася битва на річці Мариці?
а) 1372 р.; б) 1370 р.; в) 1371 р.; г) 1373 р.
5. Хто очолював сербів у ході битви на Косовому полі?
а) Лазар Хребелянович; б) Вукашин Мрнявчевич; в) Стефан Душан; г) Остоя Христич.
6. У травні якого року було повністю захоплено Боснію турками-османами?
а) 1463 р.; б) 1464 р.; в) 1466 р.; г) 1469 р.
7. Адміністративним центром Румелійського бейлербейства було місто:
а) Софія; б) Тирново; в) Бєлград; г) Дубровник.

8. Назва повстанців проти османського поневолення на слов'янських землях Балканського півострова:
а) *войнуки*; б) *сіпахи*; в) *гайдуки*; г) *яничари*.

II рівень:

9. Співвіднесіть дату з подією:
а) 1352 р.; А) *битва на Косовому полі*;
б) 1382 р.; Б) *битва під Мохачем між угорцями та турками*;
в) 1459 р.; В) *захоплення турками-османами Софії*;
г) 1521 р.; Г) *падіння Цімпе та початок завоювання Болгарії*;
д) 1526 р.; Д) *завоювання турками-османами Добруджі*;
е) 1395 р.; Е) *взяття османами Белграду в Хорватії*;
ж) 1389 р.; Ж) *падіння останньої сербської фортеці Смедерево*.
10. Який вплив на культуру слов'ян зробили турки-османи після їх завоювання?
11. Проаналізуйте наслідки хрестового походу проти турків-османів у другій половині XIV ст. для балканських народів.
12. Якими були наслідки битви на річці Мариці для слов'янських народів Балканського півострова?
13. З'ясуйте результати та наслідки битви на Косовому полі 1389 р.
14. У чому полягав подвиг слов'янина Милоша Обілича?
15. Чому князь Лазар Хребелянович був оголошений сербською православною церквою мучеником?
16. Опишіть процес включення до складу Османської імперії Македонії та Дубровника.

III рівень (усім):

Запишіть до словника та дайте визначення поняттям теми:

Сіпахи, яничари, Герцеговина, Порта, бейлербейство, еялет, султан, Румелія, санджак, санджакбей, бейлербей, мухтесіб, кадї, рум-мілеті, шаріат, «Канун-наме», аскері, райя, девшурме, гяури, вакф, мюльк, тимар, зеамет, хас, візир, йошур, харадж, джиз'я, іспендже, войнуки, гайдуки.

* * *

2.4. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №2

1. Охарактеризуйте напрями розселення сербів на Балканах.
2. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
3. З'ясуйте особливості прийняття сербами християнства.
4. Дайте характеристику Зетської держави.
5. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
6. Зробіть аналіз діяльності Стефана II Першовінчаного.
7. Установіть передумови та наслідки проголошення Сербського королівства.
8. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
9. Охарактеризуйте столітній розвиток середньовічної Сербської держави Неманичів після 1228 р.
10. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
11. Проаналізуйте «Законник» Стефана Душана як історичне джерело.
12. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
13. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
14. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
15. Дайте характеристику наслідків битви на Косовому полі кінця XIV ст.
16. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
17. Охарактеризуйте появу Сербської деспотовини.
18. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
19. Виокреміть роль Джураджа Бранковича в сербському середньовіччі.
20. Опишіть головні культурні надбання Сербії в середньовічну добу.
21. Проаналізуйте перші державні утворення на території Чорногорії.
22. Визначте характерні риси християнізації середньовічного чорногорського населення.
23. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.

24. Розкрийте особливості еволюції чорногорських земель у складі Венеції та Османської імперії в XIV-XV ст.
25. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
26. Прослідкуйте процес християнізації на боснійських землях.
27. Зробіть аналіз внутрішнього устрою та зовнішньої політики Боснійської бановини упродовж XIII — середини XIV ст.
28. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
29. Охарактеризуйте політичну діяльність Краля Твртко.
30. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
31. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
32. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
33. Проаналізуйте перші історичні відомості про хорватів на Балканському півострові.
34. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
35. Охарактеризуйте політичну діяльність князя Томислава.
36. Визначте особливості прийняття християнства на хорватських землях.
37. Проаналізуйте ідеологію та діяльність «глаголяшів».
38. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
39. З'ясуйте значення переходу Хорватії під владу Угорського королівства.
40. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
41. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
42. З'ясуйте роль Римської курії в середньовічній історії південних слов'ян.
43. Встановіть роль Константинопольської патріархії в середньовічній історії південних слов'ян.
44. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
45. Проаналізуйте дубровницько-далматинське літературне відродження.
46. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
47. Проаналізуйте особливості територіально-судового устрою слов'ян на підосманській території.
48. Простежте умови життя й господарства слов'янських народів під владою турків-османів.
49. Охарактеризуйте антиосманські виступи в слов'янських землях у пізньому середньовіччі.
50. Зробіть аналіз культури південних слов'ян в умовах османського панування.

2.5. Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань за I семестр

Тематика рефератів:

1. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін.
2. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими.
3. Вивчення слов'янської історії зарубіжними вченими.
4. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу.
5. Господарський лад давніх слов'ян.
6. Розселення давніх слов'ян.
7. Соціальна організація давніх слов'ян.
8. Релігія давніх слов'ян.
9. Розвиток мов у давніх слов'ян.
10. Культурний розвиток давніх слов'ян.
11. Наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян.
12. Формування етноніму «слов'яни» та його сучасний стан.
13. Участь слов'ян у «Великому переселенні народів».
14. Масова колонізація слов'янами Балканського півострова.
15. Утворення Аварського каганату та його взаємодія зі слов'янами.
16. Історична доля слов'янського населення Візантії.
17. Особливості етногенезу східних слов'ян.
18. Особливості етногенезу західних слов'ян.
19. Особливості етногенезу південних слов'ян.
20. Ранні додержавні об'єднання у східних слов'ян.
21. Ранні додержавні об'єднання у західних слов'ян.
22. Ранні додержавні об'єднання у південних слов'ян.
23. Передумови утворення Київської Русі.
24. Проблема походження терміну «Русь».
25. Передумови утворення середньовічної болгарської держави.
26. Прийняття християнства Болгарією.
27. Проголошення царства й патріархії в Болгарії.
28. Самуїлова держава та занепад I Болгарського царства.
29. Болгарська культура VIII-XII ст.: характерні риси.
30. Візантійська окупація болгарських земель у XI-XII ст.
31. Богомільський рух у Болгарії.
32. Формування території Київської Русі.
33. Державний лад Київської Русі.
34. Реформи княгині Ольги в Київській Русі.
35. Діяльність Святослава Завойовника.

36. Діяльність Володимира Великого.
37. Прийняття християнства Київською Руссю.
38. Епоха Ярослава Мудрого: політичні здобутки.
39. Епоха Ярослава Мудрого: економічні здобутки.
40. Епоха Ярослава Мудрого: культурні здобутки.
41. «Руська Правда» — законник Київської Русі.
42. Борис і Гліб — київські князі.
43. Церква та релігія в Київській Русі.
44. Митрополит Іларіон і його діяльність.
45. Києво-Печерська Лавра — духовний центр Київської Русі.
46. Діяльність Володимира Мономаха.
47. Повстання 1113 р. в Київській Русі.
48. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
49. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське князівство.
50. Політична роздробленість Київської Русі: Сіверське князівство.
51. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
52. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
53. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
54. Писемність у Київській Русі.
55. Освіта в Київській Русі.
56. Архітектура в Київській Русі.
57. Мистецтво та музика в Київській Русі.
58. Повсякденний побут жителів Київської Русі.
59. Релігія в Київській Русі.
60. Місце церкви в державному будівництві обох болгарських царств.
61. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: перше повстання.
62. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: друге повстання.
63. Повстання братів Асенів і відновлення болгарської державності.
64. II Болгарське царство напередодні османського завоювання.
65. Османське завоювання Болгарії.
66. Характерні риси османського панування на болгарських землях.
67. Антиосманські повстання на болгарських землях.
68. Унікальність побуту та культури болгар у середні віки.
69. Утворення перших сербських князівств.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

70. Зетська держава в боротьбі за звільнення від візантійської опіки.
71. Політична діяльність Стефана Немані.
72. Проголошення королівства в Сербії та основні етапи його еволюції.
73. Основні риси середньовічної сербської культури.
74. «Законник» Стефана Душана як визначна пам'ятка середньовічного сербського права.
75. Сербський напрямок османської експансії на Балканах.
76. Унікальність розвитку Сербської деспотовини.
77. Політична діяльність Стефана Душана.
78. Проголошення царства та патріархії в Сербії.
79. Розквіт середньовічної Боснійської держави.
80. Виникнення Герцеговини та її розвиток у середні віки.
81. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.
82. Виникнення незалежної держави Трпимировичів.
83. Політична діяльність князя Томислава.
84. Особливості розвитку хорватських земель під османською владою.
85. Хорватські землі в складі володінь Габсбургів.
86. Особливості розвитку хорватської літератури та наукових знань.
87. Розвиток словенських земель за доби середньовіччя.
88. Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою.
89. Встановлення венеціанського панування в Далмації.
90. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.
91. Характерні риси балканської православної традиції слов'ян.
92. Господарсько-економічний устрій балканських слов'ян.
93. Соціально-політична організація балканських слов'ян.
94. Духовне життя балканських слов'ян.
95. Посилення Османської держави на Балканах.
96. Значення битви на р. Мариці для балканських слов'ян.
97. Наслідки битви на Косовому полі для Балкан.
98. Втрата державної незалежності балканськими слов'янськими народами.
99. Антиосманські виступи в слов'янських землях на Балканах.
100. Доля балканських слов'ян під османською владою.

Тематика творчих завдань:

Форма виконання:

- а) письмовий реферат із захистом;*
- б) доповідь з унаочненнями;*
- в) виготовлення та представлення наочних посібників, унаочнень, карт, макетів, хрестоматійних підбірок і тематичних альбомів з ілюстраціями тощо;*
- г) виготовлення та показ електронних презентацій, схем, фото-, відео- та аудіоматеріалу тощо;*
- д) методична розробка уроків, екскурсій, тестів тощо;*
- е) складання бібліографічного покажчика та ін.*

1. Глотогенез давніх слов'ян.
2. Етногенез давніх слов'ян.
3. Проблема походження давніх слов'ян.
4. Розселення слов'ян на Балканському півострові.
5. Взаємодія давніх слов'ян із Візантією.
6. Етногенез східних слов'ян.
7. Етногенез західних слов'ян.
8. Етногенез південних слов'ян.
9. Додержавні політичні об'єднання в східних слов'ян.
10. Додержавні політичні об'єднання в західних слов'ян.
11. Додержавні політичні об'єднання в південних слов'ян.
12. Утворення Київської Русі.
13. Утворення I Болгарського царства.
14. Візантійське завоювання I Болгарського царства.
15. Антивізантійська боротьба на болгарських землях.
16. Утворення II Болгарського царства.
17. Османське завоювання південних слов'ян.
18. Прийняття слов'янами християнства.
19. Богомільський рух у Болгарії.
20. Київська Русь упродовж IX — початку XIII ст.
21. Сербські землі в період середньовіччя.
22. Основні віхи історії середньовічної Боснії.
23. Розвиток середньовічної Хорватії.
24. Далматинські міста, чорногорські та словенські землі в середні віки.
25. Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя.

2.6. Питання для підсумкового контролю студентів за I семестр

1. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
2. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
3. Зробіть аналіз соціально-політичної та господарської організації «словиній».
4. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
5. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
6. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
7. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
8. Розкрийте особливості розвитку I Болгарського царства.
9. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
10. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
11. Визначте особливості формування території Київської Русі.
12. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
13. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
14. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
15. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
16. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
17. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
18. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
19. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
20. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
21. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
22. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
23. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
24. З'ясуйте особливості прийняття сербами християнства.
25. Дайте характеристику Зетської держави.
26. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
27. Зробіть аналіз діяльності Стефана II Першовінчаного.
28. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
29. Охарактеризуйте столітній розвиток середньовічної Сербської держави Неманичів після 1228 р.
30. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
31. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.

32. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
33. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
34. Дайте характеристику наслідків битви на Косовому полі кінця XIV ст.
35. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
36. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
37. Опишіть головні культурні надбання Сербії в середньовічну добу.
38. Проаналізуйте перші державні утворення на території Чорногорії.
39. Визначте характерні риси християнізації середньовічного чорногорського населення.
40. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
41. Розкрийте особливості еволюції чорногорських земель у складі Венеції та Османської імперії в XIV-XV ст.
42. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
43. Прослідкуйте процес християнізації на боснійських землях.
44. Зробіть аналіз внутрішнього устрою та зовнішньої політики Боснійської бановини упродовж XIII — середини XIV ст.
45. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
46. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
47. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
48. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
49. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
50. Охарактеризуйте діяльність князя Томислава.
51. Визначте особливості прийняття християнства на хорватських землях.
52. Проаналізуйте ідеологію та діяльність «глаголяшів».
53. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
54. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
55. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
56. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
57. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
58. Проаналізуйте особливості територіально-судового устрою слов'ян на підосманській території.
59. Простежте умови життя й господарства слов'янських народів під владою турків-османів.
60. Зробіть аналіз культури південних слов'ян в умовах османського панування.

**3. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ МОДУЛІВ ДИСЦИПЛІНИ
ТА ІНДЗ ЗА II СЕМЕСТР**

3.1. Змістовий модуль №3

**“СЛОВ’ЯНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ
У СЕРЕДНЬОВІЧНУ ДОБУ”**

**ТЕМА 3.1. Слов’яни Центральної Європи
в період раннього середньовіччя**

Зміст теми:

Розселення слов’ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання). Слов’яни між германцями, Аварським каганатом і Франкською державою.

Перші військово-політичні об’єднання та становлення державності. “Держава Само”. Карантанія. Велика Моравія та її значення для історії й культури Центральної Європи й середньовічного слов’янства.

Подальша історична доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов’ян.

Література до теми:

- История культур славянских народов: В 3-х т. — Т. 1. Древность и Средневековье. — М., 2003.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1.
- Історія південних та західних слов’ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів / Ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К., 1987.
- Кобычев В.П. В поисках прародины славян / В.П.Кобычев. — М., 1973.
- Наливайко В. Гуситський рух і Україна: З історії чесько-українських зв’язків / В.Наливайко // Хроніка-2000. — 1999. — №25/26. — С. 76-88.
- Очерки истории культуры славян. — Вып. 1. — М., 1996.
- Пахльовська О. Польща-Україна-Росія: Бермудський трикутник: слов’янські народи в пошуках справжньої батьківщини / О.Пахльовська // Сучасність. — 2008. — №3/4. — С. 60-80.
- Петров Н. Походження слов’ян / Н.Петров. — К., 1972.
- Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
- Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI — начале VII века / М.П.Свердлов // Советское славяноведение. — 1977. — №3.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина I)

- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987. — Т. 1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Особливості ранньосередньовічного розвитку слов'янських народів Центральної Європи (2 год.).

План:

1. Політична ситуація в слов'янських землях Центральної Європи.
2. Соціально-економічне становище західних слов'ян у середні віки.
3. Особливості культурного розвитку слов'ян Центральної Європи.

Б) Семінарське заняття №12: Перші держави західних слов'ян (2 год.)

План:

1. Вендська протодержава слов'ян.
2. «Держава» Само.
3. Великоморавська держава.

Методичні рекомендації:

Дане семінарське заняття передбачає вивчення того періоду історичного розвитку західних слов'ян, коли в їх суспільствах виникали додержавні та перші протодержавні політичні утворення — племінні об'єднання, військові союзи чи етнічні «держави». Необхідно з'ясувати спільне та відмінне в цих процесах, загальне та особливе в тенденціях історичного розвитку.

Перше питання слід розкривати через призму діяльності князя Готшалка та Крутого. Варто з'ясувати причини утворення, межі території та причини занепаду Вендської «держави» слов'ян, а також окреслити долю слов'ян після її остаточного розпаду в 1129 році.

Відповідаючи на друге запитання семінарського заняття варто окреслити місце «держави» купця Само в державотворчому процесі західних слов'ян у ранньому середньовіччі.

При розкритті третього питання необхідно проаналізувати умови виникнення Моравської держави, розкрити головні напрями німецької експансії на її землі, охарактеризувати просвітницьку діяльність Кирила та Мефодія, визначити причини занепаду та культурне значення Великоморавського князівства.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Грівень:

1. Перший правитель Вендської «держави» слов'ян:
а) Крутий; б) Готшалк; в) Прибислав; г) Ніклот.

2. До складу Вендської «держави» входили племена:
 - а) лютицького союзу, сербського союзу, поморські слов'яни;
 - б) лютицького союзу, бодрицького союзу, поморські слов'яни;
 - в) бодрицького союзу, сербського союзу, поморські слов'яни;
 - г) лютицького союзу, бодрицького союзу, сербського союзу.
3. В якому році відбувся похід хрестоносців на землі бодричів?
 - а) 1142 р.; б) 1145 р.; в) 1147 р.; г) 1149 р.
4. Хто остаточно підкорив племена бодричів у XII столітті?
 - а) Генріх Лев; б) Альбрехт Ведмідь; в) Генріх Птахолів;
 - г) Оттон I.
5. Яка династія слов'янських князів була засновницею Великої Моравії?
 - а) Пястів; б) Неманичів; в) Моймировичів; г) Само.
6. Роком остаточного розпаду Великоморавського князівства є:
 - а) 895 р.; б) 897 р.; в) 906 р.; г) 911 р.

II рівень:

7. Перелічіть основні риси політичного та економічного розвитку західних слов'ян у ранньосередньовічну добу.
8. З'ясуйте долю лужицьких сербів у середні віки.
9. Законспекуйте статтю або параграф літературного джерела (на вибір), які прямо стосуються розкриття особливостей ранньосередньовічного розвитку слов'янських народів Центральної Європи. Укажіть повну бібліографічну довідку про опрацьоване джерело.
10. Проаналізуйте політику «тиску на Схід» у ранньому середньовіччі.
11. Визначте роль просвітницької діяльності Кирила та Мефодія для слов'янських народів раннього середньовіччя.
12. З'ясуйте долю словацьких земель у складі Угорського королівства упродовж X-XII століть.

III рівень (усім):

На контурній карті Європи покажіть територіальні межі розселення західних слов'ян у період генези феодалізму.

* * *

ТЕМА 3.2. Становлення та розвиток середньовічної Чеської держави

Зміст теми:

Історико-географічна область Богемія та її населення наприкінці античного часу і в ранне середньовіччя. Князь Борживій і утворення Чеського князівства.

Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Чеського князівства. Утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції.

Розвиток залежності від Священної Римської імперії та утворення єдиної церковної організації (Празьке єпископство). Входження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу середньовічного західного християнства. Становлення чеського етнополітичного ареалу та формування середньовічної чеської народності.

Політична роздробленість та відновлення єдиної держави. Колонізаційний процес. Утвердження королівського достоїнства та особливості державно-політичного становища Чехії у складі Священної Римської імперії.

Розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів. Чехія та імперська політика Карла Люксембурга. Наростання кризових явищ. Ян Гус, його попередники та наступники. Передумови гуситського руху. Політична боротьба в 1415-1419 рр. Повстання гуситів. Чашники, таборити та пікарди. Чотири празькі статті, їх трактування напрямками гуситів. Розгром гуситами хрестових походів. Проблема гусизму на Базельському соборі. Угода та об'єднання чашників і католиків. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Джерела та історіографія гуситського руху. Його значення для історії й культури середньовічної Чехії та середньовічного західного християнства.

Література до теми:

- Антологія чеської і словацької філософії / Общ. ред. Е.А.Сафронової і М.А.Хевеши. — М., 1982.
- Беляева Г.П. Общественные и государственно-правовые взгляды Яна Гуса / Г.П.Беляева // Учен. зап. Ленингр. ун-та. Сер. юрид. наук. — Ленинград, 1958. — Вып. 10.
- Гусакова Н.А. Из истории борьбы плебейской оппозиции против феодально-католической реакции в начале гуситского движения (1419-1422 гг.) / Н.А.Гусакова. — Минск, 1963.
- Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий / Сост. и пер. Л.П.Лаптева. — М., 1992.
- История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, В.Я.Шевеленко. — М., 1981. — Ч. 2.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів / ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К.: Вища школа, 1987.
- Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии / Л.П.Лаптева. — М., 1990.
- Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1985.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Лаптева Л.П. Русская историография гуситского движения (40-е годы XIX в. — 1917 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1978.
- Озолин А.И. Бюргерская оппозиция в гуситском движении. Социально-политические требования / А.И.Озолин. — Саратов, 1973.
- Озолин А.И. Из истории гуситского движения / А.И.Озолин. — Саратов, 1962.
- Озолин А.И. Томаш Штитный — идеолог дворянского крыла бюргерской оппозиции в предгуситской Чехии / А.И.Озолин // Славянский сборник. — Саратов, 1972.
- Озолин А.И. Ян Гус о феодальном государстве / А.И.Озолин // Вопросы славянской филологии. — Саратов, 1963.
- Сазонова А.С. Социально-политические и национальные требования в учении Яна Гуса / А.С.Сазонова // Учен. зап. Ин-та славяноведения. — М., 1958. — Т. 16.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1963. — Т. 2.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція середньовічної Чеської держави (6 год.).

План:

1. Формування держави Пржемисловців.
2. Політична ситуація в Чехії у XIV — на початку XV століття.
3. Гуситські війни: причини, хід і результати.
4. Значення гуситської революції для Чехії та Європи.

Б) Семінарське заняття №13-14: Гуситський рух у Чехії (4 год.)

План:

1. Учення Яна Гуса:
 - а) відображення стану католицької церкви;
 - б) погляди на державу і суспільно-політичні відносини;
 - в) національні вимоги, захист Кутногорського едикту.
2. Програмні вимоги гуситів:
 - а) чотири праязкі статті (артикули);
 - б) дванадцять статей таборитів.
3. Таборитський радикалізм:
 - а) уявлення про шляхи викорінення соціального зла;
 - б) погляди на устрій майбутнього суспільства.

* * *
4. Діяльність Яна Гуса та початок гуситського руху.
5. Перший етап гуситських воєн.
6. Другий етап: військові перемоги гуситів і їх походи за межі Чехії.
7. Завершальний період гуситської революції: наслідки руху.

Методичні рекомендації:

Гуситський рух був важливою і яскравою подією не лише в історії чеського народу, але й всієї Європи. Від попередніх соціальних конфліктів він відрізнявся чітко сформульованою ідеологією, поєднанням боротьби проти соціального гноблення з прагненням до національної рівноправності.

Були вироблені різні програми зміни існуючого суспільного устрою — аж до його ліквідації. Стрижнем цього руху була боротьба різних сил чеського суспільства за реалізацію їхніх програмних вимог. Ця боротьба, в якій умовно виділяють два головних етапи, тривала кілька десятиків років. На першому, підготовчому етапі (1400-1419), визначалися і протиставлялися основні суспільні сили, формувалася ідеологія руху. Другий етап (1419-1471) характеризується спробою змінити суспільний устрій, тому у сучасній історичній літературі його трактують як “гуситська революція”. У ній виділяють три фази: 1419-1421 — період радикалізації вимог; 1422 — середина 30-х років — боротьба між різними таборами всередині руху та проти іноземної інтервенції; середина 30-х років — 1471 — дальший розвиток і згасання руху.

Під час семінарського заняття студенти опрацьовують найважливіші документи, пов'язані з гуситським рухом. Рекомендовані тексти характеризують не весь рух у цілому, а лише програмні вимоги, позиції окремих груп та організаційні принципи повсталих. Зазначимо, що окремі документальні тексти взято з “Гуситської хроніки”, автором якої є Лаврентій з Бржезової. Він був свідком і учасником гуситського руху, ставився прихильно до вчення і проповідей Яна Гуса. Належав до празького бюргерства, яке посідало в гуситському русі особливу позицію. Лаврентій обстоював погляди поміркованих гуситів.

Опрацьовуючи дослідницьку літературу і документальні матеріали, передусім треба звернути увагу на такі питання:

- ідейні (богословські) причини руху;
- майнові вимоги празького бюргерства;
- бюргерські претензії до католицтва;
- особливості вчення Яна Гуса;
- національні вимоги;
- початкова організація таборитів;
- остаточне оформлення таборитів;
- празька програма гуситів;
- програмні статті таборитів;
- відмінності між празькою програмою і радикальними вимогами таборитів;

• особливості догматів іспанських, угорських і трансільванських таборитів.

Друге семінарське заняття присвячене аналізу діяльності гуситів упродовж XV ст. у Чехії. У його ході необхідно розглянути основні віхи життя та діяльності Яна Гуса як основного ідеолога гуситського руху та ініціатора його розгортання в Чехії на початку XV ст.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

Необхідно також з'ясувати особливості різних періодів гуситських воєн, проаналізувати основні успіхи та невдачі гуситів у їх ході тощо. Варто визначити причини перемог гусизму в Чехії та його вплив на сусідні держави. Також слід назвати причини втрати Чехією своєї політичної незалежності та визначити місце й історичне значення гуситського руху для життя всієї Європи.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Грівень:

1. Першим із династії Пржемысловичів хроніки згадують у 872 р. князя:
а) Вацлава; б) Болеслава; в) Войтеха; г) Боржівоя.
2. Він видав декрет, у якому кодифікував перші юридичні норми в галузі цивільного та кримінального права:
а) Вацлав; б) Болеслав; в) Бржетіслав; г) Пржемысл.
3. Першим королем Чехії згідно Золотої сицилійської булли був князь:
а) Пржемысл I Отакар; б) Вацлав I; в) Пржемысл II Отакар; г) Вацлав II.
4. Роки правління короля Вацлава I:
а) 1197-1230 рр.; б) 1230-1253 рр.; в) 1253-1278 рр.; г) 1283-1305 р.
5. Карл IV перебував на імператорському троні:
а) 1310-1346 рр.; б) 1346-1378 рр.; в) 1378-1389 рр.; г) 1389-1393 рр.
6. Коронація Карла IV відбулася в:
а) 1310 р.; б) 1346 р.; в) 1355 р.; г) 1378 р.
7. Кодифікація правових норм Карлом IV відбулася в 1356 р. згідно з:
а) «Празьким едиктом»; б) «Римським статутом»; в) «Золотою буллою»; г) «Величною Кароліною».
8. Першим університетом у Священній Римській імперії, заснованим у 1348 р., був:
а) Римський; б) Празький; в) Краківський; г) Віденський.
9. Перша вимога чеського народного руху початку XV ст. до держави та церкви називалася (вересень 1415 р.):
а) «Демократична петиція»; б) «Демократичні статті»; в) «Демократичні вимоги»; г) «Демократична клятва».
10. Найвідомішим переможним героєм гуситських війн був:
а) Ян Жижка; б) Ян Желівський; в) Сигізмунд Люксембурзький; г) Ян Гус.
11. Угода поміркованих гуситів з католицькою церквою 1436 р. носила назву:
а) Базельські компактати; б) Подсбрадські статті; в) Бамберзькі статuti.
12. Головним завоюванням селянства в гуситському русі було:
а) розкріпачення; б) позбавлення від завеликих поборів церкви; в) повна ліквідація феодалних відносин на селі.

13. Після його смерті від чуми соратники називали себе сиротами, а вороги його йменували — «страшним сліпцем». Хто це?
а) Ян Гус; б) Ян Жижка; в) Ян Желівський; г) Ієронім Празький.
14. Битва поблизу Ліпан відбулася:
а) 30 квітня 1434 р.; б) 30 вересня 1434 р.; в) 30 квітня 1437 р.; г) 30 вересня 1437 р.

II рівень:

15. XIV ст. в історії Чеської держави російська дослідниця М. Несмелова називає «золотим віком». Чи погоджуєтеся Ви з тим, що цей період був дійсно «золотим» для Чехії? Обґрунтуйте.
16. Напишіть міні-твір «У Празькому університеті XIV століття».
17. Імператор Священної Римської імперії і чеські землі: визначте особливості розвитку.
18. Заповніть таблицю:

Течія гуситів	Чашники	Гвмірковані таборити	Радикальні таборити
Представники	
Вимоги	

19. З'ясуйте ідеологічні передумови гуситизму.
20. Існують різні точки зору щодо оцінки гуситського руху: гуситський рух — національна трагедія Чехії; вища фаза розвитку чеського суспільства й героїчних проявів; гуситський рух — класова, антифеодальна боротьба. Як Ви вважаєте, який із цих підходів відповідає дійсності? Обґрунтуйте.
21. Чому хрестові походи проти гуситів зазнали поразки? Обґрунтуйте свою відповідь по кожному з них.
22. Чи можна стверджувати, що гуситський рух зазнав поразки? Обґрунтуйте відповідь.
23. Напишіть оповідання про хрестові походи від імені таборита.
24. Що нового додали до військової справи гусити?
25. Складіть політичний заповіт Яна Гуса.
26. Опишіть від імені хрестоносця тактику гуситів.

III рівень (усім):

На контурній карті Центральної Європи (Чехії) різними кольорами покажіть основні напрями гуситських воєн із вказанням дат і місць найбільших битв (внутрічеська боротьба на першому етапі революції, хрестові походи проти гуситів, гуситські походи за межі Чехії, поразка таборитів від «панської коаліції» тощо).

* * *

ТЕМА 3.3. Втрата Чехією політичної самостійності

Зміст теми:

Становлення станової організації й режиму станової монархії. Утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні. Особливості державно-політичної, конфесійно-культурної ситуації.

Боротьба чеських станів проти політики централізації та Контрреформації і їх співробітництво зі станами інших габсбургських володінь. Повстання чеських станів і битва біля Білої гори. Чеські землі в період Тридцятирічної війни. Відновлення та зміцнення влади Габсбургів і втрата Чехією політичної самостійності. Політика Габсбургів у чеських землях та її наслідки для історії й культури чеського народу.

Література до теми:

- Антология чешской и словацкой философии / Общ. ред. Е.А.Сафроновой и М.А.Хевеши. — М., 1982.
- История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, В.Я.Шевеленко. — М., 1981. — Ч. 2.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К.: Вища школа, 1987.
- Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии / Л.П.Лаптева. — М., 1990.
- Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1985.
- Озолин А.И. Бюргерская оппозиция в гуситском движении. Социально-политические требования / А.И.Озолин. — Саратов, 1973.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1963. — Т. 2.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекційна робота не передбачена робочим планом.

Б) Семінарське заняття №15: Втрата Чехією політичної самостійності (2 год.)

План:

1. Суспільно-економічний розвиток Чехії після Гуситської революції.
2. Правління Подебрада в Чехії.
3. Чехія під владою династії Ягеллонів.
4. Приєднання чеських земель до австрійської монархії Габсбургів.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання семінарського заняття, необхідно з'ясувати вплив Гуситської революції на суспільно-економічне становище чеських земель, розглянути стан економіки, внутрішнього ринку та торговельних зв'язків Чехії із зарубіжжям у другій половині XV століття.

Наступне питання стосується періоду правління «гуситського короля» І. Подебрада упродовж 1458-1471 років. Варто охарактеризувати його внутрішню та зовнішню політику, відносини з П. Хельчицьким та Фрідріхом III, а також визначити наслідки політики короля Подебрада.

Третє питання передбачає аналіз економічного та політичного життя чеських земель упродовж правління королів династії Ягеллонів. Необхідно проаналізувати земельний статут «Законник Владислава», селянські рухи та повстання, страйки робітників металургійних підприємств і шахт, вимоги та цілі народних рухів тощо упродовж кінця XV століття — початку XVI століття.

При розгляді студентами четвертого питання семінарського заняття необхідно визначити причини та передумови передачі чеської корони австрійському королю Фердинанду Габсбургові, а також наслідки цього кроку для чеських земель, чеської державності та загалом Європи. У цілому крайньою хронологічною межею семінарського заняття будуть 30-ті роки XVI століття.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Владислав II був королем Чехії упродовж:
а) 1458-1471 рр.; б) 1471-1516 рр.; в) 1498-1516 рр.; г) 1516-1526 рр.
2. Подебрад був королем Чехії упродовж:
а) 1458-1471 рр.; б) 1471-1516 рр.; в) 1498-1516 рр.; г) 1516-1526 рр.
3. «Законник Владислава» був виданий у:
а) 1458 р.; б) 1471 р.; в) 1500 р.; г) 1516 р.
4. Прийняття Святовацлавської угоди чеським сеймом відбулося в:
а) 1471 р.; б) 1500 р.; в) 1512 р.; г) 1517 р.
5. Кого в Європі називали «гуситським королем»?
а) Ян Гус; б) Ян Жижка; в) Іржі Подебрад; г) Владислав II.
6. Династія Ягеллонів була:
а) чеською; б) польською; в) словацькою; г) австрійською.

II рівень:

7. Визначте зміни в соціальній структурі чеського суспільства унаслідок гуситського руху.
8. Проаналізуйте передумови соціальних конфліктів на зламі XV-XVI століть у чеських землях.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

9. З'ясуйте особливості діяльності товариств «Чеських братів».
10. Проаналізуйте новели закону 1487 р. чеського сейму щодо селянства. Якою була реакція самого чеського селянства?
11. Прослідкуйте зв'язок Селянської війни в Німеччині з чеськими землями.
12. Яка роль Габсбургів для слов'янських земель через призму османської загрози початку XVI століття?

* * *

ТЕМА 3.4. Словачки у середньовічну добу

Зміст теми:

Включення словацьких територій до Угорського королівства упродовж X-XI ст. Адміністративно-територіальна організація. Економічний розвиток Словаччини та соціальна структура суспільства.

Словаччина в умовах феодальної роздробленості. Матуш Чак Тренчинський. Становище словацьких міст у XIV ст.

Словаччина в центрі боротьби за угорську корону. Діяльність братиків. Словаччина в системі монархії Габсбургів (до початку XVI ст.).

Література до теми:

- История южных и западных славян. — М., 1957.
- История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т. 1-2.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярвого. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- Источниковедение истории южных и западных славян (феодальный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Словачки в середньовічну добу (2 год.).

План:

1. Включення словацьких територій в Угорське королівство в X-XI ст.
2. Боротьба за угорську корону. Діяльність братиків.
3. Словаччина в системі монархії Габсбургів.

Б) Семінарське заняття №16: Політична та релігійна боротьба в словацьких землях у середні віки (2 год.).

План:

1. Передумови розгортання руху «братиків» у словацьких землях.
2. Хід повстання, рушійні сили та форми боротьби «братиків».
3. Наслідки та значення руху «братиків».

Методичні рекомендації:

При розкритті першого питання слід проаналізувати вплив чеського гуситського руху, участь словаків у подіях Гуситської революції в Чехії, внутрішні проблеми словацьких земель, які сприяли наростанню руху сільського та міського населення проти засилля німецького патріциату в органах самоврядування тощо.

Друге питання семінарського заняття безпосередньо стосується розкриття методів, засобів, форм боротьби «братиків», аналізу програмних вимог повсталих тощо.

Наприкінці заняття підводяться підсумки, аналізуються наслідки та встановлюється значення руху «братиків» у словацьких землях для слов'янського населення Угорського королівства та загалом для всієї середньовічної Угорщини.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. До якої частини Угорського королівства входили словацькі землі?
а) Нижня Угорщина; б) Верхня Угорщина; в) Західна Угорщина;
г) Східна Угорщина.
2. Перший напад турків-османів на словацькі території відбувся в:
а) 1396 р.; б) 1474 р.; в) 1502 р.; г) 1529 р.
3. Турки-османи напали на словацькі землі через:
а) помсту за християнізацію слов'ян; б) наступ на Відень;
в) ісламізацію слов'ян; г) випадково.
4. Головним знаряддям католицької контрреформації в словацьких землях став орден:
а) францисканців; б) єзуїтів; в) домініканців; г) кармелітів.

II рівень:

5. Визначте причини та передумови входження словацьких земель до Угорського королівства.
6. Проаналізуйте процес приєднання словацької етнічної території до Угорського королівства.
7. Охарактеризуйте економічний розвиток Словаччини в складі Угорського королівства.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

8. Проаналізуйте діяльність Матуша Чака Тренчинського.
9. Прослідкуйте участь Я.Іскри в подіях руху «братиків» на словацьких землях.
10. Охарактеризуйте становище словацьких земель упродовж XIV століття.
11. Проаналізуйте боротьбу з османською навалою на словацьких землях.
12. Дайте характеристику словацьким землям у складі монархії Габсбургів упродовж XV-XVI століть.
13. Визначте особливості Реформації та Контрреформації на словацьких теренах.
14. Охарактеризуйте становище словацьких земель у період османсько-габсбурзького протистояння.

* * *

ТЕМА 3.5. Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави

Зміст теми:

Польські землі у найдавніші часи. Поява і розселення слов'ян на польських землях. Союзи племен.

Династія Пястів. Виникнення держави та запровадження християнства. Зовнішня політика князів Мешка I та Болеслава Хороброго.

Криза монархії та її подолання. Болеслав II Сміливий і Болеслав III Кривоустий. Політична роздробленість. Внутрішні чинники подолання роздробленості.

Формування польської шляхти. Становище церкви. Культура та освіта в X-XIII ст. у Польщі.

Література до теми:

- «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI-XIII веков / Под ред. В.Л.Янина. — М., 1987.
- Бровко Н.П. Генезис міст Польщі в IX — XIII століттях / Н.П.Бровко // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. Історія. — 2000. — Вип. 43. — С. 32-37.
- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7.
- Головка А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — I трети XIII вв. / А.Б.Головка. — К., 1988.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина I)

- Історія Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- Історія середніх століть (V–XV століть). Хрестоматія / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1; 1981. — Ч. 2.
- Історія південних і західних слов'ян. Курс лекцій / Под ред. Г.Ф.Матвеева і З.С.Ненашевої. — М., 1998. — Т. 1-2.
- Історія південних і західних слов'ян. Курс лекцій. — М., 1979.
- Історія південних і західних слов'ян. — М., 1957.
- Історичне вивчення історії південних і західних слов'ян (феодалістичний період) / Отв. ред. Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярського. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1987.
- Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3-х кн. — Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. — К., 1995.
- Манусевич А.Я. Очерки по історії Польши / А.Я.Манусевич. — М., 1952.
- Миллер А.И. Очерк польской історії (X в. — 1918 г.) / А.И.Миллер // Преподання історії в школі. — 1990. — №1.
- Раннефеодалістичні держави і народності (південні і західні слов'яни VI — XII вв.). — М., 1991.
- Хрестоматія по історії середніх століть: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1-3.
- Хрестоматія по історії південних і західних слов'ян: В 3-х т. — Мінськ, 1987-1991. — Т. 1.
- Якубський В.А. Слов'яни в давності. Перші державні утворення у південних і західних слов'ян / В.А.Якубський // Очерки історії південних і західних слов'ян. — Ленінград, 1957.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток ранньосередньовічної Польської держави (4 год.).

План:

1. Виникнення держави в поляків.
2. Прийняття християнства Польщею.
3. Зовнішня політика за правління Мешка I та Болеслава I.
4. Політична криза у 1030-х рр. і політичний розвиток у 1040-х — 1130-х рр.
5. Суспільно-політичний устрій давньопольської держави.
6. Період роздробленості Польської держави.

Б) Семінарське заняття №17: Ранньосередньовічна Польська держава (2 год.)

План:

1. Виникнення держави та запровадження християнства на польських землях.
2. Внутрішня політика Мешка I та Болеслава Хороброго.
3. Війни з Німецькою державою та Київською Руссю.
4. Криза монархії та політична роздробленість.

Методичні рекомендації:

Пропонована тема охоплює широке коло питань з початкової історії формування польської державності: аналіз суспільно-політичного та економічного розвитку давньої польської держави у IX-X століттях, поривання народу до самостійності, війни зі своїми територіальними сусідами, необхідність укладення Будишинського миру та його наслідки для польської держави.

Розкриваючи характер війн з Німецькою імперією, слід зупинитися на значенні окресленого періоду для Польщі, необхідності укладання так званого Будишинського миру. Аналізуючи джерельну базу з даного питання, виявити економічні та географічні передумови польсько-німецьких війн, охарактеризувати стан дієздатності та оснащення польської армії.

Необхідно з'ясувати причини повстання 1037 р., встановити особливості його ходу, відзначити результати та значення для історії Польщі. Показати глибину кризи польської монархії та чинники політичної роздробленості упродовж XI-XIII століть.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Грівень:

1. Центром «землі полян» був грод:
а) Краків; б) Гнезно; в) Варшава; г) Люблін.
2. Центром «землі віслян» був грод:
а) Краків; б) Гнезно; в) Варшава; г) Люблін.
3. Хрещення польського князя та його оточення відбулося в:
а) 944 р.; б) 955 р.; в) 966 р.; г) 988 р.
4. Київський князь Володимир захопив Червенські міста в:
а) 978 р.; б) 980 р.; в) 981 р.; г) 983 р.
5. Мешко I був першим польським монархом упродовж:
а) бл. 960-992 рр.; б) бл. 922-948 рр.; в) бл. 940-962 рр.; г) 992-1025 рр.
6. Болеслав I Хоробрий князував упродовж:
а) 889-1008 рр.; б) 992-1008 рр.; в) 992-1025 рр.; г) 999-1025 рр.
7. Болеслав Хоробрий отримав перемогу над Київською Руссю у:
а) 1000 р.; б) 1012 р.; в) 1018 р.; г) 1025 р.
8. Сілезія приєднана до Польського князівства в:
а) 990 р.; б) 991 р.; в) 992 р.; г) 993 р.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

9. Краківська земля була приєднана до Польського князівства в:
а) 882 р.; б) 989 р.; в) 993 р.; г) 999 р.
10. В якому році відбулося проголошення королівства Польського?
а) 1008 р.; б) 1018 р.; в) 1025 р.; г) 1035 р.
11. Хто був першим королем Польщі?
а) Мешко I; б) Мешко II; в) Болеслав I; г) Болеслав II.
12. Перші ознаки феодальної роздробленості Польщі проявилися за правління:
а) Мешка II; б) Казимира I; в) Болеслава II; г) Владислава I.
13. У 1076 р. за згоди Папи Римського королівський титул прийняв:
а) Мешко II; б) Казимир I; в) Болеслав II; г) Владислав I.
14. У 40-х роках XIII століття Польщу спустошило військо:
а) русичів; б) німців; в) татар; г) тевтонців.
15. Хто з польських князів коронувався у 1295 р.?
а) Генрік IV Праведний; б) Пшемислав II; в) Владислав Локетек;
г) Казимир III Великий.
16. Хто з польських князів першим намагався об'єднати Польщу в умовах феодальної роздробленості?
а) Генрік I Бородатий; б) Генрік II Благочестивий; в) Генрік III;
г) Генрік IV Праведний.

І рівень:

17. Співвіднесіть перелічені союзи польських племен із історичними областями їх розселення:
1) вісляни та лендзяни; а) Мазовія;
2) поляни; б) Мала Польща;
3) мазовшани; в) Помор'я;
4) гоплани; г) Велика Польща;
5) слензяни; д) Сілезія;
б) поморяни; е) Куявія.
18. Складіть хронологічну таблицю до теми.
19. Проаналізуйте умови формування давньопольської державності.
20. Установіть значення запровадження християнства для Польського князівства в короткостроковій перспективі.
21. Складіть схематично генеалогічне дерево династії Пястів.
22. Проаналізуйте причини скликання та результати Гнєзненського з'їзду 1000 року.
23. Проаналізуйте положення та наслідки проголошення Болеславом III Кривоустим принципів успадкування верховної влади в Польщі (Статут Болеслава III).
24. Дайте загальну характеристику привілею 1180 року.
25. Проаналізуйте вплив феодальної роздробленості на економіку польських земель.
26. Простежте процес поширення на польських територіях німецького права. Що нового воно принесло?

III рівень (усім):

Запишіть до словника та дайте визначення поняттям теми:

Грод, комес, каштелян, «ополе», сеньйор, солтис, магістрат, патриціат, плебс, рицар, привілей.

* * *

ТЕМА 3.6. Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XVI ст.)

Зміст теми:

Процес відродження державності. Владислав Локетек. Діяльність і реформи Казимира Великого. Розширення території Польського королівства й адміністративно-територіальний поділ. Центральна влада, шляхетський стан і його привілей. Формування станової монархії.

Кревська унія. Велика війна з Тевтонським орденом, Грюнвальдська битва. Зростання міжнародних впливів Польщі. Унія з Угорщиною. Тринадцятирічна війна. Народна та шляхетська культура. Формування середньовічної нації. Польська література, освіта та мистецтво.

Політична боротьба у 1500-1560-х роках. Фільварково-панщинна система. Міста. Торгівля.

Література до теми:

- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7.
- Забловський А. Українсько-польська модель міжетнічних взаємин (XI-XVII ст.) / А.Забловський // Народна творчість та етнографія. — 2004. — №3. — С. 62-69.
- Иванова О.В. К вопросу о характере земельной ренты в Малой Польше в XVI-XVII вв. / О.В.Иванова // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960. — К., 1962.
- Исаевич Я.Л. Гродские и земские акты — важнейший источник по истории аграрных отношений в Речи Посполитой в XV-XVIII вв. / Я.Л.Исаевич // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1961. — Рига, 1963.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 3.
- История Польши: В 3-х т. — М., 1954. — Т. 1.
- История средних веков (V-XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1; 1981. — Ч. 2.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / В.І.Яровий та ін. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К., 1987.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3-х кн. — Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. — К., 1995.
- Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши / А.Я.Манусевич. — М., 1952.
- Миллер А.И. Очерк польской истории (X в. — 1918 г.) / А.И.Миллер // Преподавание истории в школе. — 1990. — №1.
- Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян в XV-XVI вв. / Л.В.Разумовская. — М., 1968.
- Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян. От древних времен до XV века / Л.В.Разумовская. — М.; Ленинград, 1958.
- Фоменкова В.М. Статуты Казимира III как источник по истории аграрных отношений в феодальной Польше / В.М.Фоменкова // Славянский архив. — М., 1963.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1-3.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. — Минск, 1987-1991. — Т. 1.
- Якубский В.А. Проблемы аграрной истории средневековой Польши / В.А.Якубский. — Ленинград, 1975.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XV ст.) (4 год.)

План:

1. Відновлення Польської держави.
2. Територіальні зміни в Польському королівстві.
3. Адміністративний устрій Польщі в пізньому середньовіччі.
4. Соціально-економічні відносини в королівстві.
5. Внутрішня політика Казимира III і формування станової монархії.
6. Зовнішня політика наприкінці XIV — у XV ст.

Б) Семінарське заняття №18-19: Розквіт Польського королівства в період пізнього середньовіччя (XIV-XVI ст.) (4 год.)

План:

1. Відродження державності Польського королівства за Владислава Локетка.
2. Внутрішня та зовнішня політика Казимира III Великого:
 - а) адміністративно-територіальна реформа;
 - б) військова реформа;
 - в) судова реформа;
 - г) фінансова реформа;
 - д) зовнішньополітична діяльність Казимира III.

* * *

3. Політичний та соціально-економічний розвиток Польщі в період правління династії Ягеллонів:
 - а) діяльність Людовіка Анжуйського в Польщі;
 - б) політика Владислава II;
 - в) Польща за короля Владислава III;
 - г) період правління Казимира Ягеллончика;
 - д) еволюція держави за правління Яна Ольбрахта та Олександра;
 - е) розвиток Польської держави за Сигізмунда I та Сигізмунда II Августа.
4. Формування станово-представницької монархії в Польщі упродовж XIV-XVI століть.
5. Особливості зовнішньої політики Польського королівства в означений період.

Методичні рекомендації:

Дана тема присвячена важливому періодові в розвитку середньовічної Польської держави, який тривав упродовж XIV — початку XVI століття. У цей час Польське королівство набуло рис класичної станової монархії та зуміло провести вдалу зовнішню політику аж до об'єднання з Великим князівством Литовським за умовами Кревської, а пізніше Люблінської унії в одну державу — Річ Посполиту.

Розглядаючи перше питання семінарського заняття необхідно простежити умови та причини відродження державності Польщі, проаналізувати цей процес за доступними джерелами та літературою, показати роль Владислава Локетка в подоланні феодальної роздробленості.

Друге питання повністю присвячене висвітленню реформ Казимира Великого, діяльність якого сприяла розширенню території Польського королівства та встановленню нового адміністративно-територіального поділу Польщі.

У наступному питанні необхідно проаналізувати політичний розвиток та устрій Польського королівства на рівні центральної та місцевої влади упродовж другої половини XIV — XVI століття. Показати зростання політичної влади шляхетського стану польської знаті та проаналізувати особливості його привілеїв.

Визначити головні риси станової монархії в Польському королівстві, яка остаточно утвердилася в Польщі на межі XV-XVI століть, необхідно при розгляді четвертого питання семінарського заняття.

Останнє питання передбачає аналіз основних напрямів зовнішньої політики Польського королівства наприкінці XIV — початку XVI ст. Необхідно встановити наслідки війн із Тевтонським орденом, унії з Литвою та Угорщиною тощо.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Владислав Локетек проголосив себе королем у:
а) 1290 р.; б) 1306 р.; в) 1320 р.; г) 1323 р.
2. Де був коронований Владислав Локетек?
а) Гнезно; б) Краків; в) Сандомир; г) Люблін.
3. Роками правління Казимира III були:
а) 1306-1333 рр.; б) 1320-1338 рр.; в) 1333-1360 рр.; г) 1333-1370 рр.
4. Кошицький привілей (накт) був виголошений у:
а) 1370 р.; б) 1374 р.; в) 1376 р.; г) 1378 р.
5. Кревська унія укладена в:
а) 1375 р.; б) 1385 р.; в) 1415 р.; г) 1485 р.
6. Хто став засновником Ягеллонської династії в Польщі?
а) Казимир III; б) Людовік Анжуйський; в) Владислав II;
г) Казимир IV.
7. Роки правління Владислава II:
а) 1370-1382 рр.; б) 1386-1434 рр.; в) 1382-1410 рр.; г) 1386-1418 рр.
8. Коли тривала війна Польщі з Тевтонським орденом за Жемантію, Куявію та Добжинську землю?
а) серпень 1409 р. — липень 1410 р.;
б) вересень 1408 р. — травень 1410 р.;
в) жовтень 1409 р. — липень 1411 р.;
г) серпень 1409 р. — грудень 1410 р.
9. Коли відбулася Грюнвальдська битва?
а) 15 вересня 1409 р.; б) 15 серпня 1410 р.; в) 15 липня 1410 р.;
г) 15 березня 1410 р.
10. Радомська конституція Польського королівства була прийнята в:
а) 1492 р.; б) 1505 р.; в) 1518 р.; г) 1569 р.

II рівень:

11. Проаналізуйте політику Казимира Великого щодо Галицької Русі.
12. Яке значення для Польської державності мали «Статuti Казимира Великого»?
13. Які причини призвели до укладення Кревської династичної унії?
14. Проаналізуйте появу в Польщі Ягеллонської династії. Чи була в ній потреба?
15. Якими були наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятилітньої війни?
16. Порівняйте умови обох Торунських мирних договорів Польщі та Тевтонського ордену XV століття.
17. Перелічіть і складіть схему основних інститутів станової монархії Польського королівства XIV-XVI ст.
18. Якими були основні пункти Кошицького привілею? Значення цього документу.

19. Проаналізуйте умови Корчинського привілею 1386 року.
20. Проаналізуйте основні положення Петровських статутів.
21. Дайте коротку характеристику Червинському (1422) та Єдлинському (1430) привілеям.
22. Проаналізуйте основні форми колонізації в Польщі упродовж XII-XV ст.

III рівень (усім):

На контурній карті різними кольорами покажіть територію Польського королівства:

- а) на кінець правління Владислава Локетка;
- б) на кінець правління Казимира Великого;
- в) на момент укладення Люблінської унії.

* * *

**ТЕМА 3.7. Культура центральноєвропейських (західних)
слов'ян в епоху середньовіччя**

Зміст теми:

Освоєння західноєвропейських впливів і розвиток феодальних відносин. Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Доля Кирило-Мефодіївської традиції та культурно-мовний простір *Slavia Latina*.

Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян. Книгодрукування. Становлення літературних мов і розвиток релігійної та світської словесної творчості на їх основі. Розвиток ренесансної науки.

Реформаційні рухи та проблеми оновлення церковного життя. Контрреформація та католицька реформа. Особливості конфесійно-культурної ситуації у східнослов'янських землях майбутньої Речі Посполитої.

Література до теми:

- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7.
- Гайдай М. Ідеї Відродження і Бароко в слов'янському фольклорі / М.Гайдай // Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С. 79-89.
- Дмитриева Н.А. Краткая история искусств / Н.А.Дмитриева. — М., 1989.
- История зарубежного искусства. — М., 1984.
- История Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / В.І.Яровий та ін. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ / Ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К., 1987.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Історія світової культури. — К., 2001.
- Історія української та зарубіжної культури. — К., 2001.
- Польские мыслители эпохи Возрождения. Сборник текстов / Подбор, ред. и прим. И.С.Нарского. — М., 1960.
- Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Н.П.Грацианского и С.Д.Сказкина. — М., 1950.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1963. — Т. 2.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.
- Цебрій І.В. Держава, суспільство і культура західних слов'ян у середньовічну добу / І.В.Цебрій // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання.з: — Полтава, 2006. — С. 101-115.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Культурний розвиток західних слов'ян у епоху середньовіччя (4 год.).

План:

1. Культурний розвиток у Польському королівстві.
2. Культура чеського народу в добу середньовіччя.
3. Середньовічна словацька культура: визрівання особливих рис і їх утвердження на етнічних землях.

Б) Семінарське заняття №20: Середньовічна культура західних слов'ян (2 год.)

План:

1. Процеси культурної асиміляції в центральноевропейських слов'янських народів.
2. Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян.
3. Становлення літературних мов і розвиток словесної творчості.
4. Розвиток ренесансної науки.
5. Контрреформація і католицька реформа.

Методичні рекомендації:

У ході семінарського заняття студенти повинні визначити основні риси культурного розвитку центральноевропейських (західних) слов'ян в епоху середньовіччя. Необхідно зрозуміти унікальність культурного оточення та взаємовплив між слов'янськими народами та західноевропейськими державами.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

Студенти повинні врахувати освоєння західними слов'янами західноєвропейських впливів і розвитку феодальних відносин на їх культуру. Необхідно встановити особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації в середньовічну добу та визначити долю Кирило-Мефодіївської традиції й культурно-мовного простору *Slavia Latina*.

Особливе значення для вивчення мають ренесансні впливи та гуманістична течія в духовній культурі слов'ян. Необхідно встановити передумови й проаналізувати процес становлення літературних мов і розвиток релігійної й світської словесної творчості на їх основі. Особливої уваги заслуговує аналіз розвитку ренесансної науки.

Також потрібно дослідити особливості реформаційних рухів і проблеми оновлення церковного життя на теренах західного слов'янства. Цікавим має бути виклад характерних рис Контрреформації та Католицької реформи центральноєвропейських (західних) слов'ян.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

II рівень:

1. Дайте характеристику еволюції освіти в середньовічній Польщі.
2. Охарактеризуйте розвиток освіти в середньовічній Чехії та на словацьких землях.
3. Прослідкуйте особливості чеської та словацької середньовічної літератури.
4. Проаналізуйте особливості польської середньовічної літератури.
5. Визначте особливості польської архітектури доби середньовіччя.
6. Встановіть особливості чеської та словацької архітектури доби середньовіччя.
7. Проаналізуйте розвиток образотворчого мистецтва в середньовічних Чехії та Словаччині.
8. Зробіть аналіз розвитку образотворчого мистецтва в середньовічній Польщі.
9. Музика й театр у середньовічній Польщі.
10. Музика й театр у середньовічних Чехії та Словаччині.

* * *

3.2. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №3

1. З'ясуйте особливості розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
3. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
4. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
5. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
6. Виділіть особливості становища Чехії у складі Священної Римської імперії.
7. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
8. Визначте особливості імперської політики Карла Люксембурга в Чехії.
9. Визначте передумови гуситського руху.
10. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
11. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
12. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
13. Дайте характеристику початковому етапу гуситського руху.
14. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
15. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
16. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
17. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
18. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
19. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
20. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
21. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
22. Визначте особливості становлення режиму станової монархії та утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні.
23. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
24. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

25. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
26. Опішіть польські землі в найдавніші часи.
27. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
28. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
29. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
30. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
31. Проаналізуйте діяльність князя Болеслава II Сміливого.
32. Дайте характеристику зовнішньої та внутрішньої політики князя Болеслава III Кривоустого.
33. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
34. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
35. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
36. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
37. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
38. Проаналізуйте умови Кревської унії.
39. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
40. Розкрийте наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятирічної війни для Польського королівства.
41. Проаналізуйте унію Польського королівства з Угорщиною.
42. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави.
43. Проаналізуйте особливості формування польської середньовічної нації.
44. Дайте характеристику польської літератури доби середньовіччя.
45. Визначте головні риси польського мистецтва доби середньовіччя.
46. Проаналізуйте освіту в середньовічному Польському королівстві.
47. Установіть значення проникнення ренесансних впливів до духовної культури слов'ян у період середніх віків.
48. Дайте характеристику виникненню та розвитку гуманізму в культурі західних слов'ян доби середньовіччя.
49. Проаналізуйте процес становлення літературних мов у західних слов'ян середньовіччя.
50. Порівняйте Реформацію, Контрреформацію та католицьку реформу на західнослов'янських землях.

3.3. Змістовий модуль №4

**“ОБ’ЄДНАННЯ РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
І ЗМІЦНЕННЯ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(XIII — ПОЧАТОК XVI СТОЛІТТЯ)”**

ТЕМА 4.1. Боротьба народів Русі за незалежність у XIII-XIV ст.

Зміст теми:

Передумови завоювання монголо-татар. Завоювання монголів і наступ на Русь. Оборона Північно-Західної Русі. Встановлення монгольського іга.

Відносини Русі та Золотої Орди. Визвольна боротьба народів Русі за звільнення від іга. Основні військові події.

Наслідки монголо-татарського іга.

Література до теми:

- Верба И.А. Нашествие монголо-татар на Русь. Куликовская победа / И.А.Верба // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2002. — 16-31 июля (№27/28). — С. 8-24; 1-7 августа (№29). — С. 8-13.
- Головки О.Б. Держава Романовичів та Золота Орда (40-50-ті рр. XIII ст.) / О.Б.Головки // Український історичний журнал. — 2004. — №6. — С. 3-16.
- Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь / Л.Н.Гумилев. — М., 1989.
- Дубов И.В. Спорные вопросы этнической истории северо-восточной Руси IX-XIII вв. / И.В.Дубов // Вопросы истории. — 1990. — №5.
- Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. / В.Л.Егоров. — М., 1985.
- Ждан Б. Золота Орда / Б.Ждан // Визвольний шлях. — 1968. — №3. — С. 292-299; №4. — С. 415.
- Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси / В.В.Каргалов. — М., 1967.
- Каргалов В.В. На границах Руси стоят крепко! Великая Русь и Дикое Поле. Противостояние XIII- XVIII вв. / В.В.Каргалов. — М., 1998.
- Каргалов В.В. Освободительная борьба Руси против монголо-татарского ига / В.В.Каргалов // Вопросы истории. — 1969. — №2, 3, 4.
- Кацава Л.А. История России VIII-XV вв. / Л.А.Кацава, А.Л.Юрганов. — М., 1993.
- Кизилев Ю.А. Земли и княжества Северо-Восточной Руси в период феодальной раздробленности (XII-XV вв.) / Ю.А.Кизилев. — Ульяновск, 1982.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Ключевский В.О. Курс русской истории / В.О.Ключевский // Сочинения: В 9-ти т. — М., 1987-1990. — Т. 1-2.
- Кульпин Э.С. Золотая Орда: судьбы поколений / Э.С.Кульпин // Восток. — 2006. — №6. — С. 26-41; 2007. — №1. — С. 44-55.
- Кучкин В.А. Русь под игом: как это было / В.А.Кучкин. — М., 1991.
- Лимонов Ю.А. Владимиро-Суздальская Русь. Очерки социально-политической истории / Ю.А.Лимонов. — Ленинград, 1987.
- Мартышин О.В. Вольный Новгород. Общественно-политический строй и право феодальной республики / О.В.Мартышин. — М., 1992.
- Мохнач В. Ничего не было: О татаро-монгольском иге / В.Мохнач // Огонек. — 2002. — №30. — С. 48-50.
- Назаров В. Стояние на Угре / В.Назаров // Вокруг света. — 2007. — №10. — С. 152-162.
- Насонов А.Н. Монголы и Русь / А.Н.Насонов. — М.-Л., 1940.
- Нефедов С.А. Монгольские завоевания и формирование российской цивилизации / С.А.Нефедов // Вопросы истории. — 2006. — №2. — С. 113-123.
- Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость. XIII в. / В.Т.Пашуто. — М., 1956.
- Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII вв. / П.П.Толочко. — К., 1980.
- Трепавлов В.В. Золотая орда в XIV-XV веках / В.В.Трепавлов // Преподавание истории в школе. — 2004. — №2. — С. 25-29.
- Трепавлов В.В. Кочевники южнорусских степей / В.В.Трепавлов // Преподавание истории в школе. — 2007. — №3. — С. 36-45.
- Трубецкой Н.С. Наследие Чингизхана / Н.С.Трубецкой. — М., 1999.
- Уолкер С.С. Чингиз-хан / С.С.Уолкер. — Ростов-на-Дону, 1998.
- Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования истории социальной и политической борьбы / И.Я.Фроянов. — М.-СПб., 1995.
- Шишов А.В. Александр Невский / А.В.Шишов. — Ростов-на-Дону, 1999.
- Янин В.Л. Новгородские посадники / В.Л.Янин. — М., 1962.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Боротьба народів Русі за незалежність у XIII-XIV ст. (4 год.).

План:

1. Політична роздробленість Київської Русі як фактор занепаду державності.
2. Передумови та доруські завоювання монголів.
3. Нашестя татаро-монголів на Русь.
4. Оборона Північно-Західної Русі та відносини Русі з Золотою Ордою.
5. Наслідки татаро-монгольського нашестя.

Б) Семінарське заняття №21-22: Руські землі та Золота Орда (XIII-XIV ст.) (4 год.)

План:

1. Установлення залежності земель від Золотої Орди:
 - а) передумови нападу татаро-монголів на руські землі;
 - б) перші локальні сутички;
 - в) похід Батия та розгром руських військ.
 2. Відносини руських князівств із Золотою Ордою:
 - а) в економічній сфері;
 - б) в політичній сфері;
 - в) в релігійній сфері.
- * * *
3. Боротьба руських князівств проти татаро-монгольського нашествия:
 - а) внутрішні народні протиординські виступи;
 - б) битви на річках П'яні та Вожі;
 - в) Куликовська битва;
 - г) походи Едигея та Ахмата на Русь.
 4. Наслідки золоординського іга для Русі:
 - а) соціально-економічні;
 - б) політико-цивілізаційні;
 - в) культурно-духовні.

Методичні рекомендації:

Дане семінарське заняття присвячене трагічному періоду історії східних слов'ян упродовж XIII-XIV століть, коли до внутрішніх негараздів у руських землях додалася залежність від Золотої Орди. Цей період руської історії пов'язаний із численними спробами східних слов'ян визволитися від іноземного гніту.

При розгляді першого питання семінарського заняття необхідно визначити передумови агресії азіатів проти Київської Русі, розглянути основні події, пов'язані з установленням татаро-монгольського іга та дати аналіз причин поразок руських військ.

У другому питанні слід розкрити особливості відносин між руськими князівствами та Золотою Ордою. Необхідно з'ясувати форми залежності від іноземних поневолювачів.

Третє питання передбачає аналіз спроб руських князівств боротися проти іга; необхідно розповісти про найбільші військові заходи по визволенню від іноземного ярма та проаналізувати причини довгої тривалості такої залежності й неспроможності русичів до звільнення. Також потрібно розкрити особливості процесу визволення руських земель від татаро-монгольської навали упродовж другої половини XIV століття.

Останнє питання семінарського заняття вимагає розкриття наслідків золоординського іга для різних руських земель у трьох площинах: соціально-економічній, політико-цивілізаційній і культурно-духовній. Необхідно з'ясувати причини зміцнення північно-східних руських земель після повалення іга.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Битва на річці Калка відбулася в:
а) 1218 р.; б) 1223 р.; в) 1228 р.; г) 1236 р.
2. Батий першим зруйнував князівство:
а) Московське; б) Рязанське; в) Київське; г) Чернігівське.
3. Битва на річці Сіті відбулася в:
а) 1218 р.; б) 1223 р.; в) 1236 р.; г) 1238 р.
4. Київ захоплено татаро-монголами в:
а) 1236 р.; б) 1238 р.; в) 1240 р.; г) 1242 р.
5. Куликовська битва відбулася:
а) 8 серпня 1360 р.; б) 8 вересня 1480 р.; в) 8 вересня 1380 р.;
г) 8 березня 1382 р.
6. «Стояння на Угрі» відбулося в:
а) 1480 р.; б) 1490 р.; в) 1495 р.; г) 1498 р.

II рівень:

7. Скласти хронологічну таблицю «Боротьба руських князівств проти татаро-монголів».
8. Проаналізуйте долю західних руських земель після звільнення від золотоординського іга.
9. Поясніть неодноразові спільні військові дії русичів і половців на початку XIII століття — непримиренних ворогів попереднього періоду.
10. Визначте головні причини поразки руських військ від татаро-монголів у ході походу Батия.
11. Дайте характеристику системі баскацтва.
12. Поясніть словосполучення «Дедюнєва рать».
13. Поясніть словосполучення «Стояння на Угрі».
14. Яку подію можна вважати остаточною ліквідацією татаро-монгольського іга на руських землях? Чому?

* * *

ТЕМА 4.2. Об'єднання руських земель та утворення Московської держави

Зміст теми:

Особливості та передумови об'єднання руських земель. Перший етап — возвеличення Москви та початок об'єднання. Боротьба за ярлик Великого князя Владимирського. Суперництво Москви й Твері. Економічне й військове зміцнення Московського князівства. Іван Калита та його сини. Причини возвеличення Москви.

Другий етап об'єднання. Завершення боротьби з Твер'ю. Початок боротьби з ігом. Куликовська битва. Подальше зміцнення Москви.

Династична війна другої чверті XV ст. Зміцнення князівської влади.

Третій етап. Завершення об'єднання руських земель. Приєднання Новгород, Твері. Завершення формування єдиної території. Боротьба за незалежність.

Формування загальноруських органів управління та особливої форми державності. Історичне значення утворення держави.

Соціально-економічний розвиток Московського князівства. Сільське господарство та селянство. Феодальне землеволодіння. Бояри та служилі люди. Місто й міське населення. Козацтво.

Література до теми:

- Аграрная история Северо-Запада России: Вторая половина XV — начало XVI в. — Ленинград, 1971.
- Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV — начала XVI в. / Отв. ред. Б.Д.Греков. — М., 1952-1964. — Т. 1-3.
- Алексеев Ю.Г. Аграрная и социальная история Северо-Восточной Руси XV-XVI вв. Переяславский уезд / Ю.Г.Алексеев. — М.-Ленинград, 1966.
- Алексеев Ю.Г. Развитие поместной системы в XVI в. / Ю.Г.Алексеев, А.И.Копанев // Дворянство и крепостной строй России XVI-XVIII вв. — М., 1975.
- Алферова Г.В. Русские города XVI-XVII веков / Г.В.Алферова. — М., 1989.
- Альшиц Д.Н. Начало самодержавия в России / Д.Н.Альшиц. — М., 1985.
- Артемьев А. Ледовое побоище и битвы XIV — начала XV в. на северо-западе Руси / А.Артемьев // Вопросы истории. — 1999. — №2. — С. 148-152.
- Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта: В 3-х т. / А.С.Ахиезер. — М., 1991.
- Базилевич К.В. Внешняя политика Русского централизованного государства / К.В.Базилевич. — М., 1952.
- Бегичева В. Откуда есть пошла Москва? / В.Бегичева // Наука и религия. — 2007. — №9. — С. 24-27.
- Буганов В.И. Эволюция феодализма в России: Социально-экономические проблемы / В.И.Буганов, А.А.Преображенский, Ю.А.Тихонов. — М., 1980.
- Будовниц И.У. Монастыри на Руси и борьба с ними крестьян в XIV-XVI веках / И.У.Будовниц. — М., 1966.
- Верба И.А. Первый государь всяя Руси / И.А.Верба // Школа. — 1998. — №6. — С. 69-71.
- Веселовский С.Б. Феодальное землевладение в Северо-Восточной Руси / С.Б.Веселовский. — М.-Ленинград, 1947.
- Герберштейн С. Записки о Московии / С.Герберштейн. — М., 1988.

- Данилова Л.В. Сельская община в средневековой Руси / Л.В.Данилова. — М., 1994.
- Дегтярев А.Я. Русская деревня в XV-XVII веках. Очерк истории сельского расселения / А.Я.Дегтярев. — Ленинград, 1980.
- Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV-XVI вв. — М., 1950.
- Зимин А.А. В канун грозных потрясений / А.А.Зимин. — М., 1986.
- Зимин А.А. Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в. / А.А.Зимин. — М., 1991.
- Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI столетий / А.А.Зимин. — М., 1982.
- Ивина Л.И. Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV — первой половины XVI в. / Л.И.Ивина. — Ленинград, 1979.
- История России в трех томах / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1996.
- Кандоба И. Жизнь и деятельность Ивана Калиты / И.Кандоба // Молодая гвардия. — 2006. — №7/8. — С. 164-172.
- Каштанов С.М. Социально-политическая история России конца XV — первой половины XVI в. / С.М.Каштанов. — М., 1967.
- Кирпичников А.Н. Ледовое побоище 1242 г. (новое осмысление) / А.Н.Кирпичников // Вопросы истории. — 1994. — №5. — С. 162-170.
- Клюг Э. Княжество Тверское (1247-1485 гг.) / Э.Клюг. — Тверь, 1994.
- Клюг Э. Соперница Москвы: Тверское княжество (1247-1458) / Э.Клюг // Родина. — 1994. — №10. — С. 41-43.
- Ключевский В.О. Сказания иностранцев о Московском государстве / В.О.Ключевский. — М., 1991.
- Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой России / В.Б.Кобрин. — М., 1985.
- Кобрин В.Б. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси / В.Б.Кобрин, А.Л.Юрганов // История СССР. — 1991. — №4.
- Колычева Е.И. Аграрный строй России XVI века / Е.И.Колычева. — М., 1987.
- Копанев А.И. Крестьянство русского Севера в XVI в. / А.И.Копанев. — Ленинград, 1978.
- Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н.И.Костомаров. — Кн. I-III. — М., 1990-1992.
- Кочин Г.Е. Сельское хозяйство на Руси конца XIII — начала XVI в. / Г.Е.Кочин. — М.-Ленинград, 1965.
- Кром М.М. Политический кризис 30-40-х годов XVI века / М.М.Кром // Отечественная история. — 1998. — №5.
- Кучкин В.А. Дмитрий Донской / В.А.Кучкин // Вопросы истории. — 1995. — №5.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. / В.А.Кучкин. — М., 1984.
- Леонтьев А.К. Образование приказной системы управления в Русском государстве / А.К.Леонтьев. — М., 1961.
- Мавродин В.В. Образование единого Русского государства / В.В.Мавродин. — Ленинград, 1951.
- Милов Л.В. Великорусский пахарь. Особенности российского исторического процесса / Л.В.Милов. — М., 1998.
- Милов Л.В. Природно-климатический фактор и особенности российского исторического процесса / Л.В.Милов // Вопросы истории. — 1992. — №4-5.
- Мининков Н.А. Донское казачество в эпоху позднего средневековья (до 1671 г.) / Н.А.Мининков. — Ростов-на-Дону, 1999.
- Мицик Ю. Опис Московської держави у хроніці О.Гваньїні / Ю.Мицик // Історичний журнал. — 2006. — №1. — С. 86-97.
- Носов Н.Е. Очерки по истории местного управления Русского государства первой половины XVI века / Н.Е.Носов. — М.-Ленинград, 1957.
- Носов Н.Е. Становление сословно-представительных учреждений в России / Н.Е.Носов. — Ленинград, 1969.
- Панеях В.М. Кабальное холопство на Руси в XVI в. / В.М.Панеях — Ленинград, 1967.
- Платонов С.Ф. Лекции по русской истории / С.Ф.Платонов. — М., 1993.
- Полосин И.И. Социально-политическая история России XVI — начала XVII в. / И.И.Полосин. — М., 1963.
- Поссевино А. Исторические сочинения о России XVI в. / А.Поссевино. — М., 1983.
- Пресняков А.Е. Российские самодержцы / А.Е.Пресняков. — М., 1990.
- Пронштейн А.П. Великий Новгород в XVI в. / А.П.Пронштейн. — Харьков, 1957.
- Романовы. Исторические портреты, 1613-1762 / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1997.
- Сахаров А.М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. / А.М.Сахаров. — М., 1959.
- Сахаров А.М. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. / А.М.Сахаров. — М., 1969.
- Система государственного феодализма в России. Сб. статей. — М., 1993.
- Скрынников Р.Г. Трагедия Новгорода / Р.Г.Скрынников. — М., 1994.
- Смирнов И.И. Очерки политической истории Русского государства 30-50-х годов XVI века / И.И.Смирнов. — М.-Ленинград, 1958.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Соловьев С.М. Сочинения. Кн. III-VII. История России с древнейших времен / С.М.Соловьев. — Т. 5-13. — М., 1989-1991.
- Спорные вопросы отечественной истории XI-XVIII вв. — М., 1990.
- Станиславский А.А. Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории / А.А.Станиславский. — М., 1990.
- Судебники XV-XVI веков / Под ред. Б.Д.Грекова. — М.-Ленинград, 1952.
- Тихомиров М.Н. Россия в XVI столетии / М.Н.Тихомиров. — М., 1962.
- Хорошев А.С. Политическая история русской канонизации (XI-XVI вв.) / А.С.Хорошев. — М., 1986.
- Хорошкевич А.Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV — начала XVI в. / А.Л.Хорошкевич. — М., 1980.
- Чарушников В. Кто такой Александр Невский? / В.Чарушников // Москва. — 2003. — №5. — С. 189-197.
- Черепнин Л. Русские феодальные архивы XIV-XV веков: В 2-х т. / Л.Черепнин. — М., 1948-1951.
- Черепнин Л.В. Образование русского централизованного государства в XIV-XV веках / Л.В.Черепнин. — М., 1960.
- Шапиро А.Л. Проблемы социально-экономической истории Руси XIV-XVI вв. / А.Л.Шапиро. — Ленинград, 1977.
- Шмидт С.О. Становление Российского самодержавства / С.О.Шмидт. — М., 1973.
- Шокарев С. Русские княжества в XIV-XV столетиях / С.Шокарев // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2003. — 1-7 января (№1). — С. 2-9.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Об'єднання руських земель і утворення Московської держави (XIV — початок XVI ст.) (8 год.).

План:

1. Політичний розвиток Північно-Східної Русі в XIV — першій половині XV ст.
2. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
3. Об'єднання північно-східних руських земель навколо Московського князівства.
4. Зовнішня політика Московського князівства.
5. Внутрішня політика Московського князівства.
6. Політична криза 30-40-х років XVI ст.

Б) Семінарське заняття №23-24: Централізація Північно-Східної Русі навколо Москви (4 год.)

План:

1. Причини та передумови зміцнення Московського князівства у XIV-XV ст.
2. Політика Івана I Калити.
3. Діяльність Дмитрія Донського.
4. Династична війна в Московському князівстві.
* * *
5. Подальше об'єднання північно-східних руських земель навколо Москви упродовж XV — початку XVI ст.
6. Державний лад Московської держави кінця XV — початку XVI ст.
7. Соціально-економічне становище новоутвореної Московської держави.
8. Зовнішня політика Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.

Методичні рекомендації:

У першому питанні семінарського заняття необхідно з'ясувати причини та передумови централізації Північно-Східної Русі навколо Московського князівства упродовж XIV-XV століть, визначити фактори возвеличення Москви серед інших руських міст.

У другому та третьому питаннях варто проаналізувати внутрішню політику Івана I Калити та Дмитрія Донського, спрямовану на зміцнення Московського князівства та його перетворення на Московську державу.

Четверте питання семінару передбачає розкриття причин і ходу так званої династичної війни в Москві у другій половині XV століття, визначення нових тенденцій у розвитку Московської держави.

П'яте та шосте питання торкаються проблеми аналізу процесу подальшого об'єднання руських земель навколо Москви та з'ясування основних рис державного ладу князівства наприкінці XV — початку XVI століть.

Останні два питання другого заняття даної теми стосуються визначення особливостей соціально-економічного та зовнішньополітичного становища Московської держави упродовж кінця XV — початку XVI століття. Тут необхідно розкрити передумови виникнення централізованої Російської держави з абсолютною владою монарха — московського князя.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

І рівень:

1. Він мріяв про титул «старійшого князя», тому все своє життя боровся за стародавню столицю, за що й отримав своє прізвисько. Хто це?
а) Іван I; б) Олександр; в) Юрій; г) Андрій.

2. Жорстокість і властолюбство допомогли йому досягти успіху. Використовуючи допомогу ворогів, розпочав надзвичайно складну справу — «збирання земель». Заклав підвалини величезної держави, був найбагатшим князем. Хто це?
а) Іван I; б) Олександр; в) Юрій; г) Андрій.
3. Він приєднав до своїх володінь північно-західні землі. Поклав кінець принизливому татаро-монгольському ігові. Хто це?
а) Іван II; б) Василь I; в) Іван III; г) Василь II.
4. Що тут зайве?
а) Іван III; б) Дмитрій Донський; в) Іван Калита; г) Юрій Довгорукий; д) Андрій Боголюбський; е) Олег Рязанський.
5. Що тут зайве?
а) помістя; б) митрополит; в) вотчина; г) феодална ієрархія; д) баскаки.
6. 3 його ім'ям пов'язують заснування Москви. Хто він?
а) Андрій Боголюбський; б) Юрій Довгорукий; в) Іван Калита; г) Олександр Невський.
7. Хто у Великому Новгороді скликав раду панів і віче та зберігав скарбницю міста?
а) архієпископ-владика; б) посадник; в) князь; г) тисяцький.
8. Ростово-Суздальське князівство відокремилася від Києва за правління:
а) Всеволода Велике Гніздо; б) Юрія Довгорукого; в) Андрія Боголюбського; г) Івана Калити.

І рівень:

9. Розкрийте основну ідею теорії «Москва — третій Рим».
10. Чому Іван III спочатку підтримував нестяжателів?
11. Напишіть листа одному з московських князів за власним вибором. Чому саме йому? Що б Ви йому порадили?
12. Схематично покажіть систему управління «Пана Великого Новгорода».
13. Заповніть таблицю:

Повноваження вищих посадових осіб у Великому Новгороді

<i>Посадник</i>	<i>Архієпископ</i>	<i>Тисяцький</i>	<i>Князь</i>
...

14. Заповніть таблицю:

Розширення території Московської держави в XIV-XV ст.

<i>Роки</i>	<i>Князь</i>	<i>Нові землі</i>	<i>Подія, в результаті якої відбулося приєднання</i>
...

15. Територіальне зростання Московської держави у XV столітті — закономірний процес чи заслуга царя Івана III? Якби не було Івана III, чи об'єдналися б землі Північно-Східної Русі у XV столітті? Обґрунтуйте відповідь.

16. Яке значення в житті Великого Новгороду мав князь?
17. Що сталося з Володимиро-Суздальським князівством після смерті Всеволода Велике Гніздо?
18. Які методи застосовували московські князі для збільшення своїх володінь? Відповідь підтвердити фактами.
19. Які фактори були вирішальними у звільненні від татаро-монгольського іга Московської держави? Обґрунтуйте відповідь.
20. Чому міжусобиці в Московському князівстві першої половини XV століття не призвели до його розпаду, як це було з Київською Руссю? Обґрунтуйте.

III рівень (усім):

На контурній карті покажіть процес об'єднання північно-східних руських земель навколо Московського князівства упродовж XV — початку XVI століття.

ТЕМА 4.3. Культура на руських землях у XIV — на початку XVI ст.

Зміст теми:

Загальні передумови культурного розвитку на руських землях у XIV-XVI ст. Розвиток літератури. Літературні жанри. Еволюція усної народної творчості. Народні й наукові знання на руських землях.

Особливості архітектури Московського князівства. Живопис та інші види образотворчого мистецтва на Русі в період пізнього середньовіччя.

Література до теми:

- Борисов Н.С. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв. / Н.С.Борисов. — М., 1988.
- Ботвинник М. Откуда есть пошел букварь / М.Ботвинник. — Минск, 1983.
- Бычков В.В. Русская средневековая эстетика. XI-XVII века / В.В.Бычков. — М., 1992.
- Герберштейн С. Записки о Московии / С.Герберштейн. — М., 1988.
- Греков Б.И. Мир истории: русские земли XIII-XV вв. / Б.И.Греков. — М., 1986.
- Дмитриева Н.А. Краткая история искусств / Н.А.Дмитриева. — М., 1989.
- Зимин А.А. И.С.Пересветов и его современники / А.А.Зимин. — М., 1958.
- История России с древнейших времен до 1861 г. / Под ред. Н.И.Павленко. — М., 1996.
- История русской литературы XI-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — М., 1980.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Історія світової культури. — К., 2001.
- Історія української та зарубіжної культури. — К., 2001.
- Казакова Н.А. Вассиан Патрикеев и его сочинения / Н.А.Казакова. — М.-Ленинград, 1960.
- Казакова Н.А. Очерки по истории русской общественной мысли. Первая треть XVI в. / Н.А.Казакова. — Ленинград, 1970.
- Казакова Н.А. Антифеодальные еретические движения на Руси XIV — начала XVI в. / Н.А.Казакова, Я.С.Лурье. — М.-Ленинград, 1955.
- Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви / А.В.Карташев. — Т. 1-2. — М., 1992-1993.
- Клибанов А.И. Реформационные движения в России в XIV — первой половине XVI в. / А.И.Клибанов. — М., 1960.
- Очерки русской культуры XVI в.: В 2-х ч. — М., 1977.
- Памятники литературы Древней Руси. Конец XV — первая половина XVI века. — М., 1984.
- Памятники литературы Древней Руси. Середина XVI века. — М., 1985.
- Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
- Свак Д. К вопросу об оценке деятельности Ивана Пересветова / Д.Свак // Studia Slavica. — 1978.
- Сеницына Н.В. Максим Грек в России / Н.В.Сеницына. — М., 1977.
- Сеницына Н.В. Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV-XVI вв.) / Н.В.Сеницына. — М., 1998.
- Соловьев С.М. История России с древнейших времен / С.М.Соловьев // Сочинения: В 15-ти кн. — М., 1959-1966. — Кн. 2-4.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т. 1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Культура руських земель у XIV — на початку XVI ст. (2 год.).

План:

1. Освіта та наукові знання.
2. Література.
3. Мистецтво та архітектура.

Б) Семінарське заняття №25-26: Північно-руська культура Московської держави (XIV-XVI ст.) (4 год.)

План:

1. Освіта та наукові знання в Московській державі упродовж XIV — початку XVI століття:
 - а) іноземний вплив;
 - б) самобутній розвиток;
 - в) книгодрукування.

2. Північно-руська література Московської держави:
 - а) літописання та хронографи;
 - б) полемічна література;
 - в) агіографічна література;
 - г) усна народна творчість.

* * *
3. Мистецтво в Московській Русі XIV — початку XVI століття:
 - а) образотворче мистецтво;
 - б) прикладне мистецтво.
4. Архітектура Московської держави XIV — початку XVI століття:
 - а) церковно-релігійного призначення;
 - б) оборонно-фортифікаційного характеру;
 - в) побутово-житлова архітектура.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання необхідно з'ясувати рівень розвитку освіти та наукових знань упродовж XIV — початку XVI століття на північно-руських землях, визначити ступінь впливу іноземного поневолення на культурний розвиток Московської Русі.

У другому питанні потрібно показати основну проблематику та жанровість північно-руської літератури в післяігровий період. Варто проаналізувати значення відродження літописання та активізації складання хронографів для розвитку знань із історії, роль агіографічної літератури для розвитку писемності в руських землях і становлення полемічної літератури для розвитку публіцистики в Північно-Східній Русі.

При розгляді третього та четвертого питань необхідно показати роль північно-руського мистецтва та архітектури у відновленні державності на теренах колишньої домонгольської Київської Русі. Обов'язково варто відмітити значне місце релігійного чинника в розвитку образотворчого та прикладного мистецтва й архітектури північно-руських земель означеного періоду. Також потрібно навести приклади зразків північно-руського мистецтва та архітектури XIV-XVI століть.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (3 год.):

Рівень:

1. Хто автор «Ходіння за три моря»?
 - а) Афанасій Нікітін;
 - б) Нікодим;
 - в) Макарій;
 - г) Іван Федоров.
2. Автор твору «Домострой»:
 - а) Макарій;
 - б) Сильвестр;
 - в) Нестор;
 - г) Філофей.
3. Автор теорії «Москва — третій Рим»:
 - а) Макарій;
 - б) Сильвестр;
 - в) Нестор;
 - г) Філофей.
4. Автор ікони «Трійця»:
 - а) Феофан Грек;
 - б) Андрій Рубльов;
 - в) Аристотель Фіорованті;
 - г) Феодосій Косий.

II рівень:

5. Коли і під впливом яких чинників розпочався процес відродження руської культури?
6. Проаналізуйте нові літературні жанри та назвіть причини їх виникнення у Московській державі.
7. Ви згодні з твердженням, що монголо-татарське іго не знищило самобутність і самостійність руської культури? У чому проявлялася наступність в її розвитку?
8. Проаналізуйте мету створення та основний сюжет «Задонщини».
9. Проаналізуйте мету створення та основний сюжет «Сказання про Мамаєве побоїще».
10. Дайте характеристику жанру літератури XV-XVI століття — «ходіння».
11. Дайте загальну характеристику твору «Великі Четьї Мінеї».
12. Проаналізуйте діяльність і погляди Федора Карпова.
13. Проаналізуйте діяльність і погляди Івана Пересвєтова.
14. Поясніть словосполучення «секуляризація культури». Коли цей процес з'явився у Московській державі?
15. Проаналізуйте ідеологічну позицію «стригольників».
16. Проаналізуйте ідеологічну позицію «жидовствующих».
17. Проаналізуйте ідеологічну позицію «іосифлян».
18. Проаналізуйте ідеологічну позицію «нестяжателів».
19. Проаналізуйте ідеологічну позицію «вільнодумців».
20. Визначте особливості одягу жителів Московської держави XIV-XVI століть.

* * *

3.4. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №4

1. Проаналізуйте передумови наступу татаро-монголів на Русь.
2. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
3. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
4. Охарактеризуйте ситуацію у Владимиро-Суздальській землі в умовах іга.
5. Визначте особливості розвитку Новгородської феодальної республіки в умовах іга.
6. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іга.
7. Встановіть наслідки монголо-татарського іга для Русі.
8. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
9. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
10. Дайте аналіз діяльності князя Юрія Довгорукого.
11. Проаналізуйте політику князя Олександра Невського.
12. Прослідкуйте етапи боротьби за ярлик Великого князя Владимирського.
13. Проаналізуйте суперництво Москви та Твері.
14. Визначте економічний розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
15. Дайте характеристику політичного та військового зміцнення Московського князівства за Івана I Калити.
16. Визначте особливості діяльності Семена Гордого та Івана Красного у Московському князівстві.
17. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
18. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
19. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
20. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
21. Дайте аналіз діяльності князя Василя I.
22. Встановіть особливості політики князя Василя II.
23. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
24. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в економічній сфері.
25. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в військовій і внутрішньополітичній сфері.
26. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в зовнішньополітичній сфері.
27. Зробіть загальну характеристику Судебника Івана III як історичного джерела та пам'ятки середньовічного права.

28. Охарактеризуйте особливості суперництва Москви та Великого Новгороду.
29. Встановіть особливості управління у Новгородській республіці до московської агресії.
30. Проаналізуйте відносини Московського князівства з Великим князівством Литовським.
31. Змалюйте процес завершення територіального об'єднання руських земель навколо Москви.
32. Проаналізуйте процес формування загальнорусських органів управління та особливої форми державності Московської держави.
33. Визначте історичне значення утворення Московської централізованої держави.
34. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
35. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
36. Розгляньте феодальне землеволодіння в Московській централізованій державі напередодні епохи Івана Грозного.
37. Проаналізуйте причини та наслідки політичної кризи 30-40-х років XVI століття.
38. Встановіть особливості розвитку літописання на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
39. Встановіть особливості розвитку полемічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
40. Встановіть особливості розвитку агіографічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
41. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
42. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
43. Дослідіть появу книгодрукування в Московській державі.
44. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
45. Встановіть роль іноземців у розвитку північно-руської культури пізнього середньовіччя.
46. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
47. Охарактеризуйте прикладне мистецтво в Московській Русі.
48. Визначте особливості живопису в Московській державі пізнього середньовіччя.
49. Проаналізуйте побут населення Московського князівства.
50. Дайте характеристику церковно-релігійного життя в Московській державі упродовж XIV-XVI століть.

**3.5. Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань
за II семестр**

Тематика рефератів:

1. Перші військово-політичні об'єднання західних слов'ян.
2. Держава Само та Карантанія.
3. Велика Моравія та її значення для середньовічного слов'янства.
4. Доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
5. Утворення Чеського князівства.
6. Запровадження християнства в Чехії.
7. Чехія за правління династії Люксембургів.
8. Ідеологія Яна Гуса та її джерела.
9. Передумови гуситського руху.
10. Початок виступу гуситів у Чехії.
11. Політична програма чашників.
12. Політична програма таборитів.
13. Трагування гуситами «Чотирьох празьких статей».
14. Перший період гуситських воєн.
15. Другий період гуситських воєн.
16. Розгром гуситами хрестових походів.
17. Проблема гусизму на Базельському соборі.
18. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Діяльність чашників на зближення з католиками.
19. Джерела та історіографія гуситського руху.
20. Ян Желівський — портрет на тлі епохи.
21. Ян Жижка — портрет на тлі епохи.
22. Значення гуситського руху для середньовічної Європи.
23. Станова монархія в Чехії за австрійських Габсбургів.
24. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
25. Словацькі землі в середні віки.
26. Діяльність братиків у Словаччині.
27. Виникнення Польської держави та династія Пястів.
28. Внутрішня та зовнішня політика Мешка I.
29. Запровадження християнства в Польщі.
30. Діяльність Болеслава Хороброго.
31. Гнезненський з'їзд 1000 року.
32. Болеслав II Сміливий і його діяльність.
33. Політична криза 1030-х років у Польській державі.
34. Політика князя Болеслава III Кривоустого.
35. Причини та наслідки політичної роздробленості Польської держави.
36. Політична роздробленість Польщі у XII-XIII ст.
37. Становище церкви в середньовічній Польщі.

38. Культура середньовічної Польщі.
39. Еволюція системи сеньйорату та принципату.
40. Діяльність Владислава Локетка.
41. Діяльність і реформи Казимира Великого.
42. Формування станової монархії в Польщі.
43. Значення Кревської унії для зміцнення Польської держави.
44. Експансія Польщі на землі Галицько-Волинського князівства.
45. Польсько-литовське зближення та його значення.
46. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
47. Наслідки Грюнвальдської битви для Польщі.
48. Польське королівство в Тринадцятирічній війні.
49. Унія Польського королівства з Угорщиною.
50. Адміністративний устрій середньовічної Польської держави.
51. Формування польської середньовічної нації.
52. Соціальна структура середньовічного польського населення.
53. Польська література в добу середньовіччя та освіта.
54. Середньовічне мистецтво Польщі.
55. Книгодрукування у слов'ян Центральної Європи.
56. Привілеї Людовіка Великого, Владислава II та Казимира IV.
57. Встановлення татаро-монгольського іґа на Русі.
58. Відносини Русі з Золотою Ордою.
59. Київське князівство в період іґа.
60. Владимиро-Суздальська земля під час іґа.
61. Смоленське князівство під час іґа.
62. Чернігівське князівство під час іґа.
63. Муромо-Рязанське та Полоцьке князівства під час іґа.
64. Новгородська феодальна республіка під час іґа.
65. Галицько-Волинське князівство під час іґа.
66. Наслідки татаро-монгольського іґа для східних слов'ян.
67. Історіографія золотоординського іґа на руських землях.
68. Боротьба руського народу проти татаро-монголів упродовж XIII ст.
69. Діяльність Олександра Невського.
70. Передумови та особливості об'єднання руських земель навколо Москви.
71. Суперництво Москви з сусідніми землями.
72. Економічне та військове зміцнення Московського князівства в XIV ст.
73. Московська Русь за Івана Калити.
74. Москва за братів Семена Гордого та Івана Красного.
75. Діяльність Дмитрія Московського (Донського).
76. Куликовська битва та її значення для руських земель.
77. Причини возвеличення Москви.
78. Діяльність Василя I та Василя II.

79. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
80. Історичне значення утворення Московської держави.
81. Соціально-економічний розвиток Московського князівства.
82. Державний лад Московського князівства в XV ст.
83. Зовнішня політика Московської централізованої держави.
84. Внутрішня політика великих московських князів.
85. Діяльність Івана III.
86. Судебник Івана III.
87. Діяльність Василя III.
88. Політична криза 30-40-х років XVI ст. у Московському князівстві.
89. Руська література та усна творчість у XIV — першій третині XVI ст.
90. Книгодрукування в Московській Русі.
91. Пізні літописання в Московському князівстві.
92. Архітектура Московської Русі.
93. Живопис у Північній Русі в період пізнього середньовіччя.
94. Іконопис у Північній Русі періоду пізнього середньовіччя.
95. Життя та творчість Андрія Рубльова.
96. Народні та наукові знання в Московській Русі.
97. Побут сільського населення Московської Русі.
98. Побут міського населення Московської Русі.
99. Особливості феодального землеволодіння в Московській Русі.
100. Роль козацтва в історії Московської Русі.

Тематика творчих завдань:

Форма виконання:

- а) письмовий реферат із захистом;*
- б) доповідь з унаочненнями;*
- в) виготовлення та представлення научних посібників, унаочнень, карт, макетів, хрестоматійних підбірок і тематичних альбомів з ілюстраціями тощо;*
- г) виготовлення та показ електронних презентацій, схем, фото-, відео- та аудіоматеріалу тощо;*
- д) методична розробка уроків, екскурсій, тестів тощо;*
- е) складання бібліографічного покажчика та ін.*

1. Виникнення перших держав у західних слов'ян.
2. Утворення Чеського князівства.
3. Утвердження християнства в західних слов'ян.
4. Політичний розвиток Чеського князівства за династії Люксембургів.
5. Ян Гус і його вчення.
6. Політичні програми гуситів.
7. Військові успіхи та поразки гуситів.
8. Джерела та історіографія гуситського руху.
9. Значення гусизму для середньовічної Європи.
10. Ситуація в Чехії після гуситських воєн.
11. Словаки в середні віки.
12. Діяльність братиків у словацьких землях.
13. Польські землі в найдавніші часи.
14. Династія Пястів і виникнення польської державності.
15. Внутрішня політика перших польських князів і королів.
16. Зовнішня політика Польської держави у IX-XIII ст.
17. Культура та освіта в середньовічній Польській державі.
18. Формування станової монархії в Польщі.
19. Кревська унія.
20. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
21. Культура західних слов'ян у середні віки.
22. Встановлення золотоординського іга на Русі.
23. Визволення руських земель від іга.
24. Об'єднання руських земель навколо Москви.
25. Середньовічна культура на північно-руських землях.

**3.6. Питання для підсумкового контролю студентів
за II семестр**

1. З'ясуйте особливості розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
3. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
4. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
5. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
6. Виділіть особливості становища Чехії у складі Священної Римської імперії.
7. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
8. Визначте особливості імперської політики Карла Люксембурга в Чехії.
9. Визначте передумови гуситського руху.
10. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
11. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
12. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
13. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
14. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
15. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
16. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
17. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
18. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
19. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
20. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
21. Визначте особливості становлення режиму станової монархії та утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні.
22. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
23. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
24. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
25. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.

26. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
27. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
28. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
29. Проаналізуйте діяльність князя Болеслава II Сміливого.
30. Дайте характеристику зовнішньої та внутрішньої політики князя Болеслава III Кривоустого.
31. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
32. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
33. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
34. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
35. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
36. Проаналізуйте умови Кревської унії.
37. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
38. Розкрийте наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятирічної війни для Польського королівства.
39. Проаналізуйте унію Польського королівства з Угорщиною.
40. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави в добу середньовіччя.
41. Проаналізуйте особливості формування польської середньовічної нації.
42. Дайте характеристику польської літератури доби середньовіччя.
43. Визначте головні риси польського мистецтва доби середньовіччя.
44. Проаналізуйте освіту в середньовічному Польському королівстві.
45. Установіть значення проникнення ренесансних впливів до духовної культури слов'ян у період середніх віків.
46. Дайте характеристику виникненню та розвитку гуманізму в культурі західних слов'ян доби середньовіччя.
47. Проаналізуйте процес становлення літературних мов у західних слов'ян середньовіччя.
48. Порівняйте Реформацію, Контрреформацію та католицьку реформу на західнослов'янських землях.
49. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
50. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
51. Визначте особливості розвитку Новгородської феодальної республіки в умовах іга.
52. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іга.
53. Встановіть наслідки монголо-татарського іга для Русі.

54. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
55. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
56. Дайте аналіз діяльності князя Юрія Довгорукого та Олександра Невського.
57. Прослідкуйте етапи боротьби за ярлик Великого князя Володимирського.
58. Проаналізуйте суперництво Москви та Твері.
59. Визначте економічний розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
60. Дайте характеристику політичного та військового зміцнення Московського князівства за Івана I Калити.
61. Визначте особливості діяльності Семена Гордого та Івана Красного у Московському князівстві.
62. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
63. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
64. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
65. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
66. Дайте аналіз діяльності князя Василя I.
67. Встановіть особливості політики князя Василя II.
68. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
69. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого.
70. Охарактеризуйте особливості суперництва Москви та Великого Новгороду.
71. Проаналізуйте відносини Московського князівства з Великим князівством Литовським.
72. Змалюйте процес завершення територіального об'єднання руських земель навколо Москви.
73. Проаналізуйте процес формування загальнорусських органів управління та особливої форми державності Московської держави.
74. Визначте історичне значення утворення Московської централізованої держави.
75. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
76. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
77. Розгляньте феодальне землеволодіння в Московській централізованій державі напередодні епохи Івана Грозного.
78. Проаналізуйте причини та наслідки політичної кризи 30-40-х років XVI століття.
79. Встановіть особливості розвитку літописання на північно-русських землях у XIV — на початку XVI ст.
80. Встановіть особливості розвитку полемічної літератури на північно-русських землях у XIV — на початку XVI ст.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

81. Встановіть особливості розвитку агіографічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
82. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
83. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
84. Дослідіть появу книгодрукування в Московській державі.
85. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
86. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
87. Охарактеризуйте прикладне мистецтво в Московській Русі.
88. Визначте особливості живопису в Московській державі пізнього середньовіччя.
89. Проаналізуйте побут населення Московського князівства.
90. Дайте характеристику церковно-релігійного життя в Московській державі упродовж XIV-XVI століть.

**4. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ РЕКТОРСЬКОЇ
КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ**

1. Визначте роль давніх слов'ян у «Великому переселенні народів».
2. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
3. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
4. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
5. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
6. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
7. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
8. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
9. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
10. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
11. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
12. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
13. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
14. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
15. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
16. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
17. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
18. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
19. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
20. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
21. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
22. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
23. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
24. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
25. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
26. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
27. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
28. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
29. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
30. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
31. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

32. Охарактеризуйте діяльність хорватського князя Томислава.
33. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
34. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
35. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
36. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
37. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
38. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
39. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
40. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
41. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
42. Визначте передумови гуситського руху.
43. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
44. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
45. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
46. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
47. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
48. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
49. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрями гуситів.
50. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
51. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
52. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
53. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
54. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
55. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
56. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
57. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
58. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
59. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
60. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.

61. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
62. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
63. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
64. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
65. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
66. Проаналізуйте умови Кресьської унії.
67. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
68. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави в добу середньовіччя.
69. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
70. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
71. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іга.
72. Встановіть наслідки монголо-татарського іга для Русі.
73. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
74. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
75. Визначте розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
76. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
77. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
78. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
79. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
80. Дайте аналіз діяльності князя Василя I та Василя II.
81. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
82. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого.
83. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
84. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
85. Встановіть особливості розвитку літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
86. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
87. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
88. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
89. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
90. Охарактеризуйте мистецтво в Московській Русі.

**КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ**

1. ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ

Лекція №1: Походження та рання історія слов'ян (2 год.).

План:

1. Теорії походження слов'ян.
2. Лінгвістичні дані про давніх слов'ян.
3. Писемні свідчення іноземців.
4. Суспільно-політичний устрій давніх слов'ян.
5. Науки та джерела про давніх слов'ян. Історіографія про прабатьківщину слов'ян.

Лекція №2: Розселення слов'ян на Балканському півострові (2 год.).

План:

1. Слов'янські племена в добу «Великого переселення народів».
2. Колонізація слов'янами візантійських провінцій на Балканах.
3. Розмежування слов'ян на східних, західних і південних.

Лекція №3: Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави (2 год.).

План:

1. Походження та розселення східних слов'ян.
2. Господарство східних слов'ян.
3. Суспільна організація.
4. Язичництво давніх слов'ян.
5. Початок Русі. Норманізм і антинорманізм.

Лекція №4: Болгарська державність в середні віки (2 год.).

План:

1. Початок державного будівництва та політика болгарських ханів.
2. Прийняття християнства в Болгарії. Богомільський рух.
3. Встановлення візантійського панування.
4. Економічний і політичний розвиток II Болгарського царства в XII-XIV ст.
5. Повстання Івайло та подальший розвиток Болгарії.
6. Османське завоювання Болгарії та його наслідки.

Лекція №5: Середньовічна Боснія та основні віхи її історії (2 год.).

План:

1. Боснійські землі в X-XIII ст.
2. Боснійська бановина.
3. Боснія за правління Твртко.
4. Занепад Боснійської держави.

Лекція №6: Особливості ранньосередньовічного розвитку слов'янських народів Центральної Європи (2 год.).

План:

1. Політична ситуація в слов'янських землях Центральної Європи.
2. Соціально-економічне становище західних слов'ян у середні віки.
3. Особливості культурного розвитку слов'ян Центральної Європи.

Лекція №7-8: Еволюція середньовічної Чеської держави (4 год.).

План:

1. Формування держави Пржемисловців.
2. Політична ситуація в Чехії у XIV — на початку XV століття.
3. Гуситські війни: причини, хід і результати.
4. Значення гуситської революції для Чехії та Європи.

Лекція №9-10: Розвиток ранньосередньовічної Польської держави (4 год.).

План:

1. Виникнення держави в поляків.
2. Прийняття християнства Польщею.
3. Зовнішня політика за правління Мешка I та Болеслава I.
4. Політична криза у 1030-х рр. і політичний розвиток у 1040-х — 1130-х рр.
5. Суспільно-політичний устрій давньопольської держави.
6. Період роздробленості Польської держави.

Лекція №11-12: Об'єднання руських земель і утворення Московської держави (XIV — початок XVI ст.) (4 год.).

План:

1. Політичний розвиток Північно-Східної Русі в XIV — першій половині XV ст.
2. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
3. Об'єднання північно-східних руських земель навколо Московського князівства.
4. Зовнішня та внутрішня політика Московського князівства на зламі XV-XVI ст.
6. Політична криза 30-40-х років XVI ст.

2. ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття №1: Болгарська держава у VII-XII ст. (2 год.)

План:

1. Передумови виникнення Болгарської держави в ранньому середньовіччі.
2. Державний устрій і політична структура болгарського суспільства в VII-XI ст.
3. Виникнення та занепад Західної Болгарської держави.
4. Богомільство: передумови виникнення та сутність вчення.
5. Особливості візантійського панування на болгарських землях.

Семінарське заняття №2: Друге Болгарське царство (2 год.)

План:

1. Відновлення та утвердження Болгарської держави наприкінці XII — початку XIII ст.
2. Політичний розвиток Другого Болгарського царства.
3. Економічний розвиток і соціальні відносини в Болгарії упродовж XIII-XIV ст.
4. Послаблення Другого Болгарського царства напередодні османського завоювання.
5. Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави.
6. Культура та побут болгар наприкінці XII-XIV ст.

Семінарське заняття №3: Сербська держава Неманичів (2 год.)

План:

1. Передумови формування держави Неманичів. Зетська держава.
2. Здобуття Сербією державної незалежності та проголошення королівства.
3. «Законник» Стефана Душана.
4. Проголошення Сербією царства та патріархії.
5. Падіння Сербської держави та встановлення османського панування.

Семінарське заняття №4: Гуситський рух у Чехії (2 год.)

План:

1. Учення та діяльність Яна Гуса.
2. Програмні вимоги гуситів на першому етапі революції.
3. Другий етап: військові перемоги гуситів і їх походи за межі Чехії.
4. Завершальний період гуситської революції: наслідки руху.

Семінарське заняття №5: Розквіт Польського королівства в період пізнього середньовіччя (XIV-XVI ст.) (2 год.)

План:

1. Відродження державності Польського королівства за Владислава Локетка.
2. Внутрішня та зовнішня політика Казимира III Великого.
3. Політичний та соціально-економічний розвиток Польщі в період правління династії Ягеллонів.
4. Формування станово-представницької монархії в Польщі упродовж XIV-XVI століть.
5. Особливості зовнішньої політики Польського королівства в означений період.

Семінарське заняття №6: Руські землі та Золота Орда (XIII-XIV ст.) (2 год.)

План:

1. Установлення залежності руських земель від Золотої Орди.
2. Відносини руських князівств із Золотою Ордою.
3. Боротьба руських князівств проти татаро-монгольського нашествия.
4. Наслідки золоординського іга для Русі.

Семінарське заняття №7-8: Централізація Північно-Східної Русі навколо Москви (4 год.)

План:

1. Причини та передумови зміцнення Московського князівства у XIV-XV ст.
2. Політика Івана I Калити.
3. Діяльність Дмитрія Донського.
4. Династична війна в Московському князівстві.
* * *
5. Подальше об'єднання північно-східних руських земель навколо Москви упродовж XV — початку XVI ст.
6. Державний лад Московської держави кінця XV — початку XVI ст.
7. Соціально-економічне становище новоутвореної Московської держави.
8. Зовнішня політика Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.

3. ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема №1: Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.)

План:

1. Передумови утворення давньоруської держави.
2. Внутрішня та зовнішня політика перших київських князів.
3. Прийняття християнства та діяльність Володимира Великого.
4. Київська Русь за Ярослава Мудрого.
5. Феодальна роздробленість Русі: причини та наслідки.

Тема №2: Культура Київської Русі

План:

1. Наукові знання та освіта в Київській Русі.
2. Література в давньоруській державі.
3. Усна народна творчість на руських землях.
4. Архітектура Київської Русі.
5. Мистецтва на руських землях.

Тема №3: Еволюція середньовічної Хорватії

План:

1. Формування незалежного хорватського князівства. Держава Трпимировичів.
2. Турецький наступ у Хорватії й розподіл хорватських земель.
3. Утворення Військової Границі.

Тема №4: Далматинські міста в середні віки

План:

1. Розвиток Дубровника та Далмації в X-XI ст.
2. Розквіт Дубровника. Далмація в XII-XIV ст.
3. Економічні та політичні здобутки (I половина XV ст.). Посилення османської загрози.
4. Дубровницько-далматинське літературне Відродження.

Тема №5: Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя

План:

1. Середньовічна культура Сербії.
2. Середньовічна культура Хорватії.
3. Середньовічна культура Боснії та Герцеговини.
4. Середньовічна культура Чорногорії.

Тема №6: Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.)

План:

1. Завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
2. Внутрішня політика Порти на загарбаних землях.
3. Соціально-економічне становище поневолених народів.
4. Національно-визвольний рух та його форми.

Тема №7: Втрата Чехією політичної самостійності

План:

1. Суспільно-економічний розвиток Чехії після Гуситської революції.
2. Правління Подебрада в Чехії.
3. Чехія під владою династії Ягеллонів.
4. Приєднання чеських земель до австрійської монархії Габсбургів.

Тема №8: Словаки в середньовічну добу

План:

1. Включення словацьких територій в Угорське королівство в X-XI ст.
2. Боротьба за угорську корону. Діяльність братиків.
3. Словаччина в системі монархії Габсбургів.

Тема №9: Культурний розвиток західних слов'ян у епоху середньовіччя

План:

1. Культурний розвиток у Польському королівстві.
2. Культура чеського народу в добу середньовіччя.
3. Середньовічна словацька культура: визрівання особливих рис і їх утвердження на етнічних землях.

Тема №10: Північно-руська культура Московської держави (XIV-XVI ст.)

План:

1. Освіта та наукові знання в Московській державі упродовж XIV — початку XVI століття:
 - а) іноземний вплив;
 - б) самобутній розвиток;
 - в) книгодрукування.
2. Північно-руська література Московської держави:
 - а) літописання та хронографи;
 - б) полемічна література;
 - в) агіографічна література;
 - г) усна народна творчість.
3. Мистецтво в Московській Русі XIV — початку XVI століття:
 - а) образотворче мистецтво;
 - б) прикладне мистецтво.
4. Архітектура Московської держави XIV — початку XVI століття:
 - а) церковно-релігійного призначення;
 - б) оборонно-фортифікаційного характеру;
 - в) побутово-житлова архітектура.

4. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З КУРСУ

1. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін.
2. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими.
3. Вивчення слов'янської історії зарубіжними вченими.
4. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу.
5. Господарський лад давніх слов'ян.
6. Розселення давніх слов'ян.
7. Соціальна організація давніх слов'ян.
8. Релігія давніх слов'ян.
9. Розвиток мов у давніх слов'ян.
10. Культурний розвиток давніх слов'ян.
11. Наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян.
12. Формування етноніму «слов'яни» та його сучасний стан.
13. Участь слов'ян у «Великому переселенні народів».
14. Масова колонізація слов'янами Балканського півострова.
15. Утворення Аварського каганату та його взаємодія зі слов'янами.
16. Історична доля слов'янського населення Візантії.
17. Особливості етногенезу східних слов'ян.
18. Особливості етногенезу західних слов'ян.
19. Особливості етногенезу південних слов'ян.
20. Ранні додержавні об'єднання у східних слов'ян.
21. Ранні додержавні об'єднання у західних слов'ян.
22. Ранні додержавні об'єднання у південних слов'ян.
23. Передумови утворення Київської Русі.
24. Проблема походження терміну «Русь».
25. Передумови утворення середньовічної болгарської держави.
26. Прийняття християнства Болгарією.
27. Проголошення царства й патріархії в Болгарії.
28. Самуїлова держава та занепад I Болгарського царства.
29. Болгарська культура VIII-XII ст.: характерні риси.
30. Візантійська окупація болгарських земель у XI-XII ст.
31. Богомільський рух у Болгарії.
32. Формування території Київської Русі.
33. Державний лад Київської Русі.
34. Реформи княгині Ольги в Київській Русі.
35. Діяльність Святослава Завойовника.
36. Діяльність Володимира Великого.
37. Прийняття християнства Київською Руссю.
38. Епоха Ярослава Мудрого: політичні здобутки.
39. Епоха Ярослава Мудрого: економічні здобутки.

40. Епоха Ярослава Мудрого: культурні здобутки.
41. «Руська Правда» — законник Київської Русі.
42. Борис і Гліб — київські князі.
43. Церква та релігія в Київській Русі.
44. Митрополит Іларіон і його діяльність.
45. Києво-Печерська Лавра — духовний центр Київської Русі.
46. Діяльність Володимира Мономаха.
47. Повстання 1113 р. в Київській Русі.
48. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
49. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське князівство.
50. Політична роздробленість Київської Русі: Сіверське князівство.
51. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
52. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
53. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
54. Писемність у Київській Русі.
55. Освіта в Київській Русі.
56. Архітектура в Київській Русі.
57. Мистецтво та музика в Київській Русі.
58. Повсякденний побут жителів Київської Русі.
59. Релігія в Київській Русі.
60. Місце церкви в державному будівництві обох болгарських царств.
61. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: перше повстання.
62. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: друге повстання.
63. Повстання братів Асенів і відновлення болгарської державності.
64. II Болгарське царство напередодні османського завоювання.
65. Османське завоювання Болгарії.
66. Характерні риси османського панування на болгарських землях.
67. Антиосманські повстання на болгарських землях.
68. Унікальність побуту та культури болгар у середні віки.
69. Утворення перших сербських князівств.
70. Зетська держава в боротьбі за звільнення від візантійської опіки.
71. Політична діяльність Стефана Немані.
72. Проголошення королівства в Сербії та основні етапи його еволюції.
73. Основні риси середньовічної сербської культури.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

74. «Законник» Стефана Душана як визначна пам'ятка середньовічного сербського права.
75. Сербський напрямок османської експансії на Балканах.
76. Унікальність розвитку Сербської деспотовини.
77. Політична діяльність Стефана Душана.
78. Проголошення царства та патріархії в Сербії.
79. Розквіт середньовічної Боснійської держави.
80. Виникнення Герцеговини та її розвиток у середні віки.
81. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.
82. Виникнення незалежної держави Трпимировичів.
83. Політична діяльність князя Томислава.
84. Особливості розвитку хорватських земель під османською владою.
85. Хорватські землі в складі володінь Габсбургів.
86. Особливості розвитку хорватської літератури та наукових знань.
87. Розвиток словенських земель за доби середньовіччя.
88. Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою.
89. Встановлення венеціанського панування в Далмації.
90. Дубровник під сюзеренітетом Османської імперії.
91. Характерні риси балканської православної традиції слов'ян.
92. Господарсько-економічний устрій балканських слов'ян.
93. Соціально-політична організація балканських слов'ян.
94. Духовне життя балканських слов'ян.
95. Посилення Османської держави на Балканах.
96. Значення битви на р. Мариці для балканських слов'ян.
97. Наслідки битви на Косовому полі для Балкан.
98. Втрата державної незалежності балканськими слов'янськими народами.
99. Антиосманські виступи в слов'янських землях на Балканах.
100. Доля балканських слов'ян під османською владою.
101. Перші військово-політичні об'єднання західних слов'ян.
102. Держава Само та Карантанія.
103. Велика Моравія та її значення для середньовічного слов'янства.
104. Доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
105. Утворення Чеського князівства.
106. Запровадження християнства в Чехії.
107. Чехія за правління династії Люксембургів.
108. Ідеологія Яна Гуса та її джерела.
109. Передумови гуситського руху.
110. Початок виступу гуситів у Чехії.
111. Політична програма чашників.

112. Політична програма таборитів.
113. Трактатування гуситами «Чотирьох праських статей».
114. Перший період гуситських воєн.
115. Другий період гуситських воєн.
116. Розгром гуситами хрестових походів.
117. Проблема гусизму на Базельському соборі.
118. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Діяльність чашників на зближення з католиками.
119. Джерела та історіографія гуситського руху.
120. Ян Желівський — портрет на тлі епохи.
121. Ян Жижка — портрет на тлі епохи.
122. Значення гуситського руху для середньовічної Європи.
123. Станова монархія в Чехії за австрійських Габсбургів.
124. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
125. Словацькі землі в середні віки.
126. Діяльність братиків у Словаччині.
127. Виникнення Польської держави та династія Пястів.
128. Внутрішня та зовнішня політика Мешка І.
129. Запровадження християнства в Польщі.
130. Діяльність Болеслава Хороброго.
131. Гнезненський з'їзд 1000 року.
132. Болеслав II Сміливий і його діяльність.
133. Політична криза 1030-х років у Польській державі.
134. Політика князя Болеслава III Кривоустого.
135. Причини та наслідки політичної роздробленості Польської держави.
136. Політична роздробленість Польщі у XII-XIII ст.
137. Становище церкви в середньовічній Польщі.
138. Культура середньовічної Польщі.
139. Еволюція системи сеньйорату та принципату.
140. Діяльність Владислава Локетка.
141. Діяльність і реформи Казимира Великого.
142. Формування станової монархії в Польщі.
143. Значення Кревської унії для зміцнення Польської держави.
144. Експансія Польщі на землі Галицько-Волинського князівства.
145. Польсько-литовське зближення та його значення.
146. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
147. Наслідки Грюнвальдської битви для Польщі.
148. Польське королівство в Тринадцятирічній війні.
149. Унія Польського королівства з Угорщиною.
150. Адміністративний устрій середньовічної Польської держави.
151. Формування польської середньовічної нації.
152. Соціальна структура середньовічного польського населення.

153. Польська література в добу середньовіччя та освіта.
154. Середньовічне мистецтво Польщі.
155. Книгодрукування у слов'ян Центральної Європи.
156. Привілеї Людовіка Великого, Владислава II Ягайла та Казимира IV.
157. Встановлення татаро-монгольського іґа на Русі.
158. Відносини Русі з Золотою Ордою.
159. Київське князівство в період іґа.
160. Владимиро-Суздальська земля під час іґа.
161. Смоленське князівство під час іґа.
162. Чернігівське князівство під час іґа.
163. Муромо-Рязанське та Полоцьке князівства під час іґа.
164. Новгородська феодальна республіка під час іґа.
165. Галицько-Волинське князівство під час іґа.
166. Наслідки татаро-монгольського іґа для східних слов'ян.
167. Історіографія золотоординського іґа на руських землях.
168. Боротьба руського народу проти татаро-монголів упродовж XIII ст.
169. Діяльність Олександра Невського.
170. Передумови та особливості об'єднання руських земель навколо Москви.
171. Суперництво Москви з сусідніми землями.
172. Економічне та військове зміцнення Московського князівства в XIV ст.
173. Московська Русь за Івана Калити.
174. Москва за братів Семена Гордого та Івана Красного.
175. Діяльність Дмитрія Московського (Донського).
176. Куликовська битва та її значення для руських земель.
177. Причини возвеличення Москви.
178. Діяльність Василя I та Василя II.
179. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
180. Історичне значення утворення Московської держави.
181. Соціально-економічний розвиток Московського князівства.
182. Державний лад Московського князівства в XV ст.
183. Зовнішня політика Московської централізованої держави.
184. Внутрішня політика великих московських князів.
185. Діяльність Івана III.
186. Судебник Івана III.
187. Діяльність Василя III.
188. Політична криза 30-40-х років XVI ст. у Московському князівстві.

Лахно О.П. Історія слов'янських народів (частина I)

189. Руська література та усна народна творчість упродовж XIV — першої третини XVI ст.
190. Книгодрукування в Московській Русі.
191. Пізні літописання в Московському князівстві.
192. Архітектура Московської Русі.
193. Живопис у Північній Русі в період пізнього середньовіччя.
194. Іконопис у Північній Русі періоду пізнього середньовіччя.
195. Життя та творчість Андрія Рубльова.
196. Народні та наукові знання в Московській Русі.
197. Побут сільського населення Московської Русі.
198. Побут міського населення Московської Русі.
199. Особливості феодального землеволодіння в Московській Русі.
200. Роль козацтва в історії Московської Русі.

5. ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ З КУРСУ

ТЕМА 1. Походження слов'ян

План

1. Глотогенез слов'ян.
2. Етногенез слов'ян.
3. Культурогенез слов'ян.

ТЕМА 2. Ранньослов'янський етнос у найдавніший період історії

План

1. Первісний ареал проживання давніх слов'ян.
2. Господарський лад і соціальна організація давніх слов'ян.
3. Мова, релігія та культура давніх слов'ян.

ТЕМА 3. Проблема походження слов'ян в історіографії

План

1. Наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян та основні теорії етногенезу.
2. Формування етноніму (венеди, анти, склавіни, хорвати, серби) та його сучасний стан.
3. Наукові, політичні, ідеологічні аспекти в дискусії про походження етноніму "слов'яни".

ТЕМА 4. Велике переселення народів і роль слов'ян

План

1. Початок розселення слов'ян у місця їх пізнішого проживання.
2. Причини переселення слов'янських племен.
3. Основні напрямки та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.

ТЕМА 5. Розселення слов'ян на Балканському півострові

План

1. Дії слов'ян проти балканських володінь Східної Римської імперії (Візантії): від перших нападів до масової колонізації.
2. Слов'яни та Аварський каганат.
3. Падіння влади Візантії та напрями розселення слов'ян на Балканському півострові.

ТЕМА 6. Візантія та балканські слов'яни в період раннього середньовіччя

План

1. Перехід слов'ян до мирного освоєння захоплених територій на Балканах.
2. Соціально-політична організація слов'ян на колишніх візантійських землях («словіні»).
3. «Візантійська Реконкіста» та відновлення влади імперії над частиною земель Балканського півострову. Історична доля слов'янського населення Візантії.

ТЕМА 7. Виділення східних слов'ян із слов'янського середовища

План

1. Розселення східних слов'ян та їх взаємодія з неслов'янськими етносами.
2. Господарський лад і побут давніх східних слов'ян.
3. Племінні та ранні політичні об'єднання у східних слов'ян.

ТЕМА 8. Процес державотворення у східних слов'ян

План

1. Визрівання передумов утворення давньоруської держави.
2. Причини виникнення Київської Русі.
3. Проблема походження терміну «Русь» в історіографії.

ТЕМА 9. Суспільно-економічний устрій давніх слов'ян у IV-IX ст.

План

1. Землеробство як основа господарської діяльності слов'ян. Розвиток ремесла та торгівлі.
2. Суспільний лад слов'ян. Особливості релігійного життя. Військова справа та її роль у зміцненні слов'янських племен.
3. Характерні риси культури та повсякденного побуту слов'ян.
4. Остаточне розмежування слов'янських племен на східних, західних і південних.

ТЕМА 10. Виникнення та розвиток Першої Болгарської держави до прийняття християнства

План

1. Протоболгари, хан Аспарух і утворення середньовічної болгарської держави.
2. Болгаро-візантійське суперництво у боротьбі за підкорення балканських слов'ян.
3. Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Болгарської держави.
4. Становлення єдиної військово-адміністративної та судової організації на територіальній основі.

ТЕМА 11. Еволюція Першої Болгарської держави від прийняття християнства до початку занепаду

План

1. Прийняття християнства та становлення єдиної й самостійної церковної організації (Болгарська архієпископія).

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

2. Проголошення царства й патріархії в Болгарії.
3. Перший культурний розквіт на шляху освоєння та відтворення основних досягнень візантійської церковної культури («Преславська цивілізація»).
4. Формування болгарської (слов'яно-болгарської) середньовічної народності.

ТЕМА 12. Занепад і ліквідація Першої Болгарської держави

План

1. Ослаблення болгарської держави та початок візантійського завоювання.
2. Рух комітопулів і возвеличення царя Самуїла («Самуїлова держава»).
3. Остаточне падіння I Болгарського царства та візантійське завоювання Болгарії.
4. Богомільський рух.

ТЕМА 13. Еволюція давньоруської держави за перших князів

План

1. Становлення давньоруської держави східних слов'ян: формування території та державного ладу.
2. Криза середини X ст. і реформи Ольги. Святослав-Завойовник.
3. Нова смута й утвердження в Києві Володимира. Його реформи та прийняття християнства, наслідки хрещення.

ТЕМА 14. Розвиток давньоруської держави від Ярослава Мудрого до феодалної роздробленості

План

1. Епоха Ярослава Мудрого. Друга смута на Русі та нове об'єднання.
2. Становлення ранньфеодалних відносин. Державна влада. Міста. Торгівля. Військо.
3. Від язичницьких бунтів до соціального протесту.
4. Повстання 1113 р. і епоха Володимира Мономаха.

ТЕМА 15. Політична роздробленість Київської Русі

План

1. Передумови та причини політичної роздробленості Русі.
2. Утворення на території Русі князівств-держав.
3. Культура Русі: писемність, освіта, архітектура, мистецтво, музика та побут.

ТЕМА 16. Відновлення Болгарської державності. Розквіт Другого Болгарського царства

План

1. Візантійська адміністрація в болгарських землях і становище місцевого населення.
2. Повстання братів Асенів і відновлення середньовічної Болгарської держави.
3. Болгарія у боротьбі за «візантійський спадок». Відновлення царства та патріархії.

ТЕМА 17. Занепад Другого Болгарського царства

План

1. Ослаблення Болгарії: зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати.
2. II Болгарське царство напередодні османського завоювання: тимчасова стабілізація й останній культурний розквіт.
3. Битва на Мариці. Османське завоювання та остаточне падіння середньовічної Болгарської держави.

ТЕМА 18. Серби та сербські землі в період раннього середньовіччя

План

1. Поява сербів на Балканському півострові та утворення перших сербських князівств.
2. Сербські землі між Аварським каганатом, Візантією та I Болгарським царством.
3. Зетська держава у боротьбі за звільнення від візантійської опіки.

ТЕМА 19. Сербська держава за перших Неманичів

План

1. Возвеличення Стефана Немані.
2. Здобуття повної державної незалежності та проголошення королівства й архієпископії.
3. Підйом сербської культури. Формування середньовічної сербської народності.

ТЕМА 20. Розквіт держави Неманичів

План

1. Розквіт Сербської держави Неманичів і її територіально-політична експансія.
2. Стефан Душан і його «Законник».
3. Проголошення царства та патріархії.

ТЕМА 21. Занепад держави Неманичів

План

1. Розпад держави царя Душана та виокремлення Моравської Сербії серед інших сербських державних утворень.
2. Битва на Косовому полі й встановлення залежності від Османської держави.
3. Битва біля Анкари, оформлення деспотовини та останній розквіт середньовічної Сербії.
4. Падіння Сербської деспотовини та остаточне встановлення османського панування у сербських землях.

ТЕМА 22. Середньовічна Боснія

План

1. Боснія в період раннього середньовіччя.
2. Установлення сюзеренітету над Боснією з боку Угорського королівства.
3. Король Твртко та розквіт середньовічної Боснійської держави.
4. Подальше ослаблення та фактичний розпад Боснії. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.

ТЕМА 23. Середньовічна Хорватія

План

1. Перші хорватські князівства. Становлення середньовічної Хорватської держави.
2. Князь Томислав і розквіт ранньосередньовічної Хорватії.
3. Ослаблення Хорватії. Король Дімітрій Звонімір і перехід Хорватії під владу Угорського королівства.
4. Зростання османської загрози, битва біля Мохача та османське завоювання.

ТЕМА 24. Далматинські міста та словенські землі в середні віки

План

1. Міста та фортеці Далматинського узбережжя між Візантією та слов'янами у період раннього середньовіччя.
2. Особливості політико-адміністративної, господарсько-економічної, конфесійно-культурної та етномовної ситуації.
3. Встановлення венеціанського панування в Далмації. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.
4. Словенські землі в VII — XIV ст.

ТЕМА 25. Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя

План

1. Значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян.

2. Культура середньовічних слов'янських країн візантійського культурного кола.
3. Провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування й співпраці.
4. Кирило-Мефодіївська традиція та культурно-мовний простір Slavia Orthodoxa.

ТЕМА 26. Слов'янські землі під владою Османської імперії в середні віки

План

1. Особливості військового, адміністративного та релігійно-судового устрою. Тимарна система та система мілетів.
2. Становище населення слов'янських земель під османською владою. Значення християнства, церкви та її інститутів для збереження культурної й етнічної ідентичності місцевого населення.
3. Антиосманські виступи в слов'янських землях. Їх особливості, спрямованість і вимоги.

ТЕМА 27. Слов'яни Центральної Європи в період раннього середньовіччя

План

1. Розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Перші військово-політичні об'єднання та становлення державності. “Держава Само”. Карантанія. Велика Моравія.
3. Подальша історична доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.

ТЕМА 28. Становлення середньовічної Чеської держави

План

1. Богемія та її населення наприкінці античного часу і в ранне середньовіччя.
2. Князь Борживій і утворення Чеського князівства.
3. Еволюція залежності від Священної Римської імперії та утворення єдиної церковної організації (Празьке єпископство).
4. Політична роздробленість та відновлення єдиної держави. Утвердження королівського достоїнства та особливості державно-політичного становища Чехії у складі Священної Римської імперії.

ТЕМА 29. Розквіт середньовічної Чеської держави

План

1. Чехія за правління династії Люксембургів.
2. Чехія та імперська політика Карла Люксембурга. Наростання кризових явищ.
3. Становлення станової організації й режиму станової монархії.

ТЕМА 30. Гуситський рух у Чехії

План

1. Передумови гуситського руху. Ян Гус, його попередники та наступники.
2. Політична боротьба в 1415-1419 рр. Повстання гуситів.
3. Чашники, таборити та пікарди. Чотири празькі статті, їх трактування напрямками гуситів.
4. Розгром гуситами хрестових походів. Проблема гусизму на Базельському соборі.
5. Угода та об'єднання чашників і католиків. Битва біля Ліпан і поразка таборитів.

ТЕМА 31. Втрага Чехією політичної самостійності

План

1. Утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні. Особливості державно-політичної, конфесійно-культурної ситуації.
2. Боротьба чеських станів проти політики централізації та Контрреформації і їх співробітництво зі станами інших габсбургських володінь.
3. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
4. Відновлення та зміцнення влади Габсбургів і втрата Чехією політичної самостійності.

ТЕМА 32. Словаки у середньовічну добу

План

1. Включення словацьких територій до Угорського королівства упродовж X-XI ст.
2. Словаччина в умовах феодальної роздробленості. Матуш Чак Тренчинський.
3. Словаччина в центрі боротьби за угорську корону. Діяльність братриків.

ТЕМА 33. Еволюція ранньосередньовічної Польської держави

План

1. Польські землі у найдавніші часи.
2. Династія Пястів. Виникнення держави та запровадження християнства.
3. Зовнішня політика князів Мешка I та Болеслава Хороброго.
4. Криза монархії та її подолання. Болеслав II Сміливий і Болеслав III Кривоустий.

ТЕМА 34. Розвиток середньовічної Польської держави упродовж XIV-XV ст.

План

1. Процес відродження державності. Владислав Локеток.
2. Діяльність і реформи Казимира Великого. Формування станової монархії.
3. Кревська унія. Велика війна з Тевтонським орденом, Грюнвальдська битва. Унія з Угорщиною. Тринадцятирічна війна.
4. Політична боротьба у 1500-1560-х роках. Фільварково-панщинна система.

ТЕМА 35. Культура центральноєвропейських (західних) слов'ян в епоху середньовіччя

План

1. Доля Кирило-Мефодіївської традиції та культурно-мовний простір *Slavia Latina*.
2. Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян.
3. Книгодрукування. Становлення літературних мов і розвиток релігійної та світської словесної творчості на їх основі.
4. Реформаційні рухи та проблеми оновлення церковного життя. Контрреформація та католицька реформа.

ТЕМА 36. Боротьба народів Русі за незалежність у XIII ст.

План

1. Наступ татаро-монгол на Русь. Оборона Північно-Західної Русі. Встановлення іга.
2. Відносини Русі та Золотої Орди.
3. Визвольна боротьба народів Русі за звільнення від іга.
4. Наслідки татаро-монгольського іга.

ТЕМА 37. Початок об'єднання руських земель навколо Москви

План

1. Особливості та передумови об'єднання руських земель.
2. Перший етап – возвеличення Москви та початок об'єднання. Боротьба за ярлик Великого князя Владимирського.
3. Іван Калита та його сини. Причини возвеличення Москви.
4. Другий етап об'єднання. Завершення боротьби з Тверю.
5. Початок боротьби з ігом. Куликовська битва та ліквідація іга.

ТЕМА 38. Завершення об'єднання руських земель та утворення Московської держави

План

1. Третій етап – завершення об'єднання руських земель. Приєднання Новгород, Твері.
2. Формування загальноруських органів управління та особливої форми державності.
3. Історичне значення утворення Московської держави.

ТЕМА 39. Соціально-економічний розвиток Московської держави

План

1. Сільське господарство та селянство.
2. Феодальне землеволодіння. Бояри та служилі люди.
3. Місто й міське населення.

ТЕМА 40. Культура на руських землях у XIV — на початку XVI ст.

План

1. Розвиток літератури та літературні жанри. Еволюція усної народної творчості.
2. Народні й наукові знання на руських землях.
3. Особливості архітектури Московського князівства.
4. Живопис та інші види образотворчого мистецтва на Русі в період пізнього середньовіччя.

* * *

**6. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ**

Питання на залік:

1. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
2. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
3. Зробіть аналіз соціально-політичної та господарської організації «словиній».
4. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
5. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
6. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
7. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
8. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
9. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
10. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
11. Визначте особливості формування території Київської Русі.
12. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
13. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
14. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
15. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
16. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
17. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
18. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
19. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
20. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
21. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
22. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
23. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
24. З'ясуйте особливості прийняття сербами християнства.
25. Дайте характеристику Зетської держави.
26. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
27. Зробіть аналіз діяльності Стефана II Першовінчаного.
28. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

29. Охарактеризуйте столітній розвиток середньовічної Сербської держави Неманичів після 1228 р.
30. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
31. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
32. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
33. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
34. Дайте характеристику наслідків битви на Косовому полі кінця XIV ст.
35. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
36. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
37. Опишіть головні культурні надбання Сербії в середньовічну добу.
38. Проаналізуйте перші державні утворення на території Чорногорії.
39. Визначте характерні риси християнізації середньовічного чорногорського населення.
40. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
41. Розкрийте особливості еволюції чорногорських земель у складі Венеції та Османської імперії в XIV-XV ст.
42. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
43. Прослідкуйте процес християнізації на боснійських землях.
44. Зробіть аналіз внутрішнього устрою та зовнішньої політики Боснійської бановини упродовж XIII — середини XIV ст.
45. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
46. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
47. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
48. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
49. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
50. Охарактеризуйте діяльність князя Томислава.
51. Визначте особливості прийняття християнства на хорватських землях.
52. Проаналізуйте ідеологію та діяльність «глаголяшів».
53. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.

Лахно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

54. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
55. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
56. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
57. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
58. Проаналізуйте особливості територіально-судового устрою слов'ян на підосманській території.
59. Простежте умови життя й господарства слов'янських народів під владою турків-османів.
60. Зробіть аналіз культури південних слов'ян в умовах османського панування.

Питання на екзамен:

1. Визначте роль давніх слов'ян у «Великому переселенні народів».
2. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
3. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
4. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
5. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
6. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
7. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
8. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
9. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
10. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
11. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
12. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
13. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
14. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
15. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
16. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
17. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
18. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
19. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

20. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
21. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
22. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
23. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
24. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
25. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
26. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
27. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
28. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
29. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
30. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
31. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
32. Охарактеризуйте діяльність хорватського князя Томислава.
33. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
34. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
35. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
36. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
37. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
38. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
39. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
40. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
41. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
42. Визначте передумови гуситського руху.
43. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
44. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
45. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
46. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
47. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.

48. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
49. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
50. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
51. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
52. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
53. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
54. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
55. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
56. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
57. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
58. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
59. Дайте характеристику діяльності князя Мешка І.
60. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
61. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
62. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
63. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
64. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
65. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
66. Проаналізуйте умови Кревської унії.
67. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
68. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави в добу середньовіччя.
69. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
70. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
71. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іґа.
72. Встановіть наслідки монголо-татарського іґа для Русі.
73. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

74. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
75. Визначте розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
76. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
77. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
78. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
79. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
80. Дайте аналіз діяльності князя Василя I та Василя II.
81. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
82. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого.
83. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
84. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
85. Встановіть особливості розвитку літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
86. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
87. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
88. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
89. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
90. Охарактеризуйте мистецтво в Московській Русі.

7. ЗАГАЛЬНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- Аграрная история Северо-Запада России: Вторая половина XV — начало XVI в. — Ленинград, 1971.
- Акимова О.А. Формирование хорватской раннефеодальной государственности / О.А.Акимова // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV — начала XVI в. / Отв. ред. Б.Д.Греков. — М., 1952-1964. — Т. 1-3.
- Алексеев С.В. Славянская Европа VII-VIII вв. / С.В.Алексеев. — М., 2007.
- Алексеев Ю.Г. Аграрная и социальная история Северо-Восточной Руси XV-XVI вв. Переяславский уезд / Ю.Г.Алексеев. — М.-Ленинград, 1966.
- Алексеев Ю.Г. Развитие поместной системы в XVI в. / Ю.Г.Алексеев, А.И.Копанев // Дворянство и крепостной строй России XVI-XVIII вв. — М., 1975.
- Алексеева Т.И. Восточные славяне: истоки, становление, формирование / Т.И.Алексеева // Наука в России. — 2003. — №2. — С. 63-72.
- Алексеев Ю.М. Теоретичні засади курсу історії слов'янських народів в українській вищій школі / Ю.М.Алексеев, Н.М.Кравченко, Ю.В.Павленко // Український історичний журнал. — 1993. — №10. — С.86-94.
- Алпатов М.В. Сокровища русского искусства. XI-XVI вв. / М.В.Алпатов. — Ленинград, 1971.
- Алферова Г.В. Русские города XVI-XVII веков / Г.В.Алферова. — М., 1989.
- Альшиц Д.Н. Начало самодержавия в России / Д.Н.Альшиц. — М., 1985.
- Ангелов Д. Богомилство в Болгарии / Д.Ангелов. — М., 1954.
- Антология чешской и словацкой философии / Общ. ред. Е.А.Сафроновой и М.А.Хевеши. — М., 1982.
- Анухин Г. Новая гипотеза происхождения государства на Руси / Г.Анухин // Вопросы истории. — 2000. — №3. — С. 51-61.
- Артемьев А. Ледовое побоище и битвы XIV — начала XV в. на северо-западе Руси / А.Артемьев // Вопросы истории. — 1999. — №2. — С. 148-152.
- Арцыбашева Т.Н. Славяне-русы-варяги — кто они? / Т.Н.Арцыбашева // Вопросы истории. — 2004. — №1. — С.118-125.
- Асов А.И. Славянские боги и рождение Руси / А.И.Асов. — М., 1999.
- Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта: В 3-х т. / А.С.Ахиезер. — М., 1991.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Базилевич К.В. Внешняя политика Русского централизованного государства / К.В.Базилевич. — М., 1952.
- Балязин В.Н. Рождение Великой империи / В.Н.Балязин. — М., 2009.
- Баран В. Археологія та лінгвістика про етнокультурний розвиток давніх слов'ян / В.Баран // Українознавство. — 2005. — №4. — С. 270-273.
- Баран В. Велике розселення слов'ян / В.Баран // Археологія. — 1998. — №2. — С. 30-37.
- Баран В. Державотворчі та етнокультурні процеси в період Київської Русі / В.Баран // Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славистів; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Вип.1. — К., 2006. — С.23-40.
- Баран В. До питання про етнічні та державотворчі процеси в Київській Русі / В.Баран // Визвольний шлях. — 2002. — №6. — С. 22-28.
- Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі / В.Баран // Історія в школах України. — 2004. — №4. — С.40-44.
- Баран В. Міждисциплінарні підходи до вивчення етногенезу слов'ян / В.Баран // Історія в школах України. — 2006. — №1. — С. 46-49.
- Баран В. Питання економіки та соціального розвитку слов'ян / В.Баран // Історія в школах України. — 2005. — №5. — С.44-50.
- Баран В. Слов'яни під час Великого переселення народів / В.Баран // Історія в школах України. — 2003. — №3. — С. 46-50.
- Баран В. Слов'яни у V-VII століттях нашої ери / В.Баран // Історія в школах України. — 2003. — №2. — С. 35-38.
- Баран В.Д. Давні слов'яни / В.Д.Баран. — К., 1998.
- Баран В.Д. Походження слов'ян / В.Д.Баран. — К., 1997.
- Баран Я. Суспільний розвиток слов'ян у світлі етнографії, археології та історичних джерел / Я.Баран // Історія в школах України. — 2006. — №7. — С. 52-56.
- Баран Я.В. Слов'янська община / НАН України. Ін-т археології. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. Буковинський центр археологічних досліджень / Я.В.Баран. — К.-Чернівці, 2004.
- Бегичева В. Откуда есть пошла Москва? / В.Бегичева // Наука и религия. — 2007. — №9. — С. 24-27.
- Белорусы / Отв. ред. В.К.Бондарчик. — М., 1998.
- Беляева Г.П. Общественные и государственно-правовые взгляды Яна Гуса / Г.П.Беляева // Учен. зап. Ленингр. ун-та. Сер. юрид. наук. — Ленинград, 1958. — Вып. 10.
- Боброва С.П. Некоторые вопросы крестьянского землевладения в Сербии XII — первой половине XIV вв. / С.П.Боброва // Вопросы истории славян. — Воронеж, 1963. — Вып. 1.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Богатюк М. Устав Володимира Великого і суспільно-економічні зносини з церквою / М.Богатюк // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.327-354.
- Богданов А.П. Княгиня Ольга / А.П.Богданов // Вопросы истории. — 2005. — №2. — С.57-72.
- Бодрухин В. Феодальна роздробленість Русі й еволюція державності / В.Бодрухин // Пам'ять століть. — 2000. — №4. — С. 26-30.
- Борисов Н.С. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв. / Н.С.Борисов. — М., 1988.
- Ботвинник М. Откуда есть пошел букварь / М.Ботвинник. — Минск, 1983.
- Брайчевский М.Ю. Об «антах» Псевдомаврикия / М.Ю.Брайчевский // Советская этнография. — 1953. — №2.
- Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності / М.Ю.Брайчевський. — К., 1964.
- Брайчевський М.Ю. З історії слов'яно-візантійських війн VI ст. Війна 550-551 рр. / М.Ю.Брайчевський // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — К.-Львів, 1999.
- Бровко Н.П. Генезис міст Польщі в IX — XIII століттях / Н.П.Бровко // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. Історія. — 2000. — Вип. 43. — С. 32-37.
- Брудницька Л. Дух хана Кубрата: Коріння болгарського народу віднайдено на українській землі / Л.Брудницька // Політика і культура. — 2001. — №35. — С. 32-33.
- Буганов В.И. Эволюция феодализма в России: Социально-экономические проблемы / В.И.Буганов, А.А.Преображенский, Ю.А.Тихонов. — М., 1980.
- Буданова В.П. Великое переселение народов. Этнополитические и социальные аспекты / Буданова В.П., Горский А.А., Ермолова И.Е. — М., 1999.
- Будовниц И.У. Монастыри на Руси и борьба с ними крестьян в XIV-XVI веках / И.У.Будовниц. — М., 1966.
- Бычков А. Киевская Русь: Страна, которой никогда не было? / Алексей Бычков. — М., 2007.
- Бычков А. Происхождение славян / Алексей Бычков. — М., 2007.
- Бычков А. Энциклопедия славянской мифологии / Алексей Бычков. — М., 2008.
- Бычков В.В. Русская средневековая эстетика. XI-XVII века / В.В.Бычков. — М., 1992.
- Васильев А.А. История Византийской империи. От начала крестовых походов до падения Константинополя / А.А.Васильев. — СПб., 2000.

- Введение христианства на Руси / Отв. ред. А.Д.Сухов. — М., 1987.
- Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII веков / Под ред. В.Л.Янина. — М., 1987.
- Верба И.А. Нашествие монголо-татар на Русь. Куликовская победа / И.А.Верба // История (приложение к газете «Первое сентября»). о:— 2002. — 16-31 июля (№27/28). — С. 8-24; 1-7 августа (№29). — С. 8-13.
- Верба И.А. Первый государь всея Руси / И.А.Верба // Школа. — 1998. — №6. — С. 69-71.
- Веселовский С.Б. Феодалное землевладение в Северо-Восточной Руси / С.Б.Веселовский. — М.-Ленинград, 1947.
- Византийский земельный закон / Под ред. И.П.Медведева. — Ленинград, 1984.
- Відейко М. Напередодні Русі: VIII — початок IX ст. / М.Відейко // Голос України. — 2006. — 7 червня. — С. 12-13.
- Відейко М. Особливості економіки та політики на Русі / М.Відейко // Голос України. — 2007. — 19 вересня. — С. 12-13.
- Війна скіфів із персами за царювання Дарія. Версія Геродота із Галікарнасу // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2005. — №8. — С.19-20.
- Власов В. І роздерлася руська земля: Роздробленість Київської Русі / В.Власов // Історія України. — 2002. — №3. — С. 36-41.
- Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства / А.П.Власто. — К., 2004.
- Волошина Т.А. Языческая мифология славян / Т.А.Волошина, С.Н.Астапоп. — Ростов-н/Д., 1996.
- Волощук О. Ярослав Мудрий — погляд крізь віки / О.Волощук // Науковий світ. — 2004. — №6. — С.14-15.
- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
- Гайдай М. Ідеї Відродження і Бароко в слов'янському фольклорі / М.Гайдай // Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С. 79-89.
- Гвоздь М. Міфи і правда про трьох братів слов'янських / М.Гвоздь // Українське слово. — 2006. — №19. — С. 8.; №20. — С. 8; №21. — С. 8; №22. — С. 8; №23. — С. 8,9.
- Герберштейн С. Записки о Московии / С.Герберштейн. — М., 1988.
- Головки А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — первой трети XIII вв. / А.Б.Головки. — К., 1988.
- Головки О.Б. Держава Романовичів та Золота Орда (40-50-ті рр. XIII ст.) / О.Б.Головки // Український історичний журнал. — 2004. — №6. — С. 3-16.
- Горбаненко С.А. Землеробство слов'ян останньої чверті I тис. н.е. / С.А.Горбаненко // Археологія. — 2006. — №3. — С.73-79.

- Горский А. Ветви славянского древа: «Славинии» раннего средневековья: как складывались государства у славян: VI-VIII вв. / А.Горский // Родина. — 2001. — №9. — С. 22-23.
- Горский А.А. Политические центры восточных славян и Киевской Руси: проблемы эволюции / А.А.Горский // Отечественная история. — 1993. — №6.
- Горский А.А. Проблема происхождения названия «Русь» в современной советской историографии / А.А.Горский // История СССР. — 1983. — №3. — С. 131-137.
- Горский А.А. Русь в конце X — начале XII века: территориально-политическая структура («земли» и «волости») / А.А.Горский // Отечественная история. — 1992. — №4.
- Горський В. Книга і книжники в Київській Русі / В.Горський // Київська Русь. — 2007. — №1. — С.193-212.
- Горський В.С. Святі Київської Русі / В.С.Горський. — К., 1994.
- Грачев В.П. Сербская государственность в X–XIV вв. / В.П.Грачев. — М., 1972.
- Греков Б.Д. Киевская Русь / Б.Д.Греков. — М., 1953.
- Греков Б.И. Мир истории: русские земли XIII-XV вв. / Б.И.Греков. — М., 1986.
- Григорьев Ю. Владимир Красное солнышко, или перестройка №1 / Ю.Григорьев // Наука и религия. — 2004. — №9. — С.18-23.
- Гудзенко О. Духовні ідеали Київської Русі як джерела формування національно-християнської моралі / О.Гудзенко // Сіверянський літопис. — 2003. — №4. — С.23-28.
- Гудзь-Марков А. Домонгольская Русь в летописных сводах V-XIII вв. / Алексей Гудзь-Марков. — М., 2008.
- Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь / Л.Н.Гумилев. — М., 1989.
- Гуревич А.Я. Походы викингов / А.Я.Гуревич. — М., 1996.
- Гусакова Н.А. Из истории борьбы плебейской оппозиции против феодально-католической реакции в начале гуситского движения (1419-1422 гг.) / Н.А.Гусакова. — Минск, 1963.
- Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий / Сост. и пер. Л.П.Лаптева. — М., 1992.
- Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.) / И.Н.Данилевский. — М., 1999.
- Данилова Л.В. Сельская община в средневековой Руси / Л.В.Данилова. — М., 1994.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- Дегтярев А.Я. Русская деревня в XV-XVII веках. Очерк истории сельского расселения / А.Я.Дегтярев. — Ленинград, 1980.
- Денисов О. Прабатьківщина слов'ян / О.Денисов, М.Ведейко // Голос України. — 2005. — №181. — С.8-9.

- Дигтярев А. Два центра зарождения русской государственности / А.Дигтярев, И.Фроянов // Лепта. — 1992. — №1. — С. 165-171.
- Дідух Л. Ремесло у Київській Русі / Л.Дідух // Історія в школах України. — 2005. — №5. — С.41-43.
- Дмитриева Н.А. Краткая история искусств / Н.А.Дмитриева. — М., 1989.
- Домановський А.М. Окремі елементи зовнішньоторговельної політики візантійського уряду та рання історія Давньоруської держави / А.М.Домановський // Археологія. — 2005. — №2. — С. 34-46.
- Досталь М.Ю. Словистика: между пролетарским интернационализмом и славянской идеей (1941-1948) / М.Ю.Досталь // Славяноведение. — 2007. — №2. — С.17-31.
- Древняя Русь в свете зарубежных источников. — М., 1999.
- Древняя Русь: Город, замок, село. — М., 1985.
- Дубов И.В. Спорные вопросы этнической истории северо-восточной Руси IX-XIII вв. / И.В.Дубов // Вопросы истории. — 1990. — №5.
- Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV-XVI вв. — М., 1950.
- Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. / В.Л.Егоров. — М., 1985.
- Егоров В.Л. Русь и ее южные соседи в X-XIII веках / В.Л.Егоров // Отечественная история. — 1994. — №6.
- Еманов В.Е. Рорик Ютландский и летописный Рюрик / В.Е.Еманов // Вопросы истории. — 2002. — №4. — С. 127-137.
- Етнічні процеси у середньовічному слов'янському світі // Український історичний журнал. — 2001. — №3. — С. 3-47.
- Етнокультурні процеси у Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — К.; Львів, 1997.
- Ждан Б. Золота Орда / Б.Ждан // Визвольний шлях. — 1968. — №3. — С. 292-299; №4. — С. 415.
- Забловський А. Українсько-польська модель міжетнічних взаємин (XI-XVII ст.) / А.Забловський // Народна творчість та етнографія. — 2004. — №3. — С. 62-69.
- Завітневич В. Володимир Святий як політичний діяч / В.Завітневич // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.81-202.
- Залізняк Л. Давньоруська народність: Нова версія старого міфу / Л.Залізняк // Урок української. — 2004. — №4. — С. 50-55.
- Залізняк Л. Походження східних слов'ян / Л.Залізняк // Дивослово. — 2001. — №3. — С. 26-28.
- Залізняк Л.Л. Первісна історія України: Навч. посіб. для студ. історич. спец. вищих навч. закладів / Ін-т українознавства Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка / Л.Л.Залізняк. — К., 1999.
- Зимин А.А. В канун грозных потрясений / А.А.Зимин. — М., 1986.

- Зимин А.А. Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в. / А.А.Зимин. — М., 1991.
- Зимин А.А. И.С.Пересветов и его современники / А.А.Зимин. — М., 1958.
- Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI столетий / А.А.Зимин. — М., 1982.
- Иванов С.А. Оборона балканских провинций Византии и проникновение «варваров» на Балканы в первой половине VI в. / С.А.Иванов // Византийский временник. — 1984. — Т. 45.
- Иванова О.В. К вопросу о характере земельной ренты в Малой Польше в XVI-XVII вв. / О.В.Иванова // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960. — К., 1962.
- Иванова О.В. О путях интеграции иноплеменников в Византийской империи в VII-X вв. (преимущественно на примере славян) / О.В.Иванова // Византия между Западом и Востоком. Опыт исторической характеристики. — СПб., 2001.
- Ивина Л.И. Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV — первой половины XVI в. / Л.И.Ивина. — Ленинград, 1979.
- Иловайский Д. Становление Руси / Дмитрий Иловайский. — М., 2005.
- Иловайский Д.И. История России: Киевский период / Д.И.Иловайский. — М., 2008.
- Исаевич Я.Л. Гродские и земские акты — важнейший источник по истории аграрных отношений в Речи Посполитой в XV-XVIII вв. / Я.Л.Исаевич // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1961. — Рига, 1963.
- Истоки: Откуда есть пошли славяне // Родина. — 2001. — №1/2. — С. 20-85.
- Историографические исследования по славяноведению и балканистике. — М., 1984.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- История Болгарии: В 2-х т. — М., 1954. — Т. 1.
- История Византии: В 3-х тт. / Отв. ред. С.Д.Сказкин. — М., 1967. — Т. 1.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История зарубежного искусства. — М., 1984.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1.
- История культур славянских народов: В 3-х т. — Т. 1. Древность и Средневековье. — М., 2003.
- История Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- История России в трех томах / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1996.

- История России с древнейших времен до 1861 г. (Под ред. Н.И.Павленко). — М., 1996.
- История русской литературы XI-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — М., 1980.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1; 1981. — Ч. 2.
- История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- История СССР: Учеб. для ист. фак. пед. ин-тов. Т. 1. С древнейших времен до 1861 года / Под ред. Епифанова П.П., Мавродина В.В. — М., 1983.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т. 1-2.
- История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- Источниковедение истории южных и западных славян (феодальный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів / Ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К., 1987.
- Історія світової культури. — К., 2001.
- Історія української та зарубіжної культури. — К., 2001.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Йордан. О происхождении и деяниях гетов / Е.Скржинская. — СПб., 1997.
- Каждан А.П. Очерки истории Византии и южных славян / Каждан А.П., Литаврин Г.Г. — СПб., 1998.
- Казакова Н.А. Антифеодальные еретические движения на Руси XIV — начала XVI в. / Н.А.Казакова, Я.С.Лурье. — М.-Ленинград, 1955.
- Казакова Н.А. Вассиан Патрикеев и его сочинения / Н.А.Казакова. — М.-Ленинград, 1960.
- Казакова Н.А. Очерки по истории русской общественной мысли. Первая треть XVI в. / Н.А.Казакова. — Ленинград, 1970.
- Кандоба И. Жизнь и деятельность Ивана Калиты / И.Кандоба / Молодая гвардия. — 2006. — №7/8. — С. 164-172.
- Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси / В.В.Каргалов. — М., 1967.
- Каргалов В.В. На границах Руси стоят крепко! Великая Русь и Дикое Поле. Противостояние XIII-XVIII вв. / В.В.Каргалов. — М., 1998.

- Каргалов В.В. Освободительная борьба Руси против монголо-татарского ига / В.В.Каргалов // Вопросы истории. — 1969. — №2, 3, 4.
- Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви / А.В.Карташев. — Т. 1-2. — М., 1992-1993.
- Кацва Л.А. История России VIII-XV вв. / Л.А.Кацва, А.Л.Юрганов. — М., 1993.
- Каштанов С.М. Социально-политическая история России конца XV — первой половины XVI в. / С.М.Каштанов. — М., 1967.
- Кизилев Ю.А. Земли и княжества Северо-Восточной Руси в период феодальной раздробленности (XII-XV вв.) / Ю.А.Кизилев. — Ульяновск, 1982.
- Кирпичников А.Н. Ледовое побоище 1242 г. (новое осмысление) / А.Н.Кирпичников // Вопросы истории. — 1994. — №5. — С. 162-170.
- Кирпичников А.Н. Русь и варяги: Русско-скандинавские отношения домонгольского времени / Кирпичников А.Н., Дубов И.В., Лебедев Г.С. // Славяне и скандинавы. — М., 1986.
- Киселева Г.Н. Киевский воевода Свенельд / Г.Н.Киселева // Вопросы истории. — 2006. — №8. — С.153-156.
- Кіндратенко А.М. Матеріали до історії Скитії-України IV-V ст. Походження та дії гунів. Кн.2. Гуни в описі Пріска Панійського / А.М.Кіндратенко. — Х., 2002.
- Кланица З. Первые славяне в среднем Подунавье и в Полабье / Кланица З., Тржештик Д. // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.). — М., 1991.
- Клибанов А.И. Реформационные движения в России в XIV — первой половине XVI в. / А.И.Клибанов. — М., 1960.
- Климов Е.В. Причины гибели великого князя Святослава I Игоревича / Е.В.Климов // Вопросы истории. — 2008. — №11. — С. 155-160.
- Кліменко С.І. Розробка уроків за темою “Слов’яни та їхні сусіди” / С.І.Кліменко // Історія та правознавство. — 2007. — №22-24. — С.77-87.
- Клюг Э. Княжество Тверское (1247-1485 гг.) / Э.Клюг. — Тверь, 1994.
- Клюг Э. Соперница Москвы: Тверское княжество (1247-1458) / Э.Клюг // Родина. — 1994. — №10. — С. 41-43.
- Ключевский В.О. Курс русской истории / В.О.Ключевский // Сочинения: В 9-ти т. — М., 1987-1990. — Т. 1-2.
- Ключевский В.О. Сказания иностранцев о Московском государстве / В.О.Ключевский. — М., 1991.
- Княгиня Ольга // Все для учителя. Фізичне виховання, ОБЖ. — 2006. — №13-14. — С.59-61.

- Князьков С.А. Допетровская Русь / С.А.Князьков. — М., 2005.
- Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой России / В.Б.Кобрин. — М., 1985.
- Кобрин В.Б. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси / В.Б.Кобрин, А.Л.Юрганов // История СССР. — 1991. — №4.
- Кобычев В.П. В поисках прародины славян / В.П.Кобычев. — М., 1973.
- Ковалів П. До питання про виникнення східнослов'янських націй / П.Ковалів // Визвольний шлях. — 1969. — №5. — С. 631.
- Козак Д.Н. До проблеми походження слов'ян у Дністрово-Дніпровському межиріччі / Д.Н.Козак // Археологія. — 2006. — №2. — С.44-52.
- Колесник М. Вивчення історії південних та західних слов'ян науково-історичними товариствами Лівобережної України (70-ті роки XIX ст. — 30-ті роки XX ст.) / М.Колесник // Рідна школа. — 2003. — №10. — С.51-52.
- Колесник М. Внесок науково-історичних товариств Лівобережної України у розвиток вітчизняного слов'янознавства (70-ті роки XIX ст. — 30-ті роки XX ст.) / М.Колесник // Київська старовина. — 2004. — №1. — С.97-104.
- Колычева Е.И. Аграрный строй России XVI века / Е.И.Колычева. — М., 1987.
- Константин Багрянородный. Об управлении империей: Текст, перевод, комментарий. — М., 1991.
- Копанев А.И. Крестьянство русского Севера в XVI в. / А.И.Копанев. — Ленинград, 1978.
- Копилов С.А. Виникнення історії славістики як нового напрямку слов'янознавчих досліджень в Україні (друга половина XIX ст.) / С.А.Копилов // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2006. — №4. — С.16-21.
- Королюк В.Д. Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья / В.Д.Королюк. — М., 1985.
- Костомаров Н.И. Мысли о федеративном начале в Древней Руси / Н.И.Костомаров // Український історичний журнал. — 1993. — №10. — С. 121-132.
- Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н.И.Костомаров. — Кн. I-III. — М., 1990-1992.
- Котляр М. Давньоруська держава кінця XI — початку XII ст.: Від усобиць до стабілізації / М.Котляр, В.Отрошенко // Український історичний журнал. — 1997. — №2. — С. 18-28.
- Котляр М. З історії міжкнязівських відносин на Русі доби удільної роздробленості / М.Котляр // Історія України. — 2002. — Листопад (№41). — С. 1-7.

- Котляр М. Князівські клани в дипломатичному суперництві за Київ (середина XII ст.) / М.Котляр // Київська старовина. — 2002. — №1. — С. 10-23.
- Котляр М. Причини настання удільної роздробленості на Русі / М.Котляр // Київська старовина. — 1997. — №3/4. — С. 62-76.
- Котляр М. Структура Галицько-Волинського літопису / М.Котляр // Другий міжнародний конгрес українців. Львів, 22-28 серпня 1993 року. Ч.1. — Л., 1994. — С.15-19.
- Котляр М. Усні джерела Галицько-Волинського літопису / М.Котляр // Київська старовина. — 2004. — №1. — С.1-11.
- Котляр Н.Ф. Древнерусская государственность / Н.Ф.Котляр. — СПб., 1998.
- Кочин Г.Е. Сельское хозяйство на Руси конца XIII — начала XVI в. / Г.Е.Кочин. — М.-Ленинград, 1965.
- Кралюк П. Чи приймав князь Володимир Святославич іслам? (маловідомі аспекти зовнішньої політики Київської Русі в X ст.) / П.Кралюк // Людина і політика. — 2004. — №5. — С.52-60.
- Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3-х кн. — Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. — К., 1995.
- Кром М.М. Политический кризис 30-40-х годов XVI века / М.М.Кром // Отечественная история. — 1998. — №5.
- Кузьмин А.Г. Падение Перуна: становление христианства на Руси / А.Г.Кузьмин. — М., 1988.
- Кулаков В.И. Славянская симфония / В.И.Кулаков // Наука в России. — 2003. — №5. — С. 72-79.
- Кульпин Э.С. Золотая Орда: судьбы поколений / Э.С.Кульпин // Восток. — 2006. — №6. — С. 26-41; 2007. — №1. — С. 44-55.
- Курбатов Г.Л. Христианство: Античность. Византия. Древняя Русь / Курбатов Г.Л., Фролов Э.Д., Фроянов И.Я. — Л., 1988.
- Кучкин В.А. Дмитрий Донской / В.А.Кучкин // Вопросы истории. — 1995. — №5.
- Кучкин В.А. Русь под игом: как это было / В.А.Кучкин. — М., 1991.
- Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. / В.А.Кучкин. — М., 1984.
- Лазарев В.Н. Древнерусские мозаики и фрески XI-XV вв. / В.Н.Лазарев. — М., 1973.
- Лазарев В.Н. Русская иконопись. От истоков до начала XVI в. / В.Н.Лазарев. — М., 1983.
- Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии / Л.П.Лаптева. — М., 1990.
- Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1985.

- Лаптева Л.П. Русская историография гуситского движения (40-е годы XIX в. — 1917 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1978.
- Лебедев Г.С. Вернемся к началу: О гипотезе происхождения славян / Г.С.Лебедев // Знание-сила. — 1986. — №10. — С. 17-19.
- Леонтьев А.К. Образование приказной системы управления в Русском государстве / А.К.Леонтьев. — М., 1961.
- Лимонов Ю.А. Владимиро-Суздальская Русь. Очерки социально-политической истории / Ю.А.Лимонов. — Ленинград, 1987.
- Липшиц Е.Э. Византийское крестьянство и славянская колонизация / Е.Э.Липшиц // Византийский сборник. — М.; Ленинград, 1945.
- Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин. — М., 1960.
- Литаврин Г.Г. Славинии VII–IX вв. Социально-политические организации славян / Г.Г.Литаврин // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.
- Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин // История и культура Болгарии. — М., 1981.
- Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) / Г.Г.Литаврин // Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. — М., 1985.
- Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) / Г.Г.Литаврин // Как была крещена Русь. — М., 1988.
- Литаврин Г. Дипломатія руської княгині Ольги / Г.Литаврин // Хроніка-2000. — 2007. — В.67-68. — С.311-384.
- Ловмянський Х. Русь и норманны / Х.Ловмянський. — М., 1985.
- Лотоцький О. Хрещення Руси за кн. Володимира Великого / О.Лотоцький // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.228-244.
- Любимов Л. Искусство Древней Руси / Л.Любимов. — М., 1974.
- Мавродин В.В. Образование единого Русского государства / В.В.Мавродин. — Ленинград, 1951.
- Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши / А.Я.Манусевич. — М., 1952.
- Мартышин О.В. Вольный Новгород. Общественно-политический строй и право феодальной республики / О.В.Мартышин. — М., 1992.
- Маршак Б.И. Перещепинский клад / Б.И.Маршак, К.М.Скалон. — Ленинград, 1972.
- Миллер А.И. Очерк польской истории (X в. — 1918 г.) / А.И.Миллер // Преподавание истории в школе. — 1990. — №1.

- Милов Л.В. Великорусский пахарь. Особенности российского исторического процесса / Л.В.Милов. — М., 1998.
- Милов Л.В. Природно-климатический фактор и особенности российского исторического процесса / Л.В.Милов // Вопросы истории. — 1992. — №4-5.
- Мининков Н.А. Донское казачество в эпоху позднего средневековья (до 1671 г.) / Н.А.Мининков. — Ростов-на-Дону, 1999.
- Мироненко О.М. “Перша релігійна реформа” князя Володимира або третій антихристиянський терор / О.М.Мироненко // Вісник Київського національного університету. Сер. Історія. — 2002. — Вип.63-64. — С.106-108.
- Мицик Ю. Опис Московської держави у хроніці О.Гваньїні / Ю.Мицик // Історичний журнал. — 2006. — №1. — С. 86-97.
- Мишулин А.В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в. н.э. / А.В.Мишулин // Вестник древней истории. — 1941. — №1.
- Мишулин А.В. Древние славяне и судьбы Восточно-Римской империи / А.В.Мишулин // Вестник древней истории. — 1939. — №1.
- Мішин В. Війни східних слов'ян / В.Мішин // Народна армія. — 1999. — 14 вересня. — С. 4-5.
- Мохнач В. Ничего не было: О татаро-монгольском иге / В.Мохнач // Огонек. — 2002. — №30. — С. 48-50.
- Моця О. Київська Русь: Етапи формування державної території / О.Моця // Археологія. — 2001. — №1. — С. 42-50.
- Назаров В. Стояние на Угре / В.Назаров // Вокруг света. — 2007. — №10. — С. 152-162.
- Наливайко В. Гуситський рух і Україна: З історії чесько-українських зв'язків / В.Наливайко // Хроніка-2000. — 1999. — №25/26. — С. 76-88.
- Наливайко С. Аспарух: ім'я засновника Болгарської держави у світлі індоіранських фактів / С.Наливайко // Українознавство. — 2005. — №4. — С. 246-252.
- Насонов А.Н. Монголы и Русь / А.Н.Насонов. — М.-Л., 1940.
- Наумов Е.П. Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII–XV вв. / Е.П.Наумов. — М., 1974.
- Наумов Е.П. К историографии Законника Стефана Душана / Е.П.Наумов // Славяно-балканские исследования. — М., 1972.
- Наумов Е.П. Становление и развитие Сербской раннефеодальной государственности / Е.П.Наумов // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- Наумов Е.П. Экономическое положение Сербского государства в середине XIV в. / Е.П.Наумов // Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.

- Наумов Є.П. Болгарське середньовіччя (VII-XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків / Є.П.Наумов // Проблеми слов'язнавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
- Нефедов С.А. Монгольские завоевания и формирование российской цивилизации / С.А.Нефедов // Вопросы истории. — 2006. — №2. — С. 113-123.
- Нидерле Л. Славянские древности / Л.Нидерле. — М., 2001.
- Новиков А. Норманны и Древняя Русь / А.Новиков // Новый журнал. — 1998. — №1. — С. 132-144.
- Новосельцев А.П. Образование Древнерусского государства и его первый правитель / А.П.Новосельцев // Вопросы истории. — 1991. — №2.
- Носов Н.Е. Очерки по истории местного управления Русского государства первой половины XVI века / Н.Е.Носов. — М.-Ленинград, 1957.
- Носов Н.Е. Становление сословно-представительных учреждений в России / Н.Е.Носов. — Ленинград, 1969.
- Озолин А.И. Бюргерская оппозиция в гуситском движении. Социально-политические требования / А.И.Озолин. — Саратов, 1973.
- Озолин А.И. Из истории гуситского движения / А.И.Озолин. — Саратов, 1962.
- Озолин А.И. Томаш Штитный — идеолог дворянского крыла бюргерской оппозиции в предгуситской Чехии / А.И.Озолин // Славянский сборник. — Саратов, 1972.
- Озолин А.И. Ян Гус о феодальном государстве / А.И.Озолин // Вопросы славянской филологии. — Саратов, 1963.
- Очерки истории культуры славян. — Вып. 1. — М., 1996.
- Очерки русской культуры XVI в.: В 2-х ч. — М., 1977.
- Памятники литературы Древней Руси. Конец XV — первая половина XVI века. — М., 1984.
- Памятники литературы Древней Руси. Середина XVI века. — М., 1985.
- Памятники литературы древней Руси: Начало русской литературы. XI-начало XII в. — М., 1978.
- Памятники права Киевского государства X-XIII вв. — М., 1953.
- Панеях В.М. Кабальное холопство на Руси в XVI в. / В.М.Панеях — Ленинград, 1967.
- Пастернак Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях / Я.Пастернак // Український історик. — 1973. — №1/2. — С. 88-106; №3/4. — С. 69-83.
- Пахльовська О. Польша-Україна-Росія: Бермудський трикутник: слов'янські народи в пошуках справжньої батьківщини / О.Пахльовська // Сучасність. — 2008. — №3/4. — С. 60-80.

- Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость. XIII в. / В.Т.Пашуто. — М., 1956.
- Перевезенцев С.В. К вопросу о специфике русской политической мысли XI-XVII вв. / С.В.Перевезенцев // Вестник Московского университета. Серия 12: Политические науки. — 2008. — №4. — С. 11-22.
- Петров Н. Походження слов'ян / Н.Петров. — К., 1972.
- Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков / В.Я.Петрухин. — Смоленск, 1995.
- Петрухин В.Я. Очерки истории народов России в древности и раннем Средневековье / В.Я.Петрухин, Д.С.Раевский. — М., 2004.
- Платонов С.Ф. Лекции по русской истории / С.Ф.Платонов. — М., 1993.
- Плахонин А. К вопросу о территориальном устройстве Древнерусского государства / А.Плахонин // Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славістів; Нац. б-ка України імені В.І.Вернадського. Вип.1. — К., 2006. — С.358-362.
- Плиний Старший. Естественная история // Вестник древней истории. — 1949. — №2.
- Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. — М.-Ленинград, 1950.
- Полное собрание русских летописей. — М., 1962. — Т. 1-2.
- Полосин И.И. Социально-политическая история России XVI — начала XVII в. / И.И.Полосин. — М., 1963.
- Польские мыслители эпохи Возрождения. Сборник текстов / Подбор, ред. и прим. И.С.Нарского. — М., 1960.
- Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основные черты социального строя / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2006. — №9. — С.67-86.
- Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основы политического строя / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2007. — №3. — С.50-69.
- Поляков А.Н. Образование древнерусской цивилизации / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2005. — №3. — С. 72-89.
- Попова А.Д. Русь и славяне в поисках прародины: Ритмы истории / А.Д.Попова. — М., 2004.
- Поссевино А. Исторические сочинения о России XVI в. / А.Поссевино. — М., 1983.
- Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
- Практикум по истории СССР с древнейших времен до конца XVIII века. — М., 1976.
- Пресняков А.Е. Российские самодержцы / А.Е.Пресняков. — М., 1990.

- Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. — М., 1988.
- Присяжнюк В. Виникнення і розвиток Давньоруської держави / В.Присяжнюк // Історія України. — 2003. — Листопад (№44). — С. 1-6.
- Приходнюк О. Дунайська теорія походження слов'ян (Реальність чи фантазія Печерника Нестора) / О.Приходнюк // Пам'ять століть. — 1999. — №1. — С. 81-87.
- Прицак О. Відкіль єсть пішла руськая земля? / О.Прицак // Сучасність. — 1978. — №3. — С. 48-73.
- Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. — К.: Львів, 1997.
- Пронштейн А.П. Великий Новгород в XVI в. / А.П.Пронштейн. — Харьков, 1957.
- Равинский П. Сербская физиономия Белграда / П.Равинский // Родина. — 2006. — №9. — С. 54-58.
- Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — М., 1989.
- Разин Е.А. История военного искусства: В 3-х т. / Е.А.Разин. — М., 1957. — Т. 2.
- Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян в XV-XVI вв. / Л.В.Разумовская. — М., 1968.
- Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян. От древних времен до XV века / Л.В.Разумовская. — М.; Ленинград, 1958.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI — XII вв.). — М., 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. — М., 1985.
- Рапов О.М. Русская церковь в IX — первой трети XII в. Принятие христианства / О.М.Рапов. — М., 1998.
- Раппопорт П.А. Древнерусская архитектура / П.А.Раппопорт. — СПб., 1993.
- Ричка В. Київська Русь: Проблеми, пошуки, інтерпретації / В.Ричка // Український історичний журнал. — 2001. — №2. — С. 22-23.
- Ричка В. Княгиня Ольга / В.Ричка. — К., 2004.
- Ричка В.М. Знаки влади: Організація та форми репрезентації верховної влади в Київській Русі / В.М.Ричка // Український історичний журнал. — 2009. — №1. — С.67-83.
- Ричка В.М. Про склад і структуру великокнязівського двору середньовічного Києва / В.М.Ричка // Український історичний журнал. — 2007. — №3. — С.4-16.
- Романов А. «Свободные» смерды / А.Романов // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2001. — 23-31 августа (№32). — С. 10-14.

- Романов Б.А. Люди и нравы Древней Руси / Б.А.Романов. — М., 1990.
- Романовы. Исторические портреты, 1613-1762 / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1997.
- Русанова И.П. Славянские древности VI-VII вв.: Культура пражского типа / И.П.Русанова. — М., 1976.
- Рыбаков Б.А. Из истории культуры Древней Руси / Б.А.Рыбаков. — М., 1984.
- Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А.Рыбаков. — М., 1981.
- Сазонова А.С. Социально-политические и национальные требования в учении Яна Гуса / А.С.Сазонова // Учен. зап. Ин-та славяноведения. — М., 1958. — Т. 16.
- Сахаров А.М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. / А.М.Сахаров. — М., 1959.
- Сахаров А.М. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. / А.М.Сахаров. — М., 1969.
- Сахаров А.Н. Балканские походы Святослава и дипломатия Древней Руси / А.Н.Сахаров // Вопросы истории. — 1982. — №2. — С. 81-107.
- Сборник документов по социально-экономической истории Византии/ Отв. ред. Г.А.Косминский. — М., 1951.
- Свак Д. К вопросу об оценке деятельности Ивана Пересветова / Д.Свак // Studia Slavica. — 1978.
- Свердлов М. Володимир Святославич святий — князь і людина / М.Свердлов // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.263-286.
- Свердлов М.Б. Генезис и структура феодального общества в Древней Руси / М.Б.Свердлов. — Ленинград, 1983.
- Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI — начале VII века / М.П.Свердлов // Советское славяноведение. — 1977. — №3.
- Свод древнейших известий о славянах. — М., 1991-1995. — Т. 1-2.
- Сегеда С. Найдавніші історичні витоки слов'янства за даними антропології / С.Сегеда // Народна творчість та етнографія. — 2005. — №6. — С. 18-23.
- Седов В. Соседи Рима, кельтов и германцев: К началу I тысячелетия н.э. относятся первые известия о славянах в античных источниках / В.Седов // Родина. — 2006. — №4. — С. 6-11.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.
- Седов В.В. Русский каганат IX века / В.В.Седов // Отечественная история. — 1998. — №4.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье / В.В.Седов. — Т.1-2. — М., 1994, 1995.
- Семенов-Зусер С. Князь Святослав / С.Семенов-Зусер. — Х.: Кн.-газ. вид-во, 1946.
- Сербия и Болгария в середине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы. — Кишинев, 1980.
- Симоненко М.О. Військове мистецтво слов'ян Київської Русі / М.О.Симоненко // Історія та правознавство. — 2005. — №5. — С.7-9.
- Сеницына Н.В. Максим Грек в России / Н.В.Сеницына. — М., 1977.
- Сеницына Н.В. Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV-XVI вв.) / Н.В.Сеницына. — М., 1998.
- Система государственного феодализма в России. Сб. статей. — М., 1993.
- Скіфія. — Х., 2005.
- Скляренко В.Г. Походження назви Русь / В.Г.Скляренко // Мовознавство. — 2005. — №6. — С. 3-17; 2005. — №3/4. — С. 33-46.
- Скляренко В.Г. Русь і варяги / В.Г.Скляренко. — К., 2006.
- Скрипник М. Політична думка в Київській Русі / М.Скрипник // Історія України. — 2004. — №35. — С.11-14.
- Скрынников Р.Г. Трагедия Новгорода / Р.Г.Скрынников. — М., 1994.
- Славяне и скандинавы. — М., 1986.
- Славяне на Днестре и Дунае. — К., 1983.
- Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. — К., 1990.
- Славянская мифология: Энциклопедический словарь. — М., 1995.
- Славянский мир: Общность и многообразие // Родина. — 2006. — №4. — С. 1-145.
- Смирнов И.И. Очерки политической истории Русского государства 30-50-х годов XVI века / И.И.Смирнов. — М.-Ленинград, 1958.
- Соловьев С.М. История России с древнейших времен / С.М.Соловьев // Сочинения: В 15-ти кн. — М., 1959-1966. — Кн. 2-4.
- Соловьев С.М. Сочинения. Кн. III-VII. История России с древнейших времен / С.М.Соловьев. — Т. 5-13. — М., 1989-1991.
- Солонська Н. Бібліотека Ярослава Мудрого і початок розвитку науки в Київській Русі (XI століття) / Н.Солонська // Історія України. — 2004. — №47. — С.1-4.

Ляхно О.П. Історія слов'янських народів (частина І)

- Солонська Н. Ярослав Мудрий — державний діяч, книжник / Н.Солонська // Вісник Книжкової палати. — 2004. — №5. — С.53-57.
- Спорные вопросы отечественной истории XI-XVIII вв. — М., 1990.
- Средневековая Русь. XIII-XIV века // Родина. — 2003. — №11. — С. 9-143.
- Станиславский А.А. Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории / А.А.Станиславский. — М., 1990.
- Степ С. Варяги: До теорії походження варягів / С.Степ // Визвольний шлях. — 1968. — №4. — С. 415.
- Стефанович П.С. Государство и церковь в домонгольской Руси / П.Стефанович // Вопросы истории. — 2002. — №7. — С. 41-59.
- Судебники XV-XVI веков / Под ред. Б.Д.Грекова. — М.-Ленинград, 1952.
- Терещенко Ю. Становлення старокиївської держави і процес державотворення у Західній Європі (VI-IX ст.) / Ю.Терещенко // Історія України. — 1996. — №7. — С. 1-3.
- Терещенко Ю. Християнізація Русі-України до Володимирового хрещення і європейський контекст / Ю.Терещенко // Історія України. — 1996. — №10. — С. 1-3.
- Тихомиров М.Н. Россия в XVI столетии / М.Н.Тихомиров. — М., 1962.
- Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен / К.Тищенко // Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С.4-16. — №3.
- Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология / А.П.Толочко. — К., 1992.
- Толочко О.П. Київська Русь / О.П.Толочко, П.П.Толочко. — К., 1998.
- Толочко П.П. Давня історія України. В 3-х тт.: Первісне суспільство. 1 / Ред. Станко В.Н. — К., 1997.
- Толочко П.П. Історичні портрети: Із іст. давньоруської та європейської політики X-XII ст. / П.П.Толочко. — К., 1990.
- Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII вв. / П.П.Толочко. — К., 1980.
- Толочко П.П. Ярослав Мудрый / П.П.Толочко. — К., 2002.
- Трепавлов В.В. Золотая орда в XIV-XV веках / В.В.Трепавлов // Преподавание истории в школе. — 2004. — №2. — С. 25-29.
- Трепавлов В.В. Кочевники южнорусских степей / В.В.Трепавлов // Преподавание истории в школе. — 2007. — №3. — С. 36-45.
- Трубецкой Н.С. Наследие Чингизхана / Н.С.Трубецкой. — М., 1999.

- Удальцова З.В. Идейно-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV–VII вв.) / З.В.Удальцова. — М., 1974.
- Уолкер С.С. Чингиз-хан / С.С.Уолкер. — Ростов-на-Дону, 1998.
- Федака С. Любецкий з'їзд князів 1097 року — контрапункт давньоруської історії / С.Федака // Історія України. — 1999. — Квітень (№15). — С. 4-6.
- Флоря Б.Н. Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции / Б.Н.Флоря. — СПб., 2000.
- Фоменкова В.М. Статуты Казимира III как источник по истории аграрных отношений в феодальной Польше / В.М.Фоменкова // Славянский архив. — М., 1963.
- Франклин С. Начало Руси. 750-1200 / С.Франклин, Д.Шепард. — СПб., 2000.
- Фрейденберг М.М. Города-коммуны Далматинского побережья / М.М.Фрейденберг, А.В.Чернышов // Раннефеодальные государства на Балканах. — М., 1985.
- Фрейденберг М.М. Дубровник и Османская империя / М.М.Фрейденберг. — М., 1984.
- Фрейденберг М.М. Крестьянство на Балканах в XII-XVIII вв. / М.М.Фрейденберг. — Калинин, 1984.
- Фрейдзон В.И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В.И.Фрейдзон. — СПб., 2001.
- Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования истории социальной и политической борьбы / И.Я.Фроянов. — М.-СПб., 1995.
- Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-политической истории / И.Я.Фроянов. — Ленинград, 1980.
- Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории / И.Я.Фроянов. — Ленинград, 1974.
- Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
- Хорошев А.С. Политическая история русской канонизации (XI-XVI вв.) / А.С.Хорошев. — М., 1986.
- Хорошкевич А.Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV — начала XVI в. / А.Л.Хорошкевич. — М., 1980.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Н.П.Грацианского и С.Д.Сказкина. — М., 1950.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1-3.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.

- Цебрій І.В. Держава, суспільство і культура західних слов'ян у середньовічну добу / І.В.Цебрій // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. — Полтава, 2006. — С. 101-115.
- Цукерман К. Два етапа формування Древнерусского государства / К.Цукерман // Археологія. — 2003. — №1. — С. 76-99.
- Чарушников В. Кто такой Александр Невский? / В.Чарушников // Москва. — 2003. — №5. — С. 189-197.
- Черепнин Л. Русские феодальные архивы XIV-XV веков: В 2-х т. / Л.Черепнин. — М., 1948-1951.
- Черепнин Л.В. Образование русского централизованного государства в XIV-XV веках / Л.В.Черепнин. — М., 1960.
- Чиркович С. Сербия: Средние века / С.Чиркович. — М., 1996.
- Чорній В. Історія Болгарії / Володимир Чорній. — Львів, 2007.
- Чрня З. История хорватской культуры / З.Чрня. — Загреб, 1965.
- Чуркина И.В. Первые государственные объединения словенцев / И.В.Чуркина // Вопросы истории. — 2007. — №4. — С. 126-141.
- Шапиро А.Л. Проблемы социально-экономической истории Руси XIV-XVI вв. / А.Л.Шапиро. — Ленинград, 1977.
- Шилов Ю.А. Истоки славянской цивилизации / Межрегиональная академия управления персоналом / Ю.А.Шилов. — К., 2004.
- Шип Н. Етимологія і семантика терміна «Русь» / Н.Шип // Історія України. — 2003. — Лютий (№7). — С. 10-13.
- Шип Н.А. Дискусія про термін Русь / Н.А.Шип // Український історичний журнал. — 2002. — №6. — С. 92-107.
- Шишов А.В. Александр Невский / А.В.Шишов. — Ростов-на-Дону, 1999.
- Шмидт С.О. Становление Российского самодержавства / С.О.Шмидт. — М., 1973.
- Шмурло Е.Ф. История России. IX-XX века / Е.Ф.Шмурло. — М., 2005.
- Шокарев С. Русские княжества в XIV-XV столетиях / С.Шокарев // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2003. — 1-7 января (№1). — С. 2-9.
- Етногенез народів Балкан і Северного Причорномор'я: Лінгвістика, історія, археологія. — М., 1984.
- Юсова Н.М. Започаткування в СРСР досліджень із проблем східнослов'янського етногенезу (кінець 1930-х — початок 1940-х рр.) / Н.М.Юсова // Український історичний журнал. — 2005. — №4. — С. 145-159.
- Юсова Н.М. Ідейна й термінологічна генеалогія поняття «давньоруська народність» / Н.М.Юсова // Український історичний журнал. — 2006. — №4. — С. 101-129.

Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу

- Юшков С.В. Очерки по истории феодализма в Древней Руси / С.В.Юшков. — М.-Ленинград, 1939.
- Якубский В.А. Проблемы аграрной истории средневековой Польши / В.А.Якубский. — Ленинград, 1975.
- Якубский В.А. Славяне в древности. Первые государственные образования у южных и западных славян / В.А.Якубский // Очерки истории южных и западных славян. — Ленинград, 1957.
- Янин В.Л. Новгородские посадники / В.Л.Янин. — М., 1962.
- Яременко В. Володимир Мономах: князь-державец, князь-письменник / В.Яременко // Українська культура. — 2005. — №7-8. — С.28-30.

**Лахно О.П. Історія слов'янських народів (частина I):
Навчально-методичний комплекс для студентів II курсу /
Олександр Петрович Лахно. — Полтава, 2009. — 176 с.**

Розробник: к. і. н., доцент Лахно Олександр Петрович

Видання друге, виправлене та доопрацьоване

Комп'ютерний набір, верстка та макетування — Лахно В.І.

Підписано до друку 31.08.2009 р.
Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 9,1.

Наклад 100 прим. Зам. №178.